

The Project Gutenberg eBook of Jugurtha, by Sallust

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Jugurtha

Author: Sallust

Translator: Oskar Blomstedt

Release Date: August 23, 2009 [EBook #29769]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK JUGURTHA ***

Produced by Matti Järvinen and Distributed Proofreaders Europe.

Cajus Sallustius Crispus

JUGURTHA.

Suomentanut
Osk. Blomstedt.

Ensimmäisen kerran julkaistu 1866.

Imprimatur: G. F. Aminoff.

Cajus Sallustius Crispus

oli C. Julius Caesarin ja T. Livion ohella mainioin historioitsia romalaisen kirjallisuuden "kultaisella aikakaudella." Hän syntyi blebejisessä perheessä *Amiternum* nimisessä paikassa Sabinilaisten maassa v. 86 e. Kr. s. Hänen ensimmäinen nuoruutensa ikä jakautui kirjallisten harrastusten sekä irstaan ja ylöllisen elämän välillä, joka siihen aikaan oli hyvin tavallista Roman nuorukaisilla. Pian hän kuitenkin antautui valtion palvelukseen, toivoen sillä alalla voivansa hankkia itselleen kunniaa, jota hänen mielensä äärettömästi himosi. V. 59 tuli hän *qvaestoriksi*, v. 52 *rahvaan-tribuniksi*, ja sen virkaisena ahdisti hän ankarasti Clodion surmaajaa Milonia ja tämän puollustajaa Ciceronia. Kaksi vuotta senjälkeen syöstiin hän avion-rikkोजना ulos senaatista. Sen matkaan saattivat Censorit Appius Claudius Pulcher ja L. Piso, joita puolueellistenkin syiden luullaan siihen yllyttäneen.

Tähän aikaan oli näet Roman tasavallan rakennus raukeemaisillaan, ja mahtavimmat miehet valtakunnassa olivat — kun ei Crassoa lukuun oteta — Pompejus ja Caesar, jotka molemmat pyrkivät itsevaltiaina tuota hajoovaa valtionkonetta hallitsemaan. Kumpaisellakin oli vahva puolueensa, edellisellä ylimykset eli aristokratit (*optimates*), jälkimäisellä demokratit eli kansanystävät (*populares*).

Näitä viimeainuita oli Sallustiuskin, jonka vuoksi hän, edellämainitun häväistyksen kärsittyään, v. 49 läksi Romasta, jossa Pompejanit olivat vallalla, ja meni Caesarin luo, joka silloin oli Galliassa sitä maata Roman vallan alle lannistamassa.

Caesar otti erinomaisella ystävyydellä vastaan Sallustion, teki hänen *qvaestoriksi* ja laittoi hänen jälleen senaatiin. Myöskin uskoi hän hänen toimitettavakseen erään sotaretken Illyriaan; mutta se ei ollenkaan luonnistunut. Onnellisempi oli Sallustius Caesarin *propraetorina* Afrikassa v. 47, jonka jälkeen hän sai Numidian voittomaan hallitakseen. Siinä virassa kiskoi hän maan asukkailta suurin määrin luvattomia veroja; sillä hänelläkin oli, kuten usialla nähdään, ylöllisyys ja ahneus omaisuuksia, jotka viihtyivät vieretysten mielessä, niin vastakkaisilta kun näyttävätkin ensi silmäyksellä. Semmoinen voittomaiden nylkeminen oli Romalaisilla jotain varsin yleistä, vaikka se la'issa oli kovasti kielletty. Senpä tähden olikin voittomaasta palaavalla prokonsulilla tai *propraetorilla* usein uhkaava oikeudenkäynti odotettavana Romassa. Niin Sallustiollakin, ja hänen pelasti vaan Caesarin suosio. Tämän suojelijansa surman jälkeen vetäytyi Sallustius pois julkisen elämän alalta, rakennutti kokoomilla tavaroihinsa Qvirinalis nimiseen kaupungin-osaan komeita puutarhoja, joissa hän eleskeli elämänsä loppu-puolen tieteellisissä toimissa. Siellä saavutti hänen kuolema v. 35 e. Kr. s.

Valtiollisten toimien piirissä ei siis jaksanut Sallustius kiivetä kunnian valoisimmille kunnahille; mutta kun hän ei historiaa tehden voinut kuuluisaksi tulla, päätti hän muiden tekoja kertomalla hankkia itselleen kuolemattoman nimen. Se onnistuikin hänelle runsaassa määrässä. Hän oli nerollinen ja luki ahkerasti kreikalaisia kirjoittajia, semminkin Thukydideestä ja Demostenestä, joten hän pian saavutti niin tavattoman taidon historian kirjoituksessa, ett'ei kukaan aikakauden historioitsioista hänelle vertoja vetänyt. Todisteena hänen taidostaan on meille säilynyt kaksi oivallista teosta: *De conjuratione Catilinae sive Bellum Catilinarium* ja *Jugurtha sive Bellum Jugurthinum*.

Bellum Catilinarium (Catilinan sota), kertomus Catilinan nostamasta kapinasta Ciceronin konsulina ollessa v. 63 e. Kr. s., näyttää olevan Sallustion aikaisin teos. Mihin aikaan se on kirjoitettu, ei tiedetä oikein varmaan. Luultavaa on kuitenkin, että se tapahtui ensi vuosina Caesarin surman jälkeen. Kirjoitustavassa ja alustuksessaakin havaitsee tässä kirjassa vielä opettelevaisen jälkiä.

Kypsempi teos on *Jugurtha*, kertomus Jugurthan sodasta, joka tässä vihossa nyt suomennettuna lähtee julkisuuteen. Kieli ja lauseet siinä ovat sujuvammat ja vähemmin eristapaiset, kertomus huolekkaasti ja laviasti alustettu. Tapaukset kuvaillaan taiteellisesti, melkein näytelmän tavoin, niin että lukian mieli heti alusta pitäin kiintyy kerrottavaan ja hänen odotuksensa pääsankarin onnenvaiheiden mukaan kiihtymistään kiihtyy, kunnes asian-haarat tuottavat rauhoittavan ratkaisun. Erinomaiseksi avuksi tätä historiallista kertomusta kirjoittaessa oli Sallustiolle se, että hän itse maaherrana oleskeli Numidiassa, siinä maassa, jossa hänen kerrottavansa olivat tapahtuneet, ja siis oli tilaisuudessa saamaan paikallisia valistuksia ja keräämään kansan mielessä eläviä muistelmia.

Sallustion pääteos oli *Historiarum libri V*, joka vuosien vierieissä on kadoksiin joutunut, niin ett'ei siitä ole jäljillä kuin 4 puhetta, 2 kirjettä ja muutamia muita katkelmia. Tämä teos sisälsi Roman tasavallan historiaa siitä, missä L. Cornelius Sisennan aikakirjat loppuivat. Johdannossa selitettiin tapoja ja valtakunnan asetuksia sekä Marion ja Sullan välisen kansalais-sodan tapauksia lyhyimmittäin, jonka jälkeen teoksen pää-osassa laveammasti kerroeltiin sodat Sertoriota ja Mithridatesta vastaan.

Kaksi kirjoitusta, joita myös on pidetty Sallustion tekeminä, on meillä vielä säilyksissä, nimittäin: *Epistolae duae ad Caesarem de republica ordinanda* ja *Declamatio in Ciceronem*. Mutta myöhemmät tutkimukset ovat saattaneet siihen päätökseen, että molemmat ovat Sallustion kirjoitustapaan tehtyjä puheenharjoitus-kappaleita Auguston ajoilta (kultaisen aikakauden loppu-päästä).

Edellä jo mainittiin, että Sallustius ahkeraan luki Thukydideen kirjoituksia. Näitten historioitsiain välillä onkin paljon yhdenkaltaisuutta. Molemmat tunkevat syvälle tapausten syihin, molemmilla on terävä järki, suuri kokemus elämästä ja siitä seuraava ihmisluonnon tuntemus, molemmilla on myös lausetapa voimakas, lyhyt ja vakainen; sanalla sanoen, sekä asiain käsitys että esitys on heillä hyvin yhteen vivahtava, kuitenkin niin, ett'ei Sallustiota sentään ole vaan Thukydideen mukailiana pitäminen. Eroitusta on heidän välillään paitsi muuta siinäkin, että kaikki Thukydideellä on luonnollisempaa ja ikäänkuin silmän-räpäyksen havannosta syntynyttä, Sallustiolla sitä vastoin taiteen ja pitkällisen miettimisen avulla aikaan saatua. Sanoissa ja sanojen sovussa jälkimäisellä tavantakaa tavataan muinaisuutta, jota Romalaisista toiset kiittivät, toiset laittoivat. Kaikesta näkyy, että Sallustius erinomaisella huolellisuudella hoiti lausetapaansa.

Sallustius oli ensimmäinen romalainen historioitsia, jolla historiasta oli siveydellinen käsitys. Hänestä ei näet ollut siinä kyllä, että se asioita ja tapahtumia paljaastaan kertoen ainoasti tyydyttelisi uteliaisuutta, vaan sen pitäisi myöskin osoittaa niiden yhteyttä siveydellisten olojen ja kohtien kanssa sekä olla ihmisten opettajan, niin että se heille kehoitukseksi ja varoitukseksi esittelisi esimerkkiä hyvästä ja pahasta. Tämä mieli historian tarkoituksesta sekä viha, jota hän kantoi aatelis-puolueelle, johdattivat häntä myös valitsemaan kerrottavaksensa semmoisia kohtia Roman historiasta, kuin Jugurthan sota ja

Catilinan kapinaliitto ovat; sillä molemmissa näyttäytyi inhoittavin, varoitukseksi sopiva turmelus aateliston puolella, mutta hädänalaiselle valtiolle tuli apu rahvaalta ja sen suosimilta miehiltä. Ne ankarat tuomiot, jotka Sallustius näin asianhaarain vaatimuksesta ja kenties väliin sisällisestä laittamisen himostakin siveydelliseltä tuomioistuimeltaan tuli langettamaan kuvailtavistaan henkiöistä ja oloista, herättivät häntä vastaan paljon vihaa hänen aikalaisissaan. Ja siitä se tuleekin, että hänen nuoruutensa synnit enemmän kuin monen muun kirjailijan ovat aina meidän päiviimme saakka säilyneet varjostamaan hänen muuten niin kirkasta nimeänsä. Vastustajat rupesivat tarkkaamaan ja julkisuuteen vetämään hänen oman elämänsä entisiä seikkoja, ja nämät verrattuina hänen siveyttä saarnaaviin kirjoituksiinsa luonnollisesti tarjosivat runsaasti ainetta kaikenmoisiin ilveilyksiin. Sallustius itse ei kirjoituksissansa suorastaan tunnusta muuta nuoruutensa hairausta kuin liiallisen kunnian-himon, jonka vuoksi myöhemmin onkin kovasti väitely hänen siveydellisyydestään. Sepä toki on ollut jokseenkin joutavaa taistelemista. Sallustius oli elämässään, siitä ei pääse mihinkään, aikakautensa lapsi, ei parempi eikä huonompi kuin enimmät muutkaan. Mutta tämä Sallustius joutukoon huoletti katoavaisuuden omaksi; kirjoituksiin kuvastunut elää ijäti ihmiskunnan aikakirjojen muistossa sen etevimpäin historioitsiain joukossa.

Ainehisto.

Luku.

- Johdanto-lauseita: ihmisluonteesta mietteitä..... 1.
- Jatkoa: hengen ja ruumiin välisiä suhteita..... 2.
- Jatkoa: valtioviroista..... 3.
- Jatkoa: historian kirjoituksen arvosta..... 4.
- Historiallinen kertomus alkaa. Jugurthan sodan edellisiä tapauksia.
— Numidian kuningas Masinissa Roman kansan ystävä; Micipsa, Mastanabal, Gulussa; Jugurtha..... 5.
- Jugurthan luonnonlahjat. Micipsan pelko niistä..... 6.
- Micipsa lähettää Jugurthan Scipionia auttamaan Numantian luo; Jugurtha voittaa Scipionin ja koko sotaväestön suosion..... 7.
- Jugurthaa kiihoitetaan yksin kuninkuuteen pyrkimään. — Scipio laskee Numidialaiset kotiin ja antaa Jugurthalle runsaat lahjat ja kiitokset; varoittaa häntä..... 8.
- Suosiokirjeellä varustettuna tulee Jugurtha kotiin, ja Micipsa säätää hänen poikainsa kanssa valtakunnan perilliseksi..... 9.
- Micipsa tuntee elämänsä lopun lähenevän; pitää puheen Jugurthalle.. 10.
- Micipsa kuolee ja haudataan uhkiasti. Perilliset riitaantuvat; Jugurtha päättää raivata Hiempsalin tieltä pois..... 11.
- Kuninkaas päättävät jakaa keskenänsä tavarat ja valtakunnan. — Jugurtha surmauttaa Hiempsalin Thirmidan kaupungissa..... 12.
- Jugurtha ja Adherbal valmistelevat sotaa. Numidialaiset jakautuvat heidän välillään. Adherbal lähettää lähettiläitä Romaan ja pakenee itsekin sinne, ennenkuin asia tulee miekan ratkaistavaksi. Nyt lähettää Jugurthakin Romaan lähettiläitä, jotka rahalla ostavat hänelle paljon ystäviä..... 13.
- Adherbalin puhe senaatissa..... 14.
- Jugurthan lähettiläät vastaavat puheesen; hänen ystävänsä puollustavat häntä; näitä vastustavat muutamat, semminkin Scaurus.. 15.
- Jugurthan ystävät pääsevät voitolle; Afrikaan lähetetään lähetyskunta L. Opimion johdolla jakamaan Micipsan valtakuntaa tasan Jugurthan ja Adherbalin välillä. Jugurtha lahjoo Opimion ja saapi senkautta paremman puoliskan osallensa..... 16.
- Selitys Afrikan asemasta ja rajoista; maan ja asukkaiden luonne; periasukkaat..... 17.

Pohjois-Afrikan asukkaat: Gaetulit, Libyalaiset, Medialaiset, Persialaiset, Armenialaiset. Näiden sekaannus toisiinsa; Numidialaiset..... 18.

Phoenicialaisia siirtokuntia Pohjois-Afrikassa: Hippo, Adrumetum, Leptis, Karthago. — Cyrene, Syrtilt, Philenoin alttarit. — Numidialaisten, Maurilaisten, Gaetulien ja Aethiopiien asuinpaikat; Maurilaisten kuningas Bocchus..... 19.

Jugurtha karkaa Adherbalin valtakuntaan, ryöstää ja hävittää, toivoen sillä yllyttävänsä häntä sotaan. Adherbal ei ryhdy sotakeinoihin, vaan lähettää lähettiläitä, joille Jugurtha vastaa herjaavaisesti ja hyökkää uudestaan hänen maahansa suurella sotajoukolla..... 20.

Adherbal rupee myös sotahankkeisiin, tulee lyödyksi lähellä Cirtaa ja pakenee mainittuun kaupunkiin, jonka Jugurtha piirittää. Adherbalin lähettiläiden kautta tiedon saatuaan sodasta, lähettää senaati kolme nuorukaista kuninkaiden väliä sovittamaan..... 21.

Lähettiläät puhuttelevat Jugurthaa, joka selittelee syitä ja lupaa noudattaa senaatin tahtoa. Myös lupaa hän lähettää lähettiläitä Romaan..... 22.

Jugurtha saartaa vallilla ja kaivannolla Cirtan ja ahdistaa sitä kovasti. Adherbal taas lähettää lähettiläitä Romaan..... 23.

Adherbalin kirje luetaan senaatissa..... 24.

Senaati lähettää jälleen lähettiläitä, niiden joukossa Scauron, Afrikaan, ja voittomaahan saavuttuaan laittavat nämät sanan Jugurthalle tulla heidän puheillensa. Tämä koettaa ensin valloittaa Cirtan, vaan kun se ei menesty, tulee hän lähettilästen pariin. Turhaan puheita pidettyään, palaavat nämät kotihin..... 25.

Cirta heittäytyy Jugurthalle, joka tappaa Adherbalin ja kaikki täys'ikäiset kaupunkilaiset..... 26.

Jugurthan ystävät pitävät Romassa kaikenmoisia juonia hänen hyväksensä. Tribuni Memmius vastustaa niitä. Senaati päättää antaa voittomaat Italian ja Numidian tuleville konsuleille, joiksi nimitetään P. Scipio Nasica ja L. Bestia Calpurnius. Jälkimäinen saapi osalleen Numidian. Afrikaan vietävä sotajoukko kirjoitetaan.. 27.

Jugurtha lähettää poikansa ja pari ystävää senaatille, joka kuitenkin ei laske heitä kaupunkiin. Calpurnius valitsee itselleen legatia, muiden joukossa Scauron. Calpurnion luonnonomaisuudet. Hän hyökkää voimakkaasti Numidiaan, ottaa ihmisiä ja valloittaa kaupunkeja..... 28.

Jugurtha lahjoo pian Calpurnion ja lopuksi Scauronkin, joten heittämys-sovinto tulee toimeen. Quaestori Sextiolle antavat Numidialaiset elehvanttia, hevoisia ja muuta karjaa..... 29.

Romassa Calpurnion menetys nostaa rahvaassa ankaran vihan, jota Memmius kiihoittelee kokoustiloissa, ja senaatoreissa huolellisuutta..... 30.

Yksi Memmion puheita..... 31.

Memmion toimesta päättää kansa lähettää praetori L. Cassion Jugurthaa Romaan tuomaan, että tämän ilmoituksella saataisiin toteen Scauron ja muiden rikokset. Calpurnion Numidiaan jättämäin päällikköjen häpiä-työt. — Cassius tulee Jugurthan luo ja kehoittaa häntä lähtöön..... 32.

Jugurtha tulee Romaan ja lahjoo tribuni C. Baebion. Memmius kutsuu kansan kokoon, lepyttää sitä ja kehoittaa Jugurthan totuutta puhumaan..... 33.

Baebion vehkeiden kautta raukeaa Jugurthan tutkimus tyhjään..... 34.

Massiva pyytää silloisen konsulin Sp. Albinon yllytyksestä Numidiaa itselleen; mutta Jugurtha hankkii Bomilcarin kautta väijyjä, jotka tappavat Massivan. Bomilcarin täytyy paeta, ja Jugurtha itsekin lähtee pikaan Romasta pois senaatin käskystä..... 35.

Sp. Albinus lähtee Afrikaan ja uudistaa sodan. Sepä ei toki edisty; Jugurtha pitää konsulia pilkkanaan. Luullaanpa lahjoja ottaneen Sp. Albinonkin. Hän palaa Romaan virkamiehien vaalia pitämään, jättää

päällikkyuden veljelleen Aulolle..... 36.

Romassa rahvaan-tribunien riidat estävät vaalikokouksia koko vuoden. Aulus luulee sill'aikaa voivansa joko lopettaa sodan tai kiskoa kuninkaalta rahaa. Siksi hän ryhtyy Suthulin kaupunkia piirittämään..... 37.

Jugurtha voittaa kavaloilla keinoilla Aulon, ympäröipi hänen leirinsä ja pakoittaa hänen häpiälliseen rauhan sovintoon..... 38.

Romassa pääsee pelko ja suru valloilleen. Sp. Albinus kokoilee sotavoimia ja kysyy senaatin mieltä rauhan-liitosta. Tämä kumoo sen. Tribunit estävät Sp. Albinon viemästä muassaan sotaväkeä, kun lähtee Afrikaan, Roman voittomaahan, jossa sotajoukko rauhanehtoja noudattaen oleskelee. Hän ei uskalla ryhtyä sotaa uudistamaan..... 39.

Tribuni C. Mamilius Limetanon tekemä lakiehdotus niille pidettävistä tutkinto-käräjistä, jotka Jugurthan kanssa olivat olleet keskuudessa, hyväksytään suurella innolla, vaikka sitä muutamit vastustavat. M. Scaurille onnistuu päästä tutkinto-tuomarien joukkohon. Tutkinto toimitetaan ankaruudella.... 40.

Mietteitä Roman siveydellisestä ja valtiollisesta tilasta..... 41.

Jatkoa: Gracchoin aikaisista kiistoista..... 42.

Q. Metellus, joka M. Silanon kanssa oli valittu seuraavan vuoden konsuliksi, saapi Numidian voittomaakseen. Hän tekee suuria sotavarustuksia, ja häntä seuraavat Numidiaan kansalaisten suuret toiveet..... 43.

Afrikassa olevan sotajoukon kurja tila. Metellus päättää harjoittaa sitä kuriin, ennenkuin sotatoimiin ryhtyy..... 44.

Mitä keinoja Metellus käyttää sotajoukon kuntoon saamiseen..... 45.

Jugurtha rukoilee lähettiläiden kautta rauhaa. Metellus houkuttelee lähettiläät pettämään kuninkaansa ja marsii sotajoukkoneen Numidiaan, jossa kaikki on kuin syvimmän rauhan aikana..... 46.

Metellus asettaa vartiaväestön Vagan kaupunkiin ja kokoilee sodan tarpeita. Jugurtha yhä lähettelee rauhan rukoilioita, joille ei Metellus anna mitään varmaa vastausta, vaan viettelee heidät niinkuin entisetkin lähettiläät petokseen..... 47.

Kun ei rauhan hieromisesta mitään valmista tule, rupee Jugurtha vihdoin sotatoimiin ja kiertelee joukkoineen Metellon edelle. Sotakentän luonne..... 48.

Jugurtha valmistele joukkojaan tappeluun. Metellus marssittaa väestönsä näitä vastaan..... 49.

Sotajoukkojen välillä syntyy ankara tappelu..... 50.

Jatkoa tappelun kertomuksesta..... 51.

Jugurthan joukot joutuvat tappiolle ja pakenevat; mutta Bomilcar käypi Rutilius legatin leiriä ahdistamaan..... 52.

Leirin tykönä syntynyt tappelu päätty Numidialaisten tappioksi; nämät menettävät elehvanttinsa ja pakenevat. Rutilius väkineen marssii odotettua Metelloa vastaan, ja näiden välillä on tietämättömyydestä yön pimeydessä taistelu nousemaisillaan..... 53.

Metellus hoitaa haavoitettuja, kiittää ja kiihoittaa sotilaitansa, lähettää tiedustelemaan Jugurthan olopaikkaa ja toimia. Tämä kerää metsäseutuhun sotajoukkoja. Metellus muuttaa sotatapansa: käypi Numidian rikkaimpia paikkakuntia hävittämään. Tästä peloissaan hakee Jugurtha tilaisuutta päästä hajallisten Romalaisten päälle karkaamaan, ja hänelle onnistuukin perinpohjin tuhoa yksi joukko... 54.

Romassa Metellon voitosta nousee suuri riemu ja vietetään kiitosjuhlia. Metelloa ylistetään. Tämä käyttää sodassa kaikenmoisia varovaisuuden keinoja. Jugurtha ahdistelee hänen joukkojaan yhtämittä. Osa niistä on Metellon omassa, loppu Marion johdossa..... 55.

Metellus päättää rynnättää Zaman kaupunkia, mutta Jugurtha saa päätöksestä tiedon ja kävääsiellä vastavarustuksia tekemässä. Sitten käypi Jugurtha Siccaan hätyyttämään Marioa, joka on sinne lähetetty jyviä hankkimaan. Marion joukot ovat jo pois lähdössä, kun kaupungin portilla syntyy tappelu Jugurthan väen kanssa. Viime mainitun täytyy lopuksi paeta..... 56.

Zaman rynnätys alkaa..... 57.

Zaman luona taisteltaissa, hyökkää Jugurtha yht'äkkiä Metellon leiriin, jossa hän vahtien huolimattomuudesta pääsee sisälle tunkemaan. Romalaiset tapetaan tai pakenevat; neljäkymmentä miestä vetäytyy kunnahalle, jossa urhoollisesti suojelevat itseään. Metellus saapi tiedon Jugurthan päällekkarkauksesta ja lähettää leirille Marion, joka pakoittaa hänen peräytymään. Tyhjin toimin palaa Metellus itse yön tullen Zamasta leiriin..... 58.

Metellus on varoillaan Jugurthaa vastaan; tämä karkaa yht'äkkiä taas Romalaisten päälle ja hätyyttää heitä pahanpäiväisesti..... 59.

Zaman luona tappelevat Romalaiset täyttä väkeään, mutta asukkaiden urhoollisuuden tähden raukee rynnätys turhaan..... 60.

Metellus lähtee Zaman luota, asettaa laumansa kaupunkiin vartioväestöiksi ja Numidian lähinnä olevaan voittomaahan talvimajoihin. Hän rupee nivomaan juonia Jugurthaa vastaan ja houkuttelee Bomilcarin puolelleen..... 61.

Bomilcar saapi Jugurthan taipumaan heittämykseen. Metellus pitää sotaneuvottelua ja vaatii Jugurthalta 200,000 naulaa hopiata, kaikki elehvantit y. m. Nämät vaatimukset täyttääkin kuningas, mutta kun hän itse kutsutaan päällikön puheille Tisdron kaupunkiin, katuu hän tekoansa ja ryhtyy uudestaan sotatoimiin. — Romassa senaati päättää Numidian voittomaan Metellon hallittavaksi..... 62.

C. Mariolle ennustetaan, hänen jumalille kiitosuhria kantaissansa, ihmeellisiä asioita. Marion syntymä, suku, luonnonlaatu, kasvatus ja muut aikaisemmat elämän vaiheet..... 63.

Marius pyytää virkaeroa saattaakseen Romassa hakea konsulinvirkaa. Metellus estelee sitä ensin, mutta suostuu vihdoinkin myönnyttämään anomuksen. Marius närkästy Metellon sanoista, rupee häntä panettelemaan ja kerskaamaan itsestensä..... 64.

Gauda niminen Numidialainen, Mastanabalin poika, on Metelloilta kärsinyt sokaistusta, jota Marius yllyttää hänen kostamaan. Tämä, romalaiset ritarit y. m. kirjoittavat Romaan moitteita Metellosta ja vaativat Marioa konsuliksi. Muutkin kohdat ovat Mariolle myötäiset..... 65.

Jugurtha valmistele sotaan kaikin keinoin ja houkuttelee puoleensa kuntia. Vagan kaupungissa syntyykin ylimysten toimesta kapina, jossa romalainen vartiaväestö kovan näkee..... 66.

Romalaiset sotilaat pakenevat kaupungin linnalle, johon pääsemästä heitä estää sinne pantu vartiaväki ja suljetut portit. He saavat kaikki surmansa paitsi heidän päällikkönsä Turpilius, joka yksin pääsee pakoon..... 67.

Vagan tapauksista tiedon saatuaan, tulee Metellus ensin surunalaiseksi, mutta sitten päättää hän kostaa ja marssii sotajoukon kanssa mainittuun kaupunkiin. Matkasta väsyneitä sotilaitaan hän kiihoittaa koston ja saaliin toivolla..... 68.

Vagalaiset sulkevat ensin porttinsa, vaan avaavat sitten, luullen tulevaa Jugurthaksi. Nyt joutuvat he pian surman omaksi, ja kaupunki ryöstetään. Turpilius, kun ei saata välttävästi selittää, miten Vagasta oli päässyt pakenemaan, kärsii kuoleman-rangaistuksen..... 69.

Bomilcar, kuninkaan epäluuloon jouduttuaan, vannoutuu Nabdalsan kanssa häntä vastaan. Juuri kuin tuuma olisi toimeen pantava, tulee Nabdalsalle pelko, josta Bomilcar kirjeessä nuhtelee häntä..... 70.

Nabdalsan nukkuessa saapi hänen palveliansa kirjeen käsiinsä ja rientää sen kanssa kuninkaan luo. Nabdals lähtee herättyään Jugurthaa lepyttämään..... 71.

Jugurtha surmauttaa Bomilcarin ja monta muuta epäluulon-alaista, ja elää niistä päivin alituisessa pelossa..... 72.

Bomilcarin kohtalosta tiedon saatuaan, Metellus valmistautuu sotaan ja laskee Marion Romaan, jossa Afrikasta lähetetyt kirjeet ovat sytyttäneet rahvaan erinomaiseen vihaan Metelloa vastaan ja suosioon Marioa kohtaan. Jälkimäinen valitaan konsuliksi, ja kansa määrää suurella huuto-enemmyydellä hänen päälliköksi Jugurthan sotaan, vasten senaatin päätöstä..... 73.

Ystävänsä menetettyään, joutuu Jugurtha pahaan pulaan, ett'ei tiedä jatkaako sotaan vai ei. Hänen näin epäillessään, näyttäytyy Metellus sotajoukkoneen ja lyöpi hänen laumansa pakoisalle..... 74.

Jugurtha vetäytyy Thalan kaupunkiin, jossa Metellus päättää ahdistaa häntä. Hankittuaan yltäkyläisesti vettä sotajoukolleen saapuu Metellus mainittuun kaupunkiin, jonka asukkaat kovasti säikähtävät, mutta kuitenkin rupeevat sotavarustuksiin..... 75.

Jugurtha pakenee yöllä lapsineen aarteineen ja kuleksii paikasta toiseen. Metellus valloittaa 40 päivän päästä kaupungin, ja ylikarkurit polttavat itsensä sekä kallisarvoisimmat tavarat kuninkaallisessa palatsissa..... 76.

Leptin kaupunkilaiset lähettävät Metellon tykö pyytämään apua erästä Hamilcar nimistä kapina-vehkeiliää vastaan. Sinne lähetetään vartiaväeksi 4 kohorttia Ligurialaisia C. Annion johdossa..... 77.

Leptin kaupunki. Molemmat Syrtit..... 78.

Rajariitoja Karthagolaisten ja Kyreneläisten välillä. Niitä ratkaistakseen uhraavat Philaenus veljekset henkensä valtiolle, ja heille pyhitetään alttaria ja laitetaan muita kunnianosoituksia.... 79.

Jugurtha matkustaa Gaetulien tykö, kerää itselleen sotajoukon ja harjoittaa sen sotatempuihin; sitten houkuttelee hän liittohon kanssaan appensa Bocchus kuninkaan..... 80.

Jugurtha yllyttää puheella Bocchon mieltä, ja he päättävät yhdessä tehdä sotaretken Cirtan kaupungille..... 81.

Metellus vartoo linnoitetussa leirissä, lähellä Cirtaa, kuninkaiden tuloa ja saapi tiedon siitä, että Numidian voittomaa oli määrätty Mariolle. Hän tulee siitä varsin pahoille mielin..... 82.

Metellus kokee lähettiläiden kautta luovuttaa Bocchus kuningasta luopumaan Jugurthasta liittoon Romalaisten kanssa. Sota pysyy sill'aikaa entisellään..... 83.

Marius kerskailee itsestään ja ahdistaa aatelistoa. Senaati päättää hänelle kaikki sodan tarpeet, ja kun hän kirjoittaa väkeä sotapalvelukseen, tulvaa hänen tykönsä kosolta miehiä. Hän kiihoittaa puheella kansan intoa..... 84.

Marion puhe..... 85.

Marius lähettää legati Manlion sotatarpeiden kanssa Afrikaan, kirjoittaa miehiä sotapalvelukseen ja saapuu Uticaan. Rutilius jättää hänelle sotajoukon. Metellus on ennen lähtenyt matkoihinsa.. 86.

Marius käypi sotajoukkoneen ryöstämässä saalista, jonka lahjoittaa sotilaille. Uudet sotilaat tottuvat vähitellen sotakuriin ja urhoollisuutta harjoittamaan. Marius ja Bocchus vetäyväät erilleen vaikiapääsyisiin seutuihin..... 87.

Metellus otetaan ilomielin vastaan Romassa. — Marius tiedustelee vihollisten retket, ahdistelee heitä ja päättää saartaa kaupunkia. Bocchus anoo lähettiläiden kautta ystävyyttä..... 88.

Konsuli luovuttaa kaupunkeja ja linnoja vihollisilta; päättää piirittää Capsan kaupungin, jonka asema ja lähitienoo kuvaillaan... 89.

Konsuli pitää varustustoimia, jotka muonavarain puutteesta ovat sangen vaikeita, lähettää Manlion kevytaseisen väestön kanssa Larin kaupunkiin ja lupaa itse myös tulla sinne; saapuu Tanasjoelle..... 90.

Marius teettää nahkasäkkiä, joissa sotilaat kulettavat vettä Capsaan marssiessaan. Sotajoukon äkki-luulemattomasta tulosta säikähtyneinä, heittäyväät kaupunkilaiset; vaan yhtäkaikki kaupunki poltetaan ja asukkaat surmataaan sekä myydään..... 91.

Capsan valloittaminen lisää Mariolle mainetta. Hän käypi muitakin kaupunkia ottamaan; muutamissa tekevät Numidialaiset vastarintaa, toiset ovat autioiksi heitettyt. Pikkuinen linnoitus lähellä Muluchajokea tekee ankaraa vastustusta asemansa lujuuden kautta... 92.

Marion ollessa alakuloisena siitä, ett'ei voi linnaa saada valtaansa, keksii ligurialainen sotamies paikan, josta linnan voisi valloittaa. Hän ilmoittaa asian Mariolle, joka käskee hänen tehdä valloitusyrityksen, antaen hänen johtoonsa torvensoittajia ja neljä centurionia..... 93.

Ligurialainen viepi miehensä linnan ja samaan aikaan rupee Marius ankarammasti ahdistamaan linnalaisia, jotka enää eivät voi vastarintaa tehdä, vaan kaatuvat erinomaisesti innostuneiden Romalaisten miekkain kautta..... 94.

L. Sulla qvaestori saapuu leiriin kokoomansa hevoisväestön kanssa. Selitys hänen sukuperästään, luonnon- ja elämän-laadustaan..... 95.

Sullasta tulee ennen pitkää taitava sotasankari. Hän voittaa käytöksellään ja hyvillä avuillaan sekä ylipäällikön että miehistön suosion..... 96.

Jugurtha anoo apujoukkoja Boccholta, joka aluttain ei tiedä mitä tehdä. Mutta kun hänen läheisimpänsä ovat lahjotut ja Jugurtha lupaa hänelle kolmannen osan Numidiaa, jos sota onnellisesti päättyisi, tulee hän viimein suurten joukkoin kanssa Numidiaan. Yhdistetyin sotavoimin käyvät kuninkaas nyt äkki-odottamatta Marion joukkojen päälle, jotka äkillisen pelon herättämässä häiriössä ensin ovat tuhon omaksi joutumaisillaan, vaan lopuksi sotiovanhusten neuvollisuuden kautta kestävät väkiryynnäkönsä..... 97.

Jatkoa tappelun kertomuksesta. Yön tullen Marius vetäytyy kahdelle kunnahalle, jotka kuninkaiden väki ympäröi. Barbarilaiset pitävät yön kuluessa kaikenmoista iloa..... 98.

Marius karkaa yht'äkkiä vihollisten päälle, heidän väsyksissä ja yölevolla ollessaan, ja tappelu päättyy heidän perinpohjaiseksi tuhoksensa..... 99.

Marius viepi joukkonsa talvimajoihin merikaupunkiin. — Miten hän päällikkö-tointansa hoitaa..... 100.

Lähellä Cirtan kaupunkia hyökkäävät Jugurthan ja Bocchon laumat joka taholta Romalaisten päälle, jotka Jugurthan kavaluuden tähden jo joutuvat hämilleen, vaan lopuksi Marion ja Sullan urhoollisuuden kautta saavat täydellisen voiton. Tappelukentällä kohtaa silmiä hirtävää näky..... 101.

Marius tulee Cirtaan, johon lähettiläitä saapuu Bocchon tyköä pyytämään, että kaksi luotettavinta miestä lähetettäisiin hänen luokseen. Lähettiläiksi valitsee Marius Sullan ja Manlion, joista edellinen pitää puheen. Bocchus vastaa siihen ystävällisesti, luvaten lähettää lähettiläitä senaatin luo, mutta ystävät, jotka Jugurtha on lahjonut, muuttavat sittemmin hänen mielensä..... 102.

Marius lähtee piirtämään erästä Jugurthan linnaa. Talvileiriin praetorin siaiseksi jätetyn Sullan luo tulee Bocchon tyköä lähettiläitä rauhaa anomaan. Sulla miellyttää kohteliaisuudellaan ja vierasvaraisuudellaan nämät itseensä ja neuvoo heitä, miten heidän pitäisi puhua Marion ja senaatin edessä. Lähettiläät vartoovat Marioa noin 40 päivää..... 103.

Retkeltään palattua, kutsuu Marius kokoon Sullan ja muut senaatorin arvoiset miehet ja kuulustelee niiden läsnä ollessa lähettilästen sanomiset. Nämät saavat luvan käydä Romaan, ja siks'aikaa vaaditaan sotilakkoa. Kolmea Romaan lähtevää johdattaa sinne quaestori Rufus; kaksi kotiin palavaa kertovat Boccholle matkansa seikkoja. Romassa annetaan Boccholle anteeksi ja luvataan vasta liittoa ja ystävyyttä..... 104.

Bocchus anoo kirjeellisesti Mariolta, että lähettäisi Sullan hänen luokseen yhteisistä asioista keskustelemaan. Marius lähettääkin hänen ynnä joukon sotaväkeä turvaksi. Matkalla kohtaa heitä Volux suurella ratsas-joukolla, ja siitä syntyy aluttain pelko Romalaisissa, mutta he havaitsevat pian kohtauksen olevan rauhallisen..... 105.

Volux tervehtää Sullaa isältänsä ja sanoo tulleensa häntä vastaanottamaan. He matkaavat pari päivää yhdessä. Yöksi leirityttyänsä, rientää Volux Sullan luo, ilmoittaa Jugurthan olevan lähellä ja kehoittaa häntä kanssansa pakenemaan. Sulla ei suostu väkeänsä pettämään, mutta myöntyy ehdoitukseen, että samana yönä vielä jatkettaisiin matkaa. Niin tapahtuikin, ja aamulla, kun Sulla leirin aseman mittelee, tulee sana Jugurthan leirittyneen aivan lähelle. Tästäkö pelko Romalaisille. Voluxia luullaan pettäjäksi..... 106.

Sulla, kiihoitettuaan väkeänsä ja huudettuaan Jupiteria todistajaksi, käskee pettäjäksi varotun Voluxin lähteä leiristä. Tämä kokee näyttää viattomuuttansa ja kehoittaa Sullaa rohkeasti viemään joukkonsa Jugurthan leirin halki, joka neuvo hyväksytään ja pannaan menestyksellä toimeen. Muutamain päivän päästä tullaan perille Bocchon luo..... 107.

Bocchon luo on Jugurtha, kuultuaan Sullan sinne tulevan, lähettänyt Aspar nimisen lähettilään. Bocchus valitsee erään miehen, nimeltä Dabar, Sullan kanssa rauhan sovintoa hieromaan. Bocchon uskorikkoinen luonnonlaatu..... 108.

Bocchus ja Sulla pitävät suostuttua vale-keskustelua Asparin kuullen, vaan yöllä he todenperäisesti neuvottelevat Dabarin ja uskollisten tulkkien läsnä ollessa..... 109.

Bocchon puhe Sullalle..... 110.

Sulla ei tyydy Bocchon tarjouksiin, vaan vaatii häntä jättämään Romalaisille Jugurthan. Bocchus

kieltää ensin kovasti, mutta suostuu viimein tuumaan..... 111.

Bocchus ilmoittaa Asparille, että sota voitaisiin vissillä ehdoilla loppuun saattaa, ja käskee hänen kuulustella Jugurthan mieltä. Tämä vaatii Bocchoa jatkamaan rauhan hieromista ja heittämään Sullan hänen käsiinsä..... 112.

Kauvan mietittyään ja juonia pidettyään, päättää Bocchus viimein, Sullan mieltä noudattain, jättää Jugurthan hänelle, ja se tapahtuukin. Hänen seuralaisensa surmataaan, ja hänen itsensä viepi Sulla vankina Mariolle..... 113.

Samaan aikaan taistelevat Caepio ja Manlius onnettomasti Gallilaisia vastaan. Italia vapisee. Kun Jugurthan vangiksi ottamisesta tieto tulee Romaan, valitaan Marius poissa ollessaan konsuliksi ja saapi voittomaaksi Gallian. Tammikuun ensimmäisenä päivänä hän pitää uljaan triumphiretken..... 114.

C. Sallustius Crispon kertomus Jugurthan sodasta.

I.

Suotta valittaa ihmiskunta luonnettansa, että heikko ja lyhyt-ikäinen sattumus hallitsee sitä enemmän kuin nero. Sillä toisaalta asiaa punnitien, et löytäne muuta jalompaa ja ylevämpää, vaan havainnet ihmislunonteelta pikemmin puuttuvan ahkeruutta kuin kykyä ja aikaa. Mutta ihmiselämän johdattaja ja hallitsia on henki, joka, missä se kunniallista tietä pyrkii kuuluisuuteen, on kyllin mahtava ja voimallinen sekä loistoisa, eikä kaipaa onnea; sillä eihän tämä voi kellenkään rehellisyyttä, ahkeruutta ja muita hyviä avuja antaa enemmän kuin niitä poiskaan ottaa. Mutta jos se, pahain himoin orjana ja ruumiin laiskuuteen ja hekumaan heittäytyneenä, kotvasen on nauttinut turmelevaa huvitusta, niin syytetään luonnon heikkoutta, sittenkun voimat, aika ja nero hurjuudessa ovat hukkaan menneet: kukin lykkää syyn itsestään asianhaarain päälle. Vaan jos ihmisillä olisi niin paljon huolta hyödyllisistä asioista, kuin he hartaasti pyrkivät turhain ja mitättömäin, useinpa vielä vaarallistenkin perään, niin heitä ei tapaukset hallitsisi enemmän kuin he niitä, ja he kohoisivat niin suuriksi, että, kuolevaisia ihmisiä ollen, kunnialtaan olisivat kuolemattomat.

II.

Sillä niinkuin ihmissuku on kokoonpantu ruumiista ja hengestä, niin noudattavat kaikki asiat ja kaikki meidän pyrintömme, toiset ruumiin, toiset hengen luontoa. Sentähdenpä katoovatkin kaunis muoto, suuret rikkauudet, vieläpä ruumiin voimakin ja kaikki muut semmoiset ennen pitkää; mutta neron oivalliset teokset ovat kuolemattomat niinkuin henkikin. Vihdoin on ruumiin ja onnen eduilla loppunsa niinkuin alkunsakin, ja kaikki, joka on syntynyt, kuolee, ja joka on karttunut heikkonee; mutta turmeltumaton, kuolematon, ihmissukua hallitseva henki toimittaa ja johdattaa kaikki, eikä ole itse kenenkään vallassa. Sitäpä enemmän onkin niitä kummasteleminen, jotka, ruumiillisiin iloihin taipuvaisina, elävät ylöllisyydessä ja velttoudessa, mutta antavat neronsa, jota parempaa ja jalompaa ei ole mitään ihmisluonnossa, viljelyksen ja vireyden puutteesta riutua pois; semminkin kun hengellä on niin monta moninaista tointa, joiden kautta suurin kuuluisuus voidaan hankkia.

III.

Vaan näistä näyttävät valtio-virat ja päällikkyydet sekä ylipäänsä kaikki huoli yleisistä asioista minusta

tähän aikaan vähimmin toivottavilta, kosk'ei kunnolle kunniaa anneta, eikä nekään jotka kavaluudella ovat saaneet vallan käsiinsä, ole hyvässä turvassa ja sen enempää kunnioitetut. Sillä josko voipikin väkivallalla hallita isänmaata ja alamaisia ja rangaista rikoksia, niin on se kuitenkin hankalaa, ollenkin kun kaikki valtiokumoukset peloittavat murhalla, maanpakolaisuudella ja muilla vainotoilla. Jos taasen turhaan kilvottelisi eikä itseään vaivaamalla voittaisi muuta kuin vihaa, niin olisi se peräti mieletöntä tekoa, paitsi jos kellä on häpiällinen ja turmiollinen halu muutamain yksityisten vallalle uhrata oma kunniansa ja vapautensa.

IV.

Muuten on muista toimista, joita neron avulla harjoitetaan, etenkin (historiallisten) tapausten kerronta sangen suureksi hyödyksi; mutta koska moni on sen arvosta puhunut, on se tässä mielestäni sikseen heitettävä, ynnä senkin vuoksi, ett'ei kukaan luulisi minun, omaa harrastustani kiittäin, ylpeydestä ylistävän itseäni. Ja minä luulen niitä olevan, jotka, koska olen päättänyt viettää päiväni valtio-toimista erilläni, antavat minun näin suurelle ja hyödylliselle työlleni laiskuuden nimen, ainakin ne, joiden silmissä rahvaan tervehtäminen ja suosion hakeminen kestopuolisilla on suurinta ahkeruutta. Vaan jos nämä ajattelisivat, sekä mihin aikoihin minä olen saanut valtioviran, että mimmoiset miehet eivät ole voineet samaa saavuttaa, ja vielä lisäksi, millaisia ihmisiä senaatiin on päässyt, niin he tosiaankin tulisivat havaitsemaan, että minä ennemmin täydestä syystä kuin velttoudesta olen mieleni muuttanut, ja että minun jouten-olostani onpi tuleva valtiolle enempi hyötyä kuin muitten toimista. Sillä usein olen kuullut Q. Maximon ja P. Scipionin, vieläpä meidän valtiomme mainioiden miesten pitäneen tapana sanoa, että heissä, esivanhempainsa muotokuvia katsellessaan, into hyviin avuihin kaikkein väkevimmin syttyy. Luonnollisesti ei tuolla vahalla eikä kuvalla itsessään ole niin suurta voimaa; mutta urotöitä muistellessa kasvaa se liekki oiva miesten rintoihin, eikä asetu ennen, kuin heidän hyvät avunsa ovat saavuttaneet niiden maineen ja kunnian. Mutta sitä vastoin, kuka olisi kaikkien näitten täntapaisten (turmeltuina) ihmisten joukossa, joka ei kilpailisi esivanhempainsa kanssa rikkaudessa ja tuhlauksessa, mutta ei rehellisyydessä ja ahkeruudessa? Myöskin vasta-aateloitut, jotka ennen tavallisesti kunnollansa ennättivät aateliston edelle, pyrkivät pikemmin varkein ja konnaan juonilla kuin luvallisilla keinoilla päällikkyys- ja kunnia-sioille. Juurikuin praetorin ja konsulin virat ja muut semmoiset itsessään olisivat jotain loistoisaa ja uhkeata, eikä niitä arvattaisi aina sen mukaan, kuin niiden ansio on, jotka niitä pitävät. Vaan minä olen liikkunut liian vapaasti ja poikennut jokseenkin syvälle, koska valtion tavat harmittavat ja inhoittavat minua. Nyt palaan aineeseni takaisin.

V.

Mielin kertoa sitä sotaa, jota Roman kansa kävi Numidialaisten kuninkaan Jugurthan kanssa; ensiksikin, koska se oli suuri ja julma ja voitto vaihteleva, ja toisekseen, koska silloin ensi kerta käytiin aateliston kopeutta vastustamaan. Ja tämä taistelu sekoitti kaikki taivaalliset ja maalliset sekaisin ja meni niin mielettömiin, että vasta sota ja Italian hävitys tekivät lopun kansalaisten riitaisuuksista. Mutta ennenkun semmoisen asian alun selitän, kerron vähän sen edellisiä tapauksia, että kaikki olisi selvempää ymmärtää ja paremmin näkyvissä. Toisessa Punilais-sodassa, jossa Karthagolaisten päällikkö Hannibal enimmin, sittenkun Roman valtakunta oli mahtavaksi paisunut, oli kuluttanut Italian voimia, oli Numidialaisten kuningas Masinissa, jonka P. Scipio, urhoollisuutensa vuoksi sittemmin kutsuttu liika-nimellä Africanus, otti ystävyYTEEN, toimittanut monta ja loistavaa sotatekoa, joitten tähden Roman kansa, voitettuaan Karthagolaiset ja saatuansa vangiksi Syphacin, jonka valta Afrikassa oli suuri ja laaja-mahtinen, antoi kuninkaalle lahjaksi kaikki sota-voimillaan valloittamat kaupungit ja maat. Sentähden pysyikin Masinissan ystävyys vilpittömänä ja rehellisenä meitä kohtaan; hänen valtansa ja elämänsä loppu oli sama. Sitten sai hänen poikansa Micipsa yksin kuninkuuden, veljeinsä Mastanabalin ja Gulussan tautiin kuoltua. Tästä syntyi Adherbal ja Hiempsal; ja Jugurtha, Mastanabal-veljen poika, jonka Masinissa oli jättänyt ilman valtakunnatta, koska hän oli jalkavaimon synnyttämä, kasvatti Micipsaa kotonansa samalla tavalla kuin omia lapsiansa.

VI.

Täysikasvuiseksi tultuaan oli tämä voimiltaan vahva, muodoltansa kaunis, mutta paljoa mahtavampi vielä neronsa puolesta, eikä heittäytynyt ylöllisyyden ja laiskuuden turmeltavaksi, vaan ratsasteli, heitteli keihästä ja kilpaili juoksussa yhden-ikäisten kanssa, niinkuin sen kansan tapa on; ja vaikka hän kunniassa oli kaikkia etevämpi, oli hän kaikille kuitenkin rakas; viettipä vielä enimmäen aikansa metsän ajossa, ja oli ensimmäinen tai ainakin ensimmäisiä leijonaa ja muita petoja tappamassa, toimitti sangen paljo, puhui varsin vähän itsestensä. Ja vaikka Micipsa alussa oli iloinen tästä, arvelen Jugurthan hyvien avujen olevan kunniaksi kuninkuudellensa, niin säikähti hän kuitenkin, kun havaitsi nuorukaisen, hänen itsensä ikäpuolena ja lapsensa pieninä ollen, enemmän ja enemmän varttuvan, kovasti sitä asiata ja mietiskeli paljon itseksensä. Häntä peloitti ihmisten vallan-himoinen ja mielensä haluja tyydyttämään pikainen luonto, ja sitä paitsi oman ja lastensa ijän voimattomuus, joka saaliin toivolla saattaa keskin-kertaisetkin miehet väärille teille. Päälliseksi olivat Numidialaisten mielet syttyneet suosioon Jugurthaa kohtaan, jonka vuoksi hän pelkäsi kapinan tai sodan nousevan, jos kavaluudella tappaisi semmoisen miehen.

VII.

Kun hän, näiden vastusten keskelle joutunutta, näki, ett'ei väkivallalla eikä väijymällä voisi sortaa kansalaisillensa niin otollista miestä, niin päätti hän, koska Jugurtha oli urhoollinen ja sotakunnian himoinen, panna hänen vaaroille tarjoksi ja sillä tavoin onnea koetella. Sentähden asettikin Micipsa hänen päämieheksi niille Numidialaisille, jotka laittoi Hispaniaan, kun lähetti hevois- ja jalka-väkeä avuksi Roman kansalle, toivoen hänen helposti surmansa saavan joko urhoollisuuttansa näyttämällä tai vihollisten julmuuden kautta. Vaan sepä asia päättyikin peräti toisin, kuin hän oli ajatellut. Sillä koska Jugurtha, ripeä ja terävä kun oli järjeltään, oli tullut tuntemaan P. Scipionin luonnon-laadun, joka silloin oli sota-päällikkönä Romalaisilla, ja vihollisten sota-tavan, niin oli hän suurella ahkeruudellaan ja tarkkuudellaan ja sitä paitsi nöyryimmällä kuuliaisuudellansa ja usein vaaroja kohti käymällä ennen pitkää tullut niin kuuluisaksi, että meikäläisille oli hyvin rakas, Numantialaisille suurimmaksi kauhistukseksi. Ja tosiaan olikin hän — joka seikka on erinomaisen vaikea — sekä tappelussa miehuullinen että neuvottelussa kunnollinen, joista omaisuuksista toinen enimmäen tuottaa pelon ennältä-tietäväisyydestä, toinen malttamattomuuden uskalaisuudesta. Senpätähden toimittikin päällikkö melkein kaikki vaikeimmat asiat Jugurthan kautta, piti häntä ystävänsä joukossa ja suosi häntä päivä päivältä enemmän ja enemmän. Sillä ei mikään hänen neuvonsa eikä hankkeensa rauennut turhaan. Tähän tuli lisäksi mielen suojeus ja neron sukkeluus, joilla lahjoillaan hän kiinnitti itseensä monta Romalaista läheisimmän ystävyden siteillä.

VIII.

Siihen aikaan oli meidän sotajoukossamme useampia vasta-aateloittuja ja aatelisia, joista rikkaus oli kaikkea hyvää ja kunniallista arvollisempi, kapina-vehkeisiä, kotona mahtavia, liittolaisten tykönä enemmän kuuluisia kuin kunniassa pidetyitä. Nämä kiihoittivat Jugurthan ylhäälle pyrkivää mieltä, luvaten, että hän, kun ikinä Micipsa kuningas olisi kuollut, yksin saisi vallan Numidiassa: hänellä oli muka suurin kunto, Romassa kaikki kaupan. Mutta koska P. Scipio, hävitettyänsä Numantian, päätti laskea apujoukot pois ja itse palata kotihin, antoi hän Jugurthalle runsaat lahjat ja kiitokset koko sotajoukon edessä, ja vei hänen teltaansa, jossa kahden kesken muistutti häntä että enemmän valtiota kuin yksityisiä hyvimällä koettaisi pitää Roman kansan ystävyyttä eikä totuttaisi itseänsä keittäen lahjomaan. Mikä monen oma on, ostetaan muka muutamilta vaaran kaupalla. Jos hän yhä tahtois pysyä hyvissä omaisuuksissaan, niin tulisi hänelle aivan itsestensä sekä kunniaa että valtaa; vaan jos hän liian äkkipäisesti rientäisi edelleen, niin lankeisi hän päätimysten oman rahansa kautta.

IX.

Näin puhuttuansa, laski hän hänen menemään, kirjeellä varustettuna, joka hänen piti jättää Micipsalle. Sen sisältö oli seuraava: "Sinun Jugurthasi kunto Numantian sodassa on ollut mitä suurin, jonka asian varmaan tiedän olevan sinulle iloksi. Hän oli meille rakas ansioittensa vuoksi; että hän samoin onpi oleva senaatille ja Roman kansalle, sitä koemme kaikin mokomin toimittaa. Sinulle toivotan onnea meidän ystävyteemme. Kah, tässä on sinulla mies, sinun ja isonisänsä Masinissan vertainen." Kun siis kuningas sotapäällikön kirjeestä näki sen totta olevan, minkä kulkupuheiden kautta oli kuullut, muutti hän sekä miehen kunnollisuuden että armauden takia mielensä, rupesi voittlemaan Jugurthaa hyvillä töillä, otti hänen kohta pojaksensa ja sääti testamentin kautta hänen ynnä omain poikainsa kanssa perillisekseen. Mutta kun hän muutamia vuosia senjälkeen, taudista ja ijästä riutuneena, havaitsi elämän lopun lähenevän itseänsä, sanotaan hän ystäväin ja heimolaisten sekä poikainsa Adherbalin ja Hiempsalin läsnä ollessa pitäneen seuraavan puheen Jurgurthalle:

X.

"Pienenä poikana, isätönnä, toivotonna, varatonna, otin sinun, Jugurtha, valtakuntaani, arvellen, ett'en minä hyvään tekoini tähden olisi oleva sinulle vähemmän rakas, kuin jos olisit oma poikani. Enkä siinä asiassa pettynyt. Sillä jättäakseni mainitsematta monta muuta suurta ja erinomaista tekoasi, olet vast'ikään Numantiasta tullessasi kaunistanut minua ja valtakuntaani kunniallasi, ja urhoollisuudellasi tehnyt Romalaiset meille ystävästä ylimmiksi ystäviksi; meidän heimokuntamme nimi on uudistettu Hispaniassa; vihdoin — mikä on kaikkein vaikein seikka kuolevaisten kesken — sinä olet kunniallasi saanut voiton kateudelta. Koska nyt luonto tekee lopun elämästäni, manaan ja rukoilen sinua tämän oikean käden ja valtakunnalle tulevan uskollisuuden kautta, että pidät rakkainasi näitä, jotka synnyttäensä ovat sukulaisiasi, minun hyvään töideni kautta veljiäsi, ja ett'et ennemmin tahtone yhteyteesi liittää vieraita kuin siinä pysyttää veren siteillä yhdistetyitä. Ei sotajoukot eikä tavarat ole valtakunnan turva, vaan ystävät, joita ei aseilla taida pakoittaa eikä kullalla hankkia itsellensä: ne syntyvät avuliaisuudesta ja rehellisyydestä. Mutta kuka voipi olla ystävällisempi kuin veli veljelle, tai kenenkä vieraan olet löytävä uskolliseksi, jos omaisillesi olet vihollinen? Minäpä jätän teille valtakunnan vahvana, jos hyvät olette, vaan jos kehnot, heikkona. Sillä yksimielisyyden kautta kasvavat pienet vallat, eripuraisuuden kautta hajoovat suurimmatkin. Muuten tulee sinun, Jugurtha, joka ijältä ja älyltä olet etevämpi, näitä ennen katsoa, ett'ei mikään toisin käy. Sillä kaikissa kiistoissa näyttää se, joka mahtavampi on, vaikkapa kärsisikin vääryyttä, kuitenkin tekevän sitä, koska hänellä on enempi voimia. Mutta te, Adherbal ja Hiempsal, pitäkäätte tätä tämmöistä miestä kunniaassa ja arvossa; ottakaatte hänen hyvät avunsa esikuvaksenne ja ahkeroitkaatte sitä, ett'en minä näyttäisi parempia poikia saaneen ottamalla kuin sijittämällä."

XI.

Vaikka Jugurtha tiesi kuninkaan puheen te'eskellyksi ja itse ajatteli peräti toisin, vastasi hän tähän kuitenkin asianhaarain mukaan kohteliaasti. Micipsa kuolee muutamia päiviä senjälkeen. Toimitettuansa hänelle kuninkaallisen tavan mukaan uhkeat maahanpanaiset, kokoontuivat pikkukuninkaas välinsä keskustelemaan kaikista asioista. Mutta Hiempsal, joka heistä oli nuorin ja rajuluontoinen sekä ennenkin oli ylönkatsonut Jugurthan alhaisuutta, koska tämä äitin puolelta oli halpasukuinen, istui Adherbalin oikealle puolelle, ett'ei Jugurtha heistä kolmesta tulisi keskimäiseksi, jota Numidialaisten tykönä pidetään kunniana. Kun sittemmin veli oli väsyttänyt hänen vaatimalla, että antaisi ijälle perään, niin vietiin hän työllä tuskalla toiselle puolen. Heidän siinä nyt keskustellessa paljon valtakunnan hallituksesta, esitti Jugurtha muiden asiain joukossa, että viimeisten viiden vuoden päätökset ja säännöt kaikki piti kumottaman. Sillä näitten aikain kuluessa oli muka vuosista uupuneella Micipsalla ollut heikot hengenvoimat. Tämän sanoi nyt Hiempsal olevan itselleen mieleen; sillä hän (Jugurtha) oli muka juuri kolmena viime vuonna pojaksiottamisen kautta päässyt valtakunnan osallisuuteen. Ja tämä lause tunki syvemmälle Jugurthan sydämeen, kuin kukaan olisi uskonut. Senpätähden oli hän siitä ajasta asti vihasta ja pelosta synkkämielinen, piti vehkeitä ja hankkeita, ja

mietti mielessään vaan sitä, kuinka Hiempsalin saisi kavaluudella kiedotuksi. Ja kun tämä kävi liian hitaasti eikä hänen raivokas mielensä asettunut, päätti hän millä tavoin tahansa aikomuksensa toimeen panna.

XII.

Ensimmäisessä kokouksessa, jonka yllä kerroin kuninkaiden pitäneen, oli riitaisuuden vuoksi hyväksi katsottu, että itsekullenkin jaettaisiin tavaransa ja määrättäisiin valtansa rajat. Siis pantiinkin määräaika kumpaisellenkin toimelle, vaan aikaisemmin rahan jaolle. Kuninkaat läksivät sillä välin tavarain lähisiin tienoisin, mikä mihinkin. Mutta Hiempsal piti Thirmidan kaupungissa sattumaltaan majaa sen huoneessa, joka lähisinnä lictorina ollen aina oli ollut Jugurthalle rakas ja mieluinen; ja tälle sattumuksesta tarjoutuneelle palvelialle antaa hän ylen määrin lupauksia ja houkuttelee häntä, että ikäänkuin käyvinään kotoansa katsomassa te'ettäisi sala-avaimet huoneen portteihin, sillä oikeat (avaimet) jätettiin Hiempsalille; muuten olisi hän itse tuleva suurella sotajoukolla, kun asia niin vaatisi. Numidialainen toimittaa tehtävänsä ja päästää, niinkuin hänelle neuvottu oli, Jugurthan sotilaat yöllä sisähän. Nämäkös, kun huoneisin olivat täytässeet, kuningasta etsimään, yksi yhtäältä, toinen toisaalta, surmaamaan minkä maatessa, minkä vastaan tullessa, hakemaan salapaikkoja, murtamaan auki lukituita, pauhaten ja meluten hämmentämään kaikkia; vaan sillä välinpä löydetäänkin Hiempsal piilemästä erään piikanaisen mökissä, johon alussa pelästyksissään ja paikan tuntemattomuudessa oli paennut. Numidialaiset vievät hänen päänsä Jugurthalle, niinkuin käsketty oli.

XIII.

Mutta maine näin suuresta surmatyöstä leviää pian yli koko Afrikan. Adherbalille ja kaikille, jotka olivat olleet Micipsan vallan alla, tulee pelko. Numidialaiset jakautuvat kahteen osaan: enimmäst seuraavat Adherbalia, mutta tuota toista ne, jotka sodassa ovat kunnollisemmat. Siis varustelee Jugurtha sotalaumoja, niin suuria kuin suinkin voipi, yhdistää valtansa alle kaupunkeja, osasta väkisin, osasta heidän omasta tahdostaan, hankkiutuu koko Numidiaa hallitsemaan. Vaikka Adherbal oli lähettänyt Romaan lähettiläitä, ilmoittamaan veljensä surmaa ja omaa tilaansa, valmisteli hän kuitenkin itseänsä, sotilaittensa paljouteen luottaen, aseina taistelemaan. Mutta kun asia tuli miekan ratkaistavaksi, pakeni hän voitettuna tappelusta (Romalaisten) voittomaahan, ja läksi sitten Romaan. Nytkös Jugurtha, tuumansa toimeen pantua, kun rauhassa itsekseen mietiskeli tekoansa, pelkäämään Roman kansaa, eikä hänellä ollut muussa toivoa sen vihaa vastaan, kuin aateliston ahneudessa ja omassa rahassaan. Siis lähettää hän muutamain päivain perästä lähettiläitä paljon kullaa ja hopean kanssa Romaan, ja käskee näiden ensin runsaasti lahjoja vanhoja ystäviä, sitten hankkia uusia, ja vihdoin arvelematta lahjoilla valmistella ketä suinkin voivat. Mutta kun lähettiläät olivat tulleet Romaan ja kuninkaan käskyn mukaan lähettäneet isoja lahjoja hänen kestiystävillensä ja muille, joiden mahtavuus siihen aikaan oli voimakas senaatissa, niin tapahtui semmoinen muutos, että Jugurtha suurimmasta vihasta tuli aateliston suosioon ja mieliin. Ja näistä kokivat toiset toivosta, toiset jo saamainsa palkintoin tähden, käyden rukoilemassa itsekutakin senaatin jäsentä, laittaa niin, ettei kovin ankaraa päätöstä tehtäisi häntä vastaan. Kun siis lähettiläät voivat luottaa asiaansa, suodaan kumpaisellenkin pääsy senaatin eteen. Olemme kuulleet Adherbalin silloin puhuneen seuraavalla tavalla:

XIV.

"Senaatorit! Isäni Micipsa neuvoi minua kuollessaan, että pitäisin Numidian valtakunnan hallitusta vaan omanani; mutta valta ja päällikkyyys olisi muka teidän hallussanne. Sen ohessa piti minun ahkeroida, että kotona kuin sodassakin olisin Roman kansalle niin suureksi hyödyksi kuin suinkin mahdollista; teitä pitäisi minun pitää sukulaisinani ja lankoinani; jos sen tekisin, olisi minulla teidän ystävyydessänne sotajoukot, tavarat ja valtakunnan turva. Näitä aatelllessani karkoitti Jugurtha, suurin

pahantekijä kaikista, mitä maa päällensä kantaa, ylönkatsottuaan teidän ylivaltaanne, minun, joka olen Masinissan pojanpoika ja jo sukuperääni Roman kansan liittolainen ja ystävä, pois valtakunnasta ja kaikesta omaisuudestani. Ja minä, senaatorit, koska olin tähän kurjuuden tilaan joutuva, tahtoisin, että ennemmin oma in kuin esivanhempieni hyvä in töitten tähden vois in anoa apua, ja etenkin, että Roman kansa olisi minulle hyvä in töitten velassa, joita en tarvitsisi; sitten tahtoisin myös, että, jos niiden kaipiossa olisin, nauttis in niitä hyvin ansaittuina. Mutta koska rehellisyydessä itsessään on varsin vähän turvallisuutta, eikä minun vallassani ollut, mimmainen mies Jugurthasta tulisi, olen paennut teidän luoksenne senaatorit, joille minun — kurjasti kyllä — täytyy olla pikemmin rasi tukseksi kuin hyödyksi. Muut kuninka at ovat joko sodassa voitettuina tulleet teidän ystävyyteenne, taikka, vaaran tarjona ollessa, etsineet liittoa teidän kanssanne. Meidän perheemme rakensi ystävyyttä Roman kansan kanssa Karthagon sodassa, jolloin sen rehellisyys oli enemmän etsittävä kuin sen onnen tila. Älkääte antako, senaatorit, näiden jälkeisten turhaan hakea apua teiltä. Jos minulla ei olisikaan mitään syytä sitä saada paitsi surkuteltava tilani, — kun vähää ennen olin kuningas, syntyni, maineeni ja sotajoukkoini kautta mahtava, vaan nyt murehista kuihtuneena ja voimatonna odotan muitten apua, — niin tulisi kuitenkin Roman kansan ylevyytensä tähden poistaa vääryyttä, eikä sallia kenenkään vallan rikoksen kautta karttua. Vaan minäpä olen pois ajettu näistä maista, jotka Roman kansa antoi esivanhemmilleni, joista isäni ja isoisäni ynnä teidän kanssanne karkoittivat Syphaxin ja Karthagolaiset. Teidän hyvät tekonne ovat minulta pois otetut, senaatorit; teille on ylönkatsetta osoitettu minulle tehdyn vääryyden kautta. Voi minua onnetonta! Siksikö, Micipsa isäni, ovat sinun hyvät työsi käyneet, että se etunenässä on sukusi surmaaja, jonka teit lastesi vertaiseksi ja valtakuntaasi osalliseksi? Eiköhän siis koskaan meidän perheemme saa rauhaa nauttia? Pitääkö meidän aina oleskella verissä, miekan varassa, pakoisalla? Niinkauvan kuin Karthagolaiset olivat voimissaan, kärsimme oikeudella kaikenmoista julmuutta. Viholliset olivat vieressämme, te ystävät kaukana, kaikki toivomme aseissa. Sittenkun tuo ruttotauti oli pois ajettu, vietimme iloisina rauhan päiviä, kosk'ei meillä ollut yhtään vihollista, paitsi jos te jotakuta sinä käskitte pitämään. Mutta katso, yht'äkkiä teki Jugurtha, inhoittavasta uskalaisuudesta, rikoksista ja ylpeydestä kersku en, tapettuaan minun veljeni ja samalla oman sukulaisensa, ensin hänen valtakuntansa rikoksensa saaliiksi, sitten, kun ei samoilla juonilla tainnut kietoa minua, joka teidän valtanne suojassa en mitään vähemmin odottanut kuin väkivaltaa ja sotaa, saatti hän minun, kuten näette, maanpakolaiseksi, kodottomaksi, köyhäksi ja kurjuuden alaiseksi, jotta missä hyvä in olin paremmassa turvassa kuin omassa valtakunnassani. Minulla oli se mieli, senaatorit, niinkuin olin kuullut isäni sanovan, että ne, jotka pitävät ystävyyttä teidän kanssanne, ottavat päällensä paljon vaivaa, mutta ovat muuten kaikista turvallisimmat. Minkä meidän perheemme on voinut, on se tehnyt, niin että kaikissa sodissa on ollut teillä apuna; teidän vallassanne, senaatorit, on laittaa niin, että me rauhan aikana saamme turvaa nauttia. Isä jätti jälkeensä meidät kaksi veljestä; kolmannen, Jugurthan, luuli hän hyvä in töidensä kautta tulevan olemaan meidän ystävämmen. Yksi niistä on surmattu, minä itse toinen olen töin tuskin noista jumalattomista kourista päässyt pakenemaan. Mitä on minun tekeminen, taikka mihin minun onnettoman kernaimmin meneminen? Kaikki sukuni tuet ovat hävinneet; isäni on, niinkuin välttämätöntä oli, maksanut velkansa luonnolle; veljeltäni on se, jolle tuo oli vähemmän sopivaa, heimolainen, hirmuisella tavalla hengen ottanut; langot, ystävät ja muut sukulaiset on onnettomuus sortanut, mikä minki; Jugurthalle vangiksi joutuneina, on osa heistä ristiinnaulittu, osa petojen raadeltavaksi heitetty; jotkut, joille henki on jätetty, viettävät, pimeisin loukkoihin teljettyinä, surussa ja murheessa, kuoloa kurjempia päiviä. Jos kaikki, jotka olen kadottanut, tai jotka ystäväistä ovat vihollisiksi muuttuneet, yhä pysyisivät menettämättöminä, niinpä kuitenkin, jos mikä äkkinäinen onnettomuus kohtaisi, huutaisin avukseni teitä, senaatorit, joitten valtanne suuruuden suhteen tulee pitää huolta sekä oikeudesta että kaikista vääryyksistä. Vaan nyt, kun olen pois ajettu isänmaastani ja kodistani, yksinäinen ja kaikkia säädyllyisiä tarpeita vailla, kenenkä turvi in pakenen ma, ketä rukoilen? kansojako vai kuninkaita, jotka kaikki ovat vihoin meidän perheellemme teidän ystävyyteenne takia? vai sopiiko minun mennä mihinkään, jossa ei olisi sangen monta muistomerkkiä esivanhempani vihollisuudesta? vai voipiko meitä sääliä kukaan, joka kerran on ollut teidän vihollisenne? Vihdoin Masinissa neuvoi meitä, senaatorit, ett'emme ketään kunnioittaisi paitsi Roman kansaa, ett'emme menisi uusi in liittoihin ja yhdistyksiin; meillä olisi muka kyllin vahva turva teidän ystävyydessänne; jos tältä valtakunnalta onni kääntyisi pois, olisi meidän yhteenä sen kanssa hukkuminen. Hyvien avujenne kautta ja jumalain suosiollisina ollen, te olette suuret ja mahtavat, ja kaikki on myötäistä ja kuuliaista, joten saatattekin helpommin pitää huolta liittolaisillenne tehdyistä vääryyksistä. Sitä vaan pelkään, että yksityinen, vähän tunnettu ystävyys Jugurthaa kohtaan viepi jotkut vääryyden, joitten tiedän kaikin mokomin ahkeroivan, pyytävän ja väsymättä rukoilevan teitä, ett'ette langettaisi mitään tuomiota poissa olevasta, niin kauvan kuin asia on tutkimatta; minä puhun muka perättömiä ja te'eskentelen pakoa, vaikka olisin voinut valtakunnassani pysyä. Vaan jospa näkis in hänen, jonka jumalattoman teon kautta olen syösty tähän viheliäisyyteen, tätä samaa te'eskentelevän! Ja jospa kerrankin joko teissä tai kuolemattomissa jumalissa heräisi huolta inhimillisistä asioista, niin että hän, joka nyt on rikoksistaan hurjapäinen ja kuuluisa, kärsittyään kaikenmoista pahaa, saisi kovan rangaistuksen jumalattomasta käytöksestään isäämme kohtaan, minun veljeni surmaamisesta ja omasta kurjasta tilastani! Nyt, nyt veljeni, sydämeni rakkahin, vaikka sinulta henki on otettu ennen aikaansa, ja lisäksi vielä sen kautta, jolle tuo oli vähimmin sopivaa, pidän minä kuitenkin sinun kohtalosi pikemmin ilahuttavana kuin

surkuteltavana. Sillä ethän sinä ynnä henkesi kanssa ole menettänyt valtakuntaasi, vaan paon, maanpakolaisuuden, köyhyyden ja kaikki nämät murehet, jotka minua rasittavat. Mutta minä katala, joka olen syösty näin suuriin onnettomuuksiin ja poisajettu isäni valtakunnasta, olen näyte inhimillisistä oloista, kahdella päällä, mitä tehnen, kostanenko sinulle tehtyä vääryyttä, itsekin ollen avun tarpeessa, vai katsonenko valtakuntani etua, kun elämäni ja kuolemani valta on muiden varassa. O, kunpa kuolema olisi kunniallinen pääsy minun tilastani, ja kunpa en näyttäisi ylönkatsottuna elävän, jos vastoinkäymisiin kyllästyttyäni heittäisin vääryyden sikseen! Nyt ei minua haluta elää, enkä voi kuollakaan ilman häpeättä. Senaatorit, teidän itsenne, lastenne ja vanhempanne sekä Roman kansan ylevyyden tähden, tulkaatte minun kurjan avukseni, käykääte vääryyttä vastustamaan, älkääte salliko Numidian valtakunnan, joka on teidän omanne, häijyyden ja meidän perheemme veren kautta mennä perikatoon!"

XV.

Kun kuningas oli lakannut puhumasta, vastasivat Jugurthan lähettiläät lyhykäisesti, enemmän luottaen lahjomiseen kuin asiaansa: että Numidialaiset olivat tappaneet Hiempsalin hänen julmuutensa tähden; että Adherbal, suotta sotaa käyden, sittenkun oli voitettu, valitti, ett'ei ollut voinut vääryyttä tehdä; että Jugurtha senaatilta anoi, ett'ei se häntä muuna pitäisi, kuin miksi hän Numantiassa oli tunnettu, ja ett'ei vihollisen sanalle panisi enempi arvoa kuin hänen töillensä. Sitten astuvat molemmat ulos senaatin kokoushuoneesta. Heti pitää senaati neuvottelun; nytkös lähettiläiden suosiat, ja paitsi sitä suuri osa, joka armon osoitteilla voitettiin, pitämään Adherbalin sanoja mitättöminä, kiitoksilla ylistelemään Jugurthan hyviä avuja; suosiollansa, äänellänsä, sanalla sanoen kaikilla keinoin kiistelevät he toisen rikoksen ja häpeällisten tekojen juurikuin oman kunniansa puolesta. Mutta sitä vastoin oli joillakuilla, joista hyvä ja oikea oli rikkautta kalliimpi, se mieli, että pitäisi Adherbalia auttaa ja kovasti kostaa Hiempsalin surma, vaan kaikista enimmin Aemilius Scaurolla, aatelisukuinen, rivakka, lahko-kiihkoinen, vallan, kunnian ja rikkauden himoinen mies, joka muuten viisaasti peitti vikansa. Tämä, kun havaitsi kuninkaan lahjonnan joutuvan pahaan huutoon ja käyvän hävyttömäksi, hillitsi mielensä tavalliset himot, peläten, että, niinkuin tavallista onpi semmoisissa tiloissa, saastainen hillittömyys herättäisi vihaa.

XVI.

Pääsipä kuitenkin voitolle senaatissa se puolue, joka piti rahan ja suosion oikeutta parempana. Päätetään näet että kymmenen lähettilästä jakaisi Jugurthan ja Adherbalin välillä sen valtakunnan, jota Micipsa oli hallinnut. Ja tämän lähetyskunnan esimies oli L. Opimius, kuuluisa ja senaatissa siihen aikaan mahtava mies, koska hän konsulina, C. Gracchon ja M. Fulvius Flaccon surmattua, mitä ankarimmasti oli toimittanut aateliston kosta rahvasta vastaan. Hänen otti Jugurtha erittäin kohteliaasti vastaan, vaikka hän Romassa oli pitänyt häntä vihamiesten joukossa, ja laittoi lahjoja antamalla ja lupaamalla niin, että hän piti kuninkaan edun kalliimpana kuin oman maineensa, rehellisyytensä ja, sanalla sanoen, kaikki omat asiansa. Muihin lähettiläisiin rupesi hän samoilla keinoilla ja sai useimmat puolellensa; harvoilla oli rehellisyys rahaa kalliimpi. Jaossa annetaan Jugurthalle se osa Numidiaa, joka koskee Mauritanian rajaan ja on rikkahampi maista ja miehistä; toisen osan, joka ulkonäöltään oli etevämpi kuin hyödyltänsä ja paremmin varustettu satamoilla ja kartanoilla, sai Adherbal omaksensa.

XVII.

Mutta asia näyttää vaativan muutamilla sanoilla selittämään Afrikan asemaa ja mainitsemaan niitä kansoja, joitten kanssa meillä oli sotaa tai ystävyyttä. Mutta mitkä paikat ja kansakunnat kuumuuden tai jylhyiden sekä erämaiden vuoksi ovat vähemmin käytyjä, niistä en hevillä voine varmaa kertoa;

muut suoritan mitä lyhykäisimmästi. Maanpiirin jaossa ovat enimmäkseen Afrikan kolmanneksi maanosaksi; jotkut päättelevät niitä ei olevankaan kuin ainoastaan Aasian ja Euroopan, mutta Afrikan ollen Euroopassa. Sillä on rajoina, lännessä meidän meren ja valtameren välinen salmi, idässä laava viettomaa, jota paikkaa asukkaat kutsuvat Catabathmoksi. Meri on myrskyllinen ja satamia vailla, maa viljava ja karjanhoitoon sopiva, vaan puita kasvamaton; vedestä on puute, sekä taivaasta tulevasta että maassa olevasta. Ihmiset ovat ruumiiltaan terveitä, ripeäluontoisia ja työnkestäviä; enimmäkseen raukaisee vanhuus, paitsi ketkä raudan taikka petojen kautta ovat saaneet surmansa; sillä tauti harvoin tappaa ketään. Sen lisäksi ovat enimmäkseen elävät pahanelkistä sukua. Vaan mitkä ihmiset alkuunsa ovat asuneet Afrikassa ja kutka sittemmin sinne tulleet, taikka millä tavoin he ovat toisiinsa sekaantuneet, sitä tahdon lyhyimmittäin kertoa, — vaikka kertomukseni eroaa siitä mielestä, joka useimmilla on, — sen mukaan, kuin Punilaisista kirjoista, jotka sanottiin olevan Hiempsal kuninkaan, selitettiin meille, ja kuten sen maan asukkaat arvelevat asian olevan. Muuten onpi tämän asian varmuus oleva kertojain varassa.

XVIII.

Aluttain asuivat Afrikassa Gaetulit ja Libyalaiset, raakoja ja sivistymättömiä kansoja, joilla ruokana oli petojen liha sekä heinä maassa, niinkuin elukoilla. Näitä eivät hallinneet tavat, eikä laki, eikä kenenkään yliherruus; maita kiertäin ja kuleksien pitivät he majaa, missä yö heidät siihen oli pakoittanut. Mutta kun Herkules kuoli Hispaniassa, kuten Afrikalaiset tuottelevat, niin hajosi ennen pitkää hänen moninaisista kansoista koottu sotajoukkonsa, kun johdattajansa oli menettänyt, ja moni tuolla täällä pyysi valtaa anastaa, kukin itselleen. Näistä valloittivat Medialaiset, Persialaiset ja Armenialaiset, aluksilla Afrikaan purjehdittuansa, meidän meren lähisimmät paikat. Persialaiset asettuivat lähemmäs valtamerä, ja he käyttivät kumossa olevia laivanvalia majain asemesta, kosk'ei rakennusaineita ollut maassa, eikä tilaisuutta ostaa taikka vaihtaa niitä Hispanialaisilta; avara meri ja outo kieli hiiasivat kauppaliikettä. Nämä sekoittivat vähitellen avioliittojen kautta kanssansa Gaetulit; ja koska he, usein maanlaatua koetellen, olivat kuljeskelleet paikasta paikkaan, kutsuivat he itse itsiänsä Numidialaisiksi. Muuten ovat vielä nytkin maalla asuvien Numidialaisten huoneet, joita he kutsuvat *mapalia*, soikulaiset ja kuperoilla tiileillä katetut, laivain emäpuitten kaltaiset. Mutta Medialaisille ja Armenialaisille lisäksi tulivat Libyalaiset, — sillä nämät asuivat likempänä Afrikan mertä, Gaetulialaiset etelämpänä, ei kaukana kuumasta ilman-piiristä, — ja näillä oli aikaiseen kaupungeita; sillä kun salmi eroitti heidät Hispanialaisista, olivat he ruvenneet välinsä tavaroita vaihettelemaan; niiden nimen väristelivät vähitellen Libyalaiset, kutsuen heitä barbarilaisella kielellään Medialaisten siaan Maureiksi. Mutta pian kasvoi Persialaisten valta; ja sitten oli heillä Numidialaisten nimellä, lähdettyänsä pois esivanhempainsa luota väkivaljouden vuoksi, ne paikat vallassaan, jotka, lähinnä Karthagoa ollen, kutsutaan Numidiaksi. Sittemmin pakoittivat molemmat, toisiinsa luottaen, naapurikansat, aseiden tai pelon kautta, antaumaan valtansa alle, ja hankkivat mainetta ja kunniaa itsellensä, ollenkin ne, jotka olivat tunkeuneet meidän meremme rannikoille; koska Libyalaiset ovat vähemmän sotaisia kuin Gaetulit. Lyhyesti sanoen, alainen osa Afrikaa on enimmästään ollut Numidialaisten vallassa; kaikki ovat voitettuna hämmentyneet hallitsevain kansallisuuteen ja nimeen.

XIX.

Myöhemmin Phoenicialaiset, muutamat vähentääksensä väkivaljoutta kotona, toiset vallan himosta, rahvasta ja muita valtiollisten muutosten himoisia yllytettyään, olivat meren-rannikolle perustaneet Hipponin, Adrumeton, Leptin sekä muita kaupungeja; ja nämä varttuivat vähässä ajassa paljon, ollen osasta tu'eksi, osasta kunniaksi kotoperillensä. Sillä Karthagoon nähden pidän parempana olla ääneti kuin puhua aivan vähän, koska aika muistuttaa rientämään muualle. Siis on meren rantaa pitkin Catabathmoon päin, joka paikka eroittaa Egyptin Afrikasta, ensimmäinen kaupunki Cyrene, Theralaisen perustama siirtokunta, ja sitten nuo kaksi Syrtiä ja niiden välissä Leptin kaupunki; vielä eteenpäin ovat Philenoin alttarit, joka seutu Egyptiä vastaan oli vallan rajana Karthagolaisilla, ja sittemmin muilla Punilais-kaupungeilla. Muita paikkoja aina Mauritaniaan asti pitävät Numidialaiset hallussaan; lähinnä Hispaniaa ovat Maurilaiset. Numidiaa ylempänä olemme kuulleet Gaetulien elävän, osittain mökkilöissä, osittain raaemmalla tavalla, kuleksien paikasta paikkaan, niiden jälkeen Aethiopiaisten olevan ja sitten auringon kuumeesta paahtuneita paikkoja. Jugurthan sodan aikana hallitsi nyt Roman

kansa virkamiesten kautta enimpää Punilaisia kaupunkeja ja niitä maita, jotka viimeiseksi olivat Karthagolaisilla; iso osa Gaetulialaisia sekä Numidiaa aina Mulucka-jokeen asti olivat Jugurthan vallan alla; kaikkia Maurilaisia hallitsi Bocchus kuningas, joka ei tuntenut Roman kansaa muuta kuin nimeksi, niinkuin hänkään ei ennen ollut meille tuttu sodan eikä rauhan kautta. Afrikasta ja sen asukkaista on aineen vaatimuksen suhteen kyllin sanottu.

XX.

Kun lähettiläät, jaettuaan valtakunnan, läksivät Afrikasta, ja Jugurtha vasten pelkoaan näki saaneensa palkan rikoksestaan, rupesi hän himoitsemaan Adherbalin valtakuntaa, varmana pitäen, minkä ystäviltänsä Numantian luona oli kuullut, että Romassa kaikki oli kaupan, ja sen ohessa myös niiden lupauksista yltyneenä, joille vähää ennen oli yltäkyllin lahjoja antanut. Itse oli hän rivakka ja sotaisa mies, vaan se, jota hän tavoitti, veltto, sotaan kykenemätön, tyynimielinen, vääryyttä kärsiväksi sopiva, pikemmin pelkuri kuin pelättävä. Siis hyökkää hän yht'äkkiä suurella sotajoukolla tämän maahan, anastaa paljon ihmisiä ynnä karjaa ja muuta saalista, sytyttää kartanot ja käypi hevoisväkineen vihollisen tavoin monet paikat. Sitten vetäypi hän kaiken väkensä kanssa takaisin valtakuntaansa, luullen Adherbalin vihan vimmassa väkivallalla kostavan tekemäänsä vääryyttä ja sen asian tulevan sodan syyksi. Vaan tämäpä, kun ei aseilla luullut vertoja vetävänsä ja enemmän luotti Roman kansan ystävyyyteen kuin Numidialaisiin, lähetti Jugurthan tykö lähettiläitä kärsitystä vääryydestä valittamaan; ja vaikka nämä toivat takaisin herjaavat vastaukset, päätti hän kuitenkin kernaammin kärsiä kaikki, kuin ottaa sotaa käydäkseen, koska se ennen koettuna oli käynyt toisin kuin toivonut oli. Eikä sentään vähennyt Jugurthan halu; sillä hän oli jo mielessään anastanut koko hänen valtakuntansa. Siksipä alkoikin hän käydä sotaa, ei ryöstäjä-parvella niinkuin ennen, vaan suurella hankkimallansa sotajoukolla, ja julkisesti pyytää valtaa koko Numidian yli. Muuten hävitti hän, missä liikkui kaupungit ja maat, ja ajoi saalista; lisäsi omilleen rohkeutta, vihollisille kauhua.

XXI.

Adherbal, kun näki asian siksi käyneen, että olisi valtakunta joko jättäminen taikka aseilla pitäminen, valmisti, pakon vaatiessa, sotaväkeä ja kävi Jugurthaa vastustamaan. Nyt loi kumpainenkin sotajoukko leirinsä, ei kauvas merestä, lähelle Cirtan kaupunkia; ja koska päivä oli lopussa, ei aljettu tappelua. Kun enin osa yötä oli kulunut, hyökkäsivät Jugurthan sotilaat, vaikka vielä oli hämärä, merkin annettua, vihollisten leiriin, ja ajoivat toiset puoliunissa, toiset aseita koperoidessa pakoon ja voittivat heidät. Adherbal pakeni muutamain hevoismiesten kanssa Cirtaan, ja jos ei joukko togalla vaatetetuita kansalaisia olisi ollut, joka esti takaa-ajavat Numidialaiset pääsemästä muurein sisälle, niin olisi yhtenä ainoana päivänä sota kahden kuninkaan välillä aljettu ja lopetettu. Sentähden piirittää Jugurtha kaupungin, hankkiutuu suojakatoilla, torneilla ja kaikenlaisilla koneilla rynnistämään sitä, kiirehtien semminkin siksi, että joutuisi ennen lähettiläitä, jotka oli kuullut Adherbalin lähettäneen Romaan ennen tappelun tapahtumista. Mutta kun senaati oli saanut tiedon niiden sodasta, lähetettiin kolme nuorukaista Afrikaan, joiden piti käymän molempien kuninkaiden tykönä ja ilmoittaman senaatin sekä Roman kansan nimessä, näiden tahdon ja päätöksen olevan, että luopuisivat aseista; niin olisi se muka laadullista sekä heille että kuninkaalle.

XXII.

Lähettiläät tulevat rientäen Afrikaan, semminkin kun Romassa, heidän matkaan hankkiessaan, puheita kuultiin tapahtuneesta tappelusta ja Cirtan piirittämisestä. Mutta se maine oli vieno (asian suhteen). Kuultuaan näiden puheen vastasi Jugurtha, ett'ei hänestä mikään ollut etevämpi eikä kalliimpi kuin senaatin tahto; hän oli muka hamasta nuoruudestaan sitä ahkeroinut, että kaikki paraimmat pitäisivät häntä hyvänä; hyväin avuinsa eikä ilkeytensä kautta oli hän ollut tuolle jalolle miehelle P. Scipionille

mieliin; samain omaisuutten vuoksi oli Micipsa ottanut hänen valtakunnan perilliseksi, ei lasten puutteesta. Muuten, jota enemmän hän oli toimittanut hyviä ja urheita tekoja, sitä vähemmin kärsisi muka hänen mielensä vääryyttä; Adherbal oli kavaloilla keinoilla väijynyt hänen henkeänsä; ja tämän havaittuaan oli hän käynyt rikosta vastustamaan; Roman kansa ei tekisi oikein eikä kohtuuden mukaan, jos kieltäisi häneltä kansain oikeutta; vihdoinkin, hän lähettäisi pikaan kaikista asioista lähettiläitä Romaan. Niin eroavat molemmat toisistaan. Adherbalin puhuttelemiseen ei ollut tilaisuutta.

XXIII.

Kun Jugurtha arveli lähettiläiden lähteneen Afrikasta ja paikan luonteen vuoksi ei väkiryynnäköllä voinut Cirtaa valloittaa, saarti hän vallella ja kaivannolla kaupungin, rakensi torneja ja lujisti ne varustusväellä, koetteli sitä yöt ja päivät joko väkivoimalla tai konnankeinoilla, esitteli muurien suojelijoille milloin palkintoja, milloin jotain kauhistuttavaa, koki kehoituksilla kiihoittaa väkeänsä miehuuteen, sanalla sanoen, hän valmisti tarkkuudella kaikki. Kun Adherbal havaitsi, että koko hänen onnensa tila oli viimeisillään, että vihollinen oli rauhaton, ett'ei avusta ollut mitään toivoa ja ett'ei muonavarain puutteelta voitu sotaa pitkittää, valitsi hän niistä, jotka yhtenä olivat paenneet Cirtaan, kaksi karskinta, ja kiihoitti näitä, luvaten paljon ja vaikeroiden kohtaloansa, yöllä rientämään vihollisten linnoitusten halki merelle ja sitten Romaan.

XXIV.

Muutamain päivain kuluessa toimittavat Numidialaiset, mitä käsketty oli. Senaatissa luettiin Adherbalin kirje, jonka sisältö oli seuraava: "Syy siihen, että usein lähetän teitä rukoilemaan, senaatorit, ei ole minun, vaan siihen on minun pakottanut Jugurthan väkivalta, jolle on tullut niin suuri halu surmata minua, ett'ei hän muista teitä eikä kuolemattomia jumalia, että himoaa hartaammin minun vertani kuin kaikkea muuta. Sentähden pidetään minua, joka olen Roman kansan liittolainen ja ystävä, jo viidettä kuukautta aseilla piiritettynä; minua ei auta isäni Micipsan hyvät työt eikä teidän päätöksenne; olenpa kahdella päällä, rasittaako minua miekka vai nälkä kovemmin. Jugurthasta enempää kirjoittamasta kieltää minua kohtaloni; myöskin ennen olen sen kokenut, että onnettomia vähän uskotaan; jos vaan en tietäisi, että hän tavoittelee ylemmäksi kuin minä olen, ja ett'ei hän samalla toivo teidän ystävyystänne ja minun valtakuntaani. Kumpaisen hän pitää arvollisempana, se ei kellenkään ole tietymätöntä. Sillä ensin hän surmasi veljeni Hiempsalin, sitten hän karkoitti minun isäni valtakunnasta. Ja olkoonpa vaan tämä meille tehtyä vääryyttä, joka ei koske teihin. Mutta nyt hän aseilla pitää hallussaan teidän valtakuntaanne ja minua suljettuna, jonka olette panneet Numidialaisten hallitsiaksi. Kuinka paljon hän on pitänyt lukua lähettiläiden sanoista, osoittaa minun vaarani. Mitä onpi jäljellä, paitsi teidän voimanne, jolla häntä voisi liikuttaa? Sillä minä puolestani tahtoisin mieluisammin että niin hyvin tämä, jota nyt kirjoitan, kuin sekin, jota ennen olen senaatissa valittanut, olisi perätöntä, kuin että kurjuudellani näyttäisin sanani todeksi. Mutta koska minä olen sitä varten syntynyt, että olisin Jugurthan rikosten osoitteena, niin en pyydä enää kuolemasta päästä enkä murehista, ainoasti vihollisen ylivallasta ja ruumiin kidutuksista. Numidian valtakunnasta, joka on teidän, pitäkääte huolta, miten haluttaa; mutta pelastakaatte valtanne korkeuden ja ystävyystänne rehellisyyden tähden minut jumalattomista käsistä, jos vielä vähänkään muistatte minun isoisäni Masinissaa."

XXV.

Tämän kirjeen luettua oli niitä, joiden mielestä sotajoukko olisi Afrikaan lähetettävä ja mitä pikemmin riennettävä Adherbalin avuksi. Sillä välin piti Jugurthasta neuvoteltaman, koska hän ei ollut lähettiläitä totellut. Mutta samat kuninkaan suosiat ahkerivat kaikin mokomin, ett'ei päätöstä tehtäisi. Näin vei Yksityisten suosio voiton yhteiseltä hyvältä, kuten useimmissa asioissa tavallista onpi. Kuitenkin lähetetään Afrikaan vanhempia, aatelisia, korkeissa viroissa olleita miehiä, joitten joukossa oli M.

Scaurus, josta yllä olemme puhuneet, entinen konsuli ja siihen aikaan senaatin esimies. Koska asia herätti vihaa ja myös Numidialaiset hartahasti rukoilivat, astuivat he kolmen päivän kuluessa laivaan; sitten, ennen pitkää Uticaan tultuansa, lähettävät he Jugurthalle kirjeen, että kiireimmittain saapuisi Roman voittomaahan, heidät oli muka senaati lähettänyt hänen luoksensa. Kun hän sai tietää, että kuuluisia miehiä, joilla Romassa oli kuullut olevan mahtavan arvon, oli tullut hänen vehkeitänsä vastustamaan, niin ajelivat häntä alussa, hämmästyksissään kun oli, pelko ja himot, milloin yhtäälle, milloin toisaalle. Hän pelkäsi senaatin vihaa, jollei lähettiläitä kuulisi; vaan toisaalta vietteli häntä himojen pimittämä mielensä aljettuun rikokseen. Kuitenkin pääsi hänen vallanhimoisessa mielenlaadussaan väärä tuuma voitolle. Siis ympäröipi hän kaupungin sotajoukollaan ja kokee kaikilla keinoin rynnistää Cirtaan, ollenkin koska toivoi, että joko väkisellä tai kavaluudella keksisi tilaisuuden voittoon, kun vihollisten väki oli eri haaroille hajoitettu. Vaan kun tämä käypi toisin ja hän ei voi toimittaa, mitä oli aikonut, nimittäin, että ennen saisi Adherbalin käsiinsä, kun läksisi lähettiläitä tapaamaan, niin meni hän muutamien hevoismiesten kanssa voittomaahan, ett'ei kauvemmin viipymällä vihastuttaisi Scauroa, jota hän enimmäkseen pelkäsi. Ja vaikka hänelle senaatin nimessä julistettiin kovat uhkaukset siitä, ett'ei herjennyt piirittämästä, niin läksivätpä kuitenkin lähettiläät, monta puhetta turhaan pidettyään, ajamattomin asioin tiehensä.

XXVI.

Kun tämä kuultiin Cirtaan, kehoittivat Italialaiset, joiden urhoollisuuden kautta muureja suojeltiin, luullen, heittämyksen tapahduttua, Roman kansan mahtavuuden vuoksi eheinä pääsevänsä, Adherbalia, että heittäisi itsensä ja kaupungin Jugurthalle ja tinkaisi häneltä vaan hengen itselleen; muista asioista muka senaati kyllä pitäisi murehen. Mutta tämä, vaikka piti kaikkea varmempana kuin Jugurthan rehellisyyttä, heittäytyi kuitenkin, niinkuin Italialaiset olivat päättäneet, koska heillä oli valta pakoittaa häntä, jos vastaan panisi. Jugurtha kidutti etenkin Adherbalia ja surmasi hänen; sitten tappoi hän kaikki täys'ikäiset Numidialaiset ja kauppiat ilman eroituksetta, sitä mukaa kuin kukin oli tullut aseellisille vastaan.

XXVII.

Kun tämä Romassa tuli tunnetuksi ja asiaa aljettiin keskustella senaatissa, lieventivät nuo samat kuninkaan palvelijat keskeyttämällä ja usein hyvällä, välistä riidalla aikaa pitkittäen, tapauksen julmuutta. Ja jos ei C. Memmius, nimitetty rahvaan tribuni, urhea ja aateliston valtaa vihaava mies, olisi osoittanut Roman kansalle sitä oltavan toimessa, että muutamain mahtavain kautta Jugurthan rikos annettaisiin anteeksi, niin olisi varmaankin neuvotteluja pitkittämällä kaikki viha saatu haihtumaan. Niin suuri voima oli kuninkaan suosiolla ja rahalla. Mutta kun senaati, koska rikoksen tunsu, pelkäsi kansaa, päätettiin Sempronia-la'in johdosta antaa voittomaat Numidia ja Italia tuleville konsuleille. Konsuleiksi nimitettiin P. Scipio Nasica ja L. Bestia Calpurnius. Calpurnius sai osalleen Numidian, Scipio Italian. Sitten kirjoitettiin Afrikaan vietävä sotajoukko, ja päätettiin sotamiesten palkoista ja muista sodan tarpeista.

XXVIII.

Mutta Jugurtha, saatuansa tiedon, joka oli vasten hänen toivoaan, — koska hänelle mieleen oli kiintynyt se ajatus, että Romassa kaikki oli kaupan, — lähetti poikansa ynnä kaksi ystävää lähettiläinä senaatille, ja käski näiden niinkuin niittenkin, jotka Hiempsalin tapettuansa oli lähettänyt, rahalla koetella kaikkia ihmisiä. Kun nämä tulivat Romaan, kysyi Bestia senaatilta, suvaittasiinko Jugurthan lähettiläiden päästä muurien sisäpuolelle; ja tämä päätti, että, jos eivät olleet tulleet valtakuntaa ja häntä itseänsä heittämään, heidän olisi seuraavain kymmenen päivän kuluessa lähteminen pois Italiasta. Konsuli käskee senaatin päätöksen mukaan julistaa sen Numidialaisille. Näin palaavat nämä sinä hyvään

kotia. Sillä välin valitsee Calpurnius, hankittuansa sotajoukon, legatiksi itselleen puolueittensa kautta mahtavia aatelismiehiä, joitten arvon kautta toivoi ne virheet tulevan vahvistetuiksi, jotka hän mahdollisesti tekisi, ja niitten joukossa oli Scaurus, jonka luonnonlaadusta ja tavoista yllä olemme puhuneet. Sillä meidän konsulillamme olivat monet hyvät hengen ja ruumiin omaisuudet, joita kaikkia ahneus haittasi. Hän oli vaivoissa kestävä, terävä-älyinen, kyllin varova, sotamenessa jokseenkin taitava ja sangen vahva vaaroja ja väijymyksiä vastaan. Mutta legionit vietiin Italian kautta Rhegioon, sieltä Siciliaan ja Siciliasta edespäin Afrikaan. Siis hyökkäsi Calpurnius alussa, muonavaroja hankittuaan, voimakkaasti Numidiaan; hän otti paljon ihmisiä vangiksi ja valloitti väkisellä muutamia kaupunkeja.

XXIX.

Mutta kun Jugurtha lähettiläiden kautta rupesi häntä rahalla kiusaamaan ja osoittamaan hänen johdossansa olevan sodan vaikeutta, muuttui hänen ahneutta poteva mielensä helposti. Muuten otettiin Scaurus kumppaniksi ja auttajaksi kaikissa neuvotteluissa; ja vaikka tämä aluttain, kun enimmäkseen hänen lahkokunnastaan jo olivat lahjotut, sangen kovasti oli vastustellut kuningasta, vietti kuitenkin rahasumman suuruus hänen hyvästä ja kunniallisesta väärään poikkeamaan. Mutta Jugurtha osti ensin ainoastaan sodan viivytkiä, luullen sillä välin Romassa saavansa jotain toimeen rahalla tai suosiolla. Mutta kun hän oli saanut kuulla Scauron olevan osallisen kauppaan, rupesi hän varsin varmaan toivomaan saavansa rauhan jälleen, ja päätti itse läsnä ollen keskustella heidän kanssansa kaikista ehdoista. Muuten lähetti konsuli vakuuden vuoksi quaestori Sextion Jugurthan kaupunkiin Vagaan, johon tekosyynä oli jyvän saaminen, joita Calpurnius julkisesti oli vaatinut lähettiläiltä, koska heittämyksen viivyessä sotilakkoa pidettiin. Siis tuli kuningas leiriin, niinkuin oli päättänyt ja neuvokunnan läsnä ollessa vähän puhuttuaan tekonsa nostamasta vihasta, ja miten häntä heittämyssovintoon otettaisiin, päätti hän muut asiat erikseen Bestian ja Scauron kanssa; sitten vastaan-otettiin hänen heittämys-tarjouksensa, kun konsuli ilman mitään järjestyksettä oli kysellyt mielipiteitä. Mutta niinkuin neuvokunnan päätöksen mukaan oli käsketty, heitettiin quaestorille kolmekymmentä elehvanttia, karjaa ja monta hevoista ynnä vähäisen kultaa. Calpurnius läksi Romaan virkamiehiä valitsemaan. Numidiassa ja meidän sotajoukollamme pidettiin rauhaa.

XXX.

Kun maine oli saattanut Afrikassa tapahtuneet asiat yleisön tietoon, ja miten niitä oli toimitettu, aljettiin Romassa kaikissa paikoissa ja kokouksissa puhua konsulin menetyksestä. Rahvaassa vallitsi ankara viha; senaatorit olivat huolelliset. Hyväksyisivätkö nämä tuota näin suurta häpiä-työtä, vai kumoisivatko konsulin päätöksen, se oli tietämätöntä. Ja varsinkin estätteli heitä Scauron mahtavuus, koska häntä mainittiin Bestian neuvonantajana ja kumppanina, totuudessa ja hyvässä pysymästä. Mutta C. Memmius, jonka vapaamielisyydestä ja vihasta aateliston vallalle yllä puhuimme, kehoitteli, senaatin epäillessä ja viivyttellessä, (kokoustiloiissa pidetyillä) puheilla kansaa koston, muistutteli sitä, ett'ei hylkäisi valtiota ja omaa vapauttansa, ja veti julkisuuteen monta aateliston uhkamielistä ja julmaa tekoa; sanalla sanoen, hän yllytteli utterasti kaikin mokomin rahvaan mieltä. Mutta koska Memmion puheliaisuus siihen aikaan oli mainio ja mahtava, olen katsonut sopivaksi tähän kirjoittaa yhden hänen monista puheistaan, ja semminkin mitä hän eräässä kokoustilassa, Bestian takaisin palattua, lausui seuraavilla sanoilla:

XXXI.

"Monta seikkaa on, jotka kehoittavat minua luopumaan teistä, Qviritat, jos vaan ei hartauteni valtion asioissa olisi kaikkea muuta valtavampi, nimittäin: aateli puolueen mahtavuus, teidän kärsivällisyytenne ja mitätön oikeutenne, sekä ollenkin se seikka, että rehellisyydellä on enemmän vaaraa kuin kunniaa tarjona. Sillä tosiaankin harmittaa sanoa sitä, kuinka te näinä viimeisinä

viitenätoista vuotena olette olleet muutamien harvain ylpeydellä ivana, kuinka häpeällisesti ja kuinka ilman kostamatta teidän puolustajanne ovat saaneet surmansa, ja kuinka teidän noloutenne ja velttoutenne on turmellut mielenne, kosk'ette nytkään, vihollistenne rikoksen alaisina ollessa, nouse ylös, ja koska nytkin pelkäätte niitä, joille teidän tulee olla kauhuna. Vaan vaikka tämä tämmöistä on, pakoittaa kuitenkin mieleni minua käymään aatelispuolueen valtaa vastustamaan. Ainakin tahdon koettaa vapauttani, jonka isäni on jättänyt minulle; vaan teenkö sitä turhaan vai hyödyksi, se on teidän kädessänne, Qviritat. Enkä kehoitakaan minä teitä, kuten esivanhempanne usein ovat tehneet, aseilla käymään vääryyttä vastaan. Ei väkivaltaa, ei poislähtöä tarvita tässä; tarpeen on vaan, että itse omalla tavallaan menevät nurin niskoin. Tiberius Gracchon tapettua, jonka sanoivat valmistavan yksivaltaisuutta, pidettiin tutkintokäräjiä Roman rahvasta varten. C. Gracchon ja M. Fulvion murhan jälkeen surmattiin samoin monta teidän säädystänne vankihuoneessa. Kummallenkään surmalle ei pannut laki rajaa, vaan heidän mielivaltansa. Mutta annappa vaan omansa takaisin-antaminen rahvaalle olisi yksivaltaisuuden valmistamista; mitä ei ilman kansalaisten verettä voida kostaa, se olkoon oikein tehty. Edellisinä vuosina katselitte äänettömällä mieliharmilla, miten valtorahastoa varastettiin, miten kuninkaat ja vapaat kansat maksoivat veroa muutamille aatelisille miten samain hallussa oli korkein kunnia ja suurin rikkaus. Kuitenkin pitivät he sitä vähänä, että näitä tämmöisiä tekoja olivat saaneet rankaisematta harjoittaa. Sentähden ovat viimein la'it, teidän korkeutenne ja kaikki taivaalliset sekä maalliset heitetty vihollisille. Eivätkä ne, jotka ovat sen tehneet, häpee tai kadu sitä, vaan kävelevät rehevästi silmäinne edessä, näytellen pappis- ja konsuli-virkojaan, osa voitto-riemujaankin, juurikuin nämät olisivat heillä kunniana eikä ryöstösaaliina. Rahalla ostetut orjat eivät kärsi la'ittomia käskyjä isänniltään; kärsittekö te, Qviritat, jotka olette käskemään syntyneet, tyynellä mielellä orjuutta? Mutta ketkä ovat nämä, jotka ovat ottaneet valtion hallitakseen? Rikoksenalaisimmat miehet, verisillä käsillä, julman ahneet, suurimmat konnat ja samalla kopeimmat, joilla rehellisyys, kunnia, velvollisuuden tunto, sanalla sanoen säädyllisyys ja säädyttömyys, kaikki on voittoa varten. Muutamilla onpi turvanansa, että ovat tappaneet rahvaan tribunin, toisilla, että ovat pitäneet la'ittomia tutkintokäräjiä, enimmillä, että ovat toimittaneet surmatöitä teitä vastaan. Kuta enemmän kukin harjoittaa pahuutta, sitä turvallisempi on hän. He ovat muuttaneet pelon omasta rikoksestaan teidän velttouteenne, joita kaikkia se ajaapi yhteen, että halaatte samaa, vihaatte samaa, pelkäätte samaa. Mutta tämä on hyvien kesken ystävyyttä, pahojen kesken lahkokunnallisuutta. Vaan jos te niin pitäisitte huolta vapaudestanne, kuin heidän mielensä hehkuu valtaan, niin eipä todentotta hävitettäisikään valtiota niinkuin nyt, ja teidän hyvät työnne olisivat paraimmilla, ei rohkeimmilla. Hankkiaksensa itselleen oikeutta ja vahvistaaksensa korkeuttaan, ovat esivanhempanne kahdesti, aseilla varustettuina, vetäyneet erilleen ja valloittaneet Aventinus vuoren; ettekö te siis täyttä väkeänne taistelisi vapauden edestä, jonka heiltä olette perineet, ja sitä kiivaammin, jota suurempi häpeä on menettää, mikä kerta hankittuna on, kuin ett'ei ollenkaan ole hankittu? Joku sanoo varmaankin: "mitäs mietit siis?" — Niitä onpi rankaiseminen, jotka ovat heittäneet valtakunnan viholliselle, ei kädellä eikä väkivallalla, joka teiltä tehtynä on sopimattomampaa kuin heille tapahtuneena, vaan tutkimuksilla ja itse Jugurthan ilmoitusten johdosta. Ja jos hän heittämykseen menee, niin hän tosiaankin on kuuliainen teidän käskyillenne; vaan jos hän niitä ylönkatsoo, niin voitte luonnollisesti arvostella, minkä veroinen tuo rauha ja heittämys on, josta Jugurthalle on tullut rikosten rankaisemattomuus, muutamille mahtaville suurimmat tavarat, valtiolle vahinkoa ja häpeää. Tottahan kuitenkin jo olette kyllänne saaneet heidän vallastansa, ja eihän kumminkaan ne ajat liene teille nykyisiä enemmän mieleen, jolloin valtakunnat, voittomaat, la'it, oikeudet, tuomioistuimet, sodat, rauhat, sanalla sanoen kaikki jumalalliset ja inhimilliset asiat olivat muutamien hallussa. Mutta te, se on Roman kansa, joita eivät viholliset ole voittaneet, ja jotka olette kaikkien kansain käskiötä, katsoitte sen kylläksi, että säilytätte henkenne. Sillä kukapa teistä olisi orjuutta evännyt? Ja vaikka minä puolestani pidän suurempana häpiänä miehelle, että kostamatta on vääryyttä kärsinyt, niin sallisinpa kuitenkin tyynellä mielellä teidän antavanne anteeksi syynalaisimmille ihmisille, koska ovat kansalaisia, jos ei sääliväisyys olisi turmioksi. Sillä heillekään, vallattomia kun ovat, ei ole siinä kyllä, että rankaisematta ovat pahaa tehneet, jos ei heiltä oteta pois tilaisuutta sen tekemiseen, ja teille on jäävä ikuinen levottomuus, kun havaitsette, että teidän onpi orjina oleminen tai vapautenne käsivoimilla säilyttäminen. Sillä eihän toki mitään toivoa ole rehellisyydestä ja sovusta? He tahtovat hallita, te olla vapaat, he tehdä vääryyttä, te estää sitä; vihdoin he kohtelevat teidän liittolaisianne niinkuin vihollisia, vihollisianne niinkuin liittolaisia. Voipiko niin erilaisissa mielissä olla rauhaa ja ystävyyttä? Sentähden neuvon ja kehoitan minä teitä, ett'ette heittäneet niin suurta rikosta rankaisematta. Ei ole valtiovarain varkaus tapahtunut eikä liittolaisilta väkisin otettu rahaa, joita rikoksia, vaikka ovat suuret, tottumuksesta enään ei pidetä minään. Vihaisimmalle viholliselle on alttiiksi pantu senaatin arvoisuus, alttiiksi pantu teidän valtanne. Kotona kuin sodassakin on valtakunta ollut kaupan. Ja jos ei tätä tutkita, jos ei syynalaisia rangaista, mitä muuta on neuvoksi kuin elää kuuliaisina niille, jotka sen ovat tehneet. Sillä rankaisematta tehdä mitä hyvänsä, se on olla kuninkaana. Enkä minä kehoita teitä, Qviritat, nyt ennemmin tahtomaan, että kansalaisenne olisivat tehneet väärin kuin oikein, vaan siihen, ett'ette kehnoille anteeksi antamalla saattaisi hyviä tuhoon. Paitsi sitä on valtion asioissa paljota parempi unhottaa hyviä kuin pahoja töitä. Hyvä tulee vaan hitaammaksi, jos hänestä et huoli, mutta paha käypi vilpillisemmäksi. Paitsi sitä, jos vääryyttä ei ole tapahtunut, et tarvinne usein apuakaan sitä vastaan."

XXXII.

Tätä ja tämmöistä usein puhuen, sai Memmius Roman kansan suostumaan siihen, että L. Cassius, joka silloin oli praetori, lähetettäisiin Jugurthan luo, ja että hän, valtion takauksen annettuansa, toisi hänen Romaan, että kuninkaan ilmoituksella saataisiin toteen Scauron ja muiden rikokset, joita he syyttivät rahan ottamisesta. Sill'aikaa, kun tätä Romassa toimitettiin, tekivät ne, jotka Bestia oli jättänyt Numidiaan sotajoukolle päämiehiksi, noudattaen ylipäällikön tapaa, sangen monta häpiällistä työtä. Olipa niitä, jotka kullalla lahjottuina antoivat Jugurthalle takaisin elehvantit, toiset myivät ylikarkuria, osa ajoi saalista rauhassa eläviltä ihmisiltä. Niin suuri ahneuden vimma oli ikäänkuin kulkutauti tarttunut heidän mieliinsä. Mutta C. Memmion tekemän lakiehdotuksen hyväksytyä ja koko aateliston säikäyksissä ollessa, läksi Cassius Jugurthan luo; ja tätä pelossa ja pahan omantunnon tähden epätoivossa olevaa neuvoi hän, ett'ei ennestään tahtoisi kokea voimaansa kuin armoa, koska kerta oli heittänyt Roman kansalle. Paitsi sitä antoi hän hänelle erityisesti oman sanansa, jota tämä ei pitänyt vähempiarvoisena kuin valtion takausta. Semmoinen maine oli siihen aikaan Cassiolla.

XXXIII.

Siis tuli Jugurtha, kuninkaan arvolle sopimattomalla tavalla, mitä kurjimmassa puvussa, Cassion kanssa Romaan. Vaan vaikka hänellä oli suuri mielen jäykkyys, koki hän, kaikkien kehoituksesta, joiden mahtavuuden ja rikoksen kautta hän oli aikaan saanut kaiken sen, jonka edellä olemme kertoneet, suurella palkinnolla saada puolelleen rahvaan tribunin C. Baebion, että hänen hävyttömyytensä kautta olisi vahva kaikkea oikeutta ja vääryyttä vastaan. Mutta vaikka rahvas oli vihainen kuninkaalle, ja osa vaati häntä vankeuteen viemään, osa esivanhempien tavoin rankaisemaan vihollista, joll'ei rikokseen osallisia ilmiantaisi, kutsui C. Memmius kansan kokoon ja alkoi, enemmän katsoen arvoansa kuin vihaansa, asettaa kapinaa ja lepyttää mieliä, ja lopuksi väittää, että hänen kauttansa annettu valtion takaus pitäisi pysyä rikkomatonna. Sitten, kun äänettäminen oli alkanut, vei hän Jugurthan esille ja saneli; hän kertoi hänen menetyksensä Romassa ja Numidiassa, osoitti rikokset isää ja veljiä vastaan; ja ehkä Roman kansa tiesi, keitten avun ja keitten palveluksen kautta hän oli tehnyt ne, tahtoisi se kuitenkin muka häneltä kuulla ilmeisempää; jos hän ilmoittaisi totuuden, olisi hänellä suuri toivo Roman kansan rehellisyydessä ja laupeudessa; mutta jos salaisi sitä, ei hän hyödyttäisi kumppaniansa, vaan syöksisi itsensä ja toiveensa perikatoon.

XXXIV.

Sittemmin, kun Memmius oli puhumisensa lopettanut ja Jugurthaa vaadittiin vastaamaan, käski rahvaan tribuni O. Baebius, jonka yllä sanoimme rahalla lahjotuksi, kuninkaan olla ääneti; ja vaikka väkijoukko, joka kokouksessa oli läsnä, kovasti kiivastuneena, koki peloittaa häntä huutamalla, suuta vääntämällä, usein päällekyymällä ja kaikilla muilla keinoin, joita suutuksissa ollessaan tavallisesti käytetään, pääsi kuitenkin hävyttömyys voitolle. Näin läksi kansa, pilkkana pidettynä, pois kokouksesta; mutta Jugurthalla, Bestialla ja muilla, joita tämä tutkimus hätyytti, paisuivat mielet (povissa).

XXXV.

Olipa siihen aikaan Romassa eräs Numidialainen, nimeltä Massiva, Gulussan poika, Masinissan pojanpoika, joka, kun kuninkaiden riidassa oli ollut Jugurthan vastustaja, maanpakolaisena oli lähtenyt Afrikasta, sittenkun Cirta oli heittänyt ja Adherbal oli surmattu. Tätä kehoitti Sp. Albinus, joka seuraavana vuonna, Bestian jälkeen, Q. Minucius Rufon kanssa piti konsulin virkaa, senaatilta pyytämään Numidian valtakuntaa, koska hän muka oli Masinissan suku-perää, ja (koska) Jugurthaa

rikostensa tähden viha ynnä pelko ahdisti. Konsulin teki mieli sotaa käydä, ja hän tahtoi ennemmin, että kaikki pantaisiin liikkeille, kuin vaikenisi (sikseen). Hänelle oli osakseen tullut Numidian, Minuciolle Macedonian voittomaa. Kun Massiva oli ruvennut näitä asioita ajamaan ja Jugurthalla ystävissään ei ollut kyllin turvaa, koska yhtä heistä esti paha omatunto, toista paha maine ja pelko, niin käski hän lähisimmän ja luotettavimman ystävänsä Bomilcarin rahalla hankkia väijyjä Massivalle, kuten monta asiaa oli toimittanut, ja tehdä sen niin salaisesti kuin mahdollista; mutta jos se ei onnistuisi, piti hänen millä tavalla tahansa tappaa Numidialainen. Bomilcar toimittaa väleen kuninkaan käskyt; ja hän tiedustelee semmoisten ihmisten kautta, jotka tuommoisessa työssä olivat taitavat, hänen retkensä ja kulkunsa, jopa viimein kaikki paikat ja ajat; ja sitten virittää hän, asian vaatiessa, paulansa. Siis käypi yksi niistä, jotka olivat surmatyötä varten varalla, vähän varomattovammasti Massivan päälle ja tappaa hänen; mutta itse kiini otettuna, lupaa hän, monen ja semminkin Albinus konsulin kehoituksesta, ilmoittaa asian laidan. Bomilcar, vaikka oli sen toveri, joka valtion takauksella oli Romaan tullut, vaaditaan oikeuteen enemmän kohtuuden kuin kansain oikeuden johdosta. Mutta Jugurtha, vaikka julki oli voitettu syyppääksi niin suureen rikokseen, ei lakannut ennen totuutta vastaan taistelemasta, kuin havaitsi tekonsa herättämän vihan olevan hänen suosiotansa ja rahaansa suuremman. Vaikka hän siis edellisessä jutussa oli antanut viisikymmentä ystävistään takaukseksi, lähetti hän, enemmän katsoen valtakunnan kuin takausmiesten etua, Bomilcarin salaa Numidiaan, koska varoi muitten maalaistensa pelosta rupeevan epäämään kuuliaisuutta häneltä, jos tämä rangaistuksen kärsisi. Itsekin matkusti hän, muutamien päivien kuluttua, sinne, koska senaati käski hänen Italiasta lähtemään. Mutta ulos Romasta tultuaan, sanotaan hän, usein ääneti luoden silmäyksiä sinne takaisin, lausuneen: "kaupunki olisi kaupan ja pian häviöön menevä, jos vaan ostajan saisi."

XXXVI.

Sodan uudistettua, kuljettaa sillä välin Albinus kiireimmittäin Afrikaan muonavaroja, palkkarahaa ja muuta, joka sotilaille oli tarpeen; ja kohta lähtee hän itsekkin sinne, että ennen vaalikokousta, joka aika ei ollut kaukana, aseilla tai heittämyssovinnolla tai millä tavalla tahansa saisi sodan lopetetuksi. Mutta Jugurtha sitä vastoin venyttää kaikkia asioita, ja tekee milloin mitäkin syitä viipymiseensä; lupaa heittämystä, ja on sitten pelkäävinään, pakenee päälle käyvän edestä, ja käypi vähän jälkeen päälle, ett'ei hänen sotilaansa epätoivoon heittäytyisi. Näin pitää hän konsulia pilkkanansa, viivyttäin milloin sotaa, milloin rauhaa. Ja oli niitä, jotka silloin eivät pitäneet Albinoa kuninkaan tuumille vieraana, ja jotka eivät luulleet sodan, niin suuren kiireen perästä, niin helposti tulleen pitkitetyksi pikemmin velttouden kuin kavaluuden kautta. Mutta kun, ajan kuluttua, vaalikokous-päivä läheni, läksi Albinus Romaan, jätettyään veljensä Aulon propraetoriksi leiriin.

XXXVII.

Siihen aikaan tärisyttivät tribunien riitaisuudet Romassa hirveästi valtiota. Rahvaan tribunit P. Lucullus ja L. Annius kokivat edespäin pitää virkaansa, vaikka heidän virkaveljensä olivat sitä vastaan; ja tämä eripuraisuus esti koko vuoden vaalikokoukset. Se viivykki saatti Aulon, jonka edellä sanoimme jätetyn praetorin-siaiseksi leiriin, toivomaan, että voisi joko lopettaa sodan, tai sotajoukolla peloittaen ottaa rahaa kuninkaalta. Hän kutsui siis Tammikuulla sotamiehet talvimajoistaan sotaretkelle, ja tuli pitkillä marssilla, kovalla talvisäällä, Suthulin kaupunkiin, jossa kuninkaan tavarat olivat. Vaikka tätä sekä vuodenajan kovuuden että paikan lujuuden vuoksi ei voitu valloittaa eikä piirittää, — sillä muurin ympärille, joka oli rakennettu jyrkän vuoren äyräälle, oli lietteinen lakeus talvisadetten avulla tehnyt lammikon, — rupesi hän kuitenkin, joko valeh-vehkeitä pitääkseen, että niiden kautta peloittaisi kuningasta, tai himostansa sokeana, suojakattoja lykkimään, vallia luomaan ja joutuun toimittamaan muuta, joka hänen yritykseensä oli tarpeen.

XXXVIII.

Mutta Jugurtha, kun oli tullut tuntemaan legatin turhamaisuuden ja ymmärtämättömyyden, alkoi viekkaasti kiihoittaa hänen mielettömyyttensä, lähetteli rukoilevia lähettiläitä, kuljetteli itse sotajoukkoa, ikääskuin karttaen, metsämaita ja polkuja pitkin. Lopuksi sai hän heittämyssovinnon toivolla Aulon jättämään Suthulin ja ajamaan häntä juurikuin pakenevaa takaa syrjäseutuihin. Niin pysyivät hänen juonensa paremmin salassa. Sillä välin koetteli hän sotajoukkoa öin päivin sukkelain ihmisten kautta; lahjoi centurioneja ja hevoisväen päällikköjä, että yksi osa heistä karkaisi hänen puolelleen, toinen, sotamerkin annettua, heittäisi asemansa. Kun tämän oli toimittanut mielensä mukaan, saarti hän sydänyöllä äkkiodottamatta suurella Numidialaisjoukolla Aulon leirin. Romalaiset sotamiehet, jotka säikähtivät sitä tavatonta meteliä, rupesivat toiset aseita tavoittamaan, toiset piilemään, osa pelästyneitä vahvistamaan, hädissänsä häilymään edestakaisin joka tahalla; vihollisjoukko oli suuri, taivas yön ja pilvien vuoksi pimiä, vaara kaksinainen; vihdoin oli epäilyksen alaista, olisiko turvallisempaa paeta vai alallansa pysyä. Mutta siitä joukosta, jotka vast'ikään sanoin lahjotuiksi, karkasi yksi kohortti Ligurialaisia ynnä kaksi Thrakialaista ratsasparvea ja muutamia joukkoon kuuluvia sotomiehiä kuninkaan puolelle; ja kolmannen legionin ensimmäinen centurioni antoi vihollisille tilan tunkea sisälle muutaman linnoituksen kautta, jonka oli saanut suojellaksensa; ja sitä tietä hyökkäsivät kaikki Numidialaiset leiriin. Häpiällisesti paettuansa, asettuivat meikälaiset, useimmat sittenkun olivat aseensa pois heittäneet, lähisimmälle kukkulalle. Yö ja saalis leirissä viivyttivät vihollisia, jott'eivät voittoansa käyttäneet. Sitten Jugurtha seuraavana päivänä keskustelussa Aulon kanssa lausui: että, vaikka hän ynnä hänen sotajoukkonsa, nälällä ja miekalla suljettuna, oli hänen vallassaan, olisi hän kuitenkin, muistaen ihmisellisten oloin huikentelevaisuutta, laskeva heidät kaikki eheinä ikeen alitse, jos Aulus hänen kanssansa tekisi sovinnon; paitsi sitä vaati hän, että tämä kymmenen päivän kuluessa lähtisi pois Numidiasta. Ehkä tämä oli kovaa ja häpiällistä, sovittiin kuitenkin rauha, niinkuin kuninkaalle hyväksi näkyi, koska he kuoleman pelosta horjuivat.

XXXIX.

Mutta kun tämä Romassa saatiin tietää, pääsi pelko ja suru valtiossa valloilleen. Osa suri valtakunnan kunniaa, osa, joka oli sodan menoihin tottumaton, pelkäsi vapauttansa; kaikki olivat Aulolle närkästyksissään, ja semminkin ne, jotka usein sodassa olivat loistavia tekoja tehneet, siitä muka, että tämä, vaikka oli aseilla varustettu, häpiällä oli etsinyt pelastusta, eikä käsivoimalla. Sentähden kysyi Albinus konsuli, joka veljensä rikoksesta pelkäsi vihaa ja sitten vaaraa, senaatin mieltä rauhaliitosta; vaan kuitenkin otti hän sillä välin täyteväkeä sotajoukolle sekä kutsui apujoukkoja liittolaisilta ja Lation kansalta; sanalla sanoen hän kiirehti kaikin tavoin. Senaati päättää, niinkuin kohtuullista oli, ett'ei ilman hänen ja kansan käskyttä mitään liittoa ollut voinut tapahtua. Konsuli, jota rahvaan tribunit estivät muassansa viemästä niitä sotalaumoja, joita hän oli varustanut, matkustaa muutamien päivien kuluessa Afrikaan. Sillä koko sotajoukko oli viety pois Numidiasta, kuten sovittu oli, ja vietti talvea voittomaassa. Vaikka hänellä, sinne tultuansa oli palava halu Jugurthaa takaa ajaa ja lieventää veljeänsä vastaan noussutta vihaa, päätti hän, asian haarain mukaan, olla mihinkään toimeen ryhtymättä, tultuansa tuntemaan sotilaat, joita, paitsi pako, vallattomuus ja irstaisuus, sotakurin rauettua, oli turmellut.

XL.

Sill'aikaa julistaa rahvaan tribuni C. Mamilius Limetanus Romassa kansalle tehdyn sääntöehdoituksen, että pidettäisiin tutkintokäräjiä niille, joitten neuvosta Jugurtha oli ylönkatsonut senaatin päätöksiä, jotka lähetys- ja päällikköviroissaan häneltä olivat rahaa vastaanottaneet, jotka olivat antaneet takaisin elehvantit ja karkulaiset; samaten niille, jotka vihollisten kanssa olivat sovinnolta tehneet rauhasta taikka sodasta. Tälle sääntöehdoitukselle valmistelivat osittain ne, joilla oli paha omatunto, osittain ne, jotka lahkokuntain vihasta pelkäsivät vaaroja tulevan, salaisesti ystäväin ja ollenkin latinalaiseen kansakuntaan kuuluvain ihmisten ja Italialaisten liittolaisten kautta, esteitä, kosk'eivät julkisesti voineet vastusta tehdä, ilman tunnustamatta, että se ja muukin semmoinen oli heille mieleen. Mutta sitä voisi tuskin uskottavana kertoa, miten rahvas oli innoissaan, ja miten suurella kiivaudella se noudatettavaksi sääti lakiehdituksen, enemmän vihasta aatelista vastaan, jolle tätä haitaksi hankittiin, kuin valtion edusta huolta pitäen. Niin suuri kostonhimo vallitsi puolueissa. Muiden säikähyksissä ollessa, oli siis M. Scaurus, jonka yllä sanoimme Bestian legatiksi, rahvaan iloitessa ja omien lahkolaistensa paetessa ja

valtion vielä silloin vavistessa, koska Mamilion lakiehdituksen mukaan kolme tutkiatuomaria tulisi asetettavaksi, laittanut niin, että hän itse valittiin näiden joukkoon. Mutta tutkimus toimitettiin ankarasti ja kovasti, kulkupuheiden ja rahvaan kostonhimon vuoksi. Niinkuin ylpeys usein oli vallinnut aatelistossa, niin oli siihen aikaan menestys paisuttanut rahvaan mieliä.

XLI.

Muuten olivat lahkokunnat kansassa ja puolueet senaatissa, sekä myöhemmin kaikki ilkeät juonittelemiset muutamia vuosia ennen tulleet tavaksi Romassa, rauhan vuoksi ja sen tavarankyllyyden tähden, jota ihmiset pitivät etevimpänä. Sillä ennen Karthagon hävitystä hallitsivat Roman kansa ja senaatti keskinäisellä sovulla ja suosiolla valtiota, eikä kunnian eikä vallasta kansalaisten välillä ollut mitään kiistaa; pelko vihollisista piti heitä hyvissä ahuissa. Mutta kun tämä kauhu oli kadonnut mielistä, niin tulipa siaan se, jota myötäkäyminen rakastaa, nimittäin: vallattomuus ja ylpeys. Niin on se, jota vastoinkäymisen päivinä olivat toivottaneet itsellensä, rauhan saatua ollut kovempaa ja katkerampaa. Sillä aatelistolla alkoi arvoisuutensa, kansalla vapautensa vallattomuudeksi kääntyä; jokainen rupesi puoleensa vetämään, riistämään, raastamaan. Näin vedettiin kaikki kahtaalle; valtio, joka oli ollut keskellä, revittiin hajalle. Muuten oli aatelisto puolueensa kautta mahtavampi; rahvaan voima, hillitön kun oli ja hajallinen, vaikutti vähemmän. Muutamain harvain mielen mukaan hallittiin valtakuntaa kotona kuin sodassakin; samoin hallussa olivat valtiorahasto, voittomaat, virat, kunnat ja voittojuhllaisuudet; rahvasta rasitti sotapalvelus ja varattomuus; päälliköt ynnä muutamat harvat riistivät itselleen sotasaaliit. Sen ohella ajettiin sotilaiden vanhemmat ja pienet lapset tiloiltaan, aina sen mukaan kuin kukin oli mahtavamman rajanaapuri. Näin tunkeutui ahneus ynnä mahtavuuden kanssa suhdattomasti ja kohtuuttomasti joka paikkaan, saastutti ja hävitti kaikki, pitämättä mitään arvossa ja pyhänä, kunnes itse syöksyi päätymysten. Sillä heti kun aatelistossa ilmaantui niitä, jotka pitivät todellisen kunnian väärää valtaa etevämpänä, rupesi valtio tärisemään ja kansallinen eripuraisuus nousemaan, juurikuin mikäkin maanmullistus.

XLII.

Sillä sittenkun Tiberius ja C. Gracchus, joitten esivanhemmat punilais-sodassa ja muissa olivat paljon kartuttaneet valtakuntaa, rupesivat rahvasta vapauteen saattamaan ja ilmi antamaan noiden harvain (aatelispohattain) rikoksia, niin oli syynalainen ja siksi peloissaan oleva aatelisto, milloin liittolaisten ja latinaalaisten, milloin romalaisten ritarien kautta, jotka toivo liitosta (aatelisten kanssa) oli luovuttanut rahvaasta, käynyt Gracchoin päällekkanteita vastustamaan ja miekalla tappaneet, ensin Tiberion, sitten muutamien vuotten perästä samaa yrittävän Cajon, joista toinen oli tribuni, toinen siirtokunnan perustamista varten valittu triumviri, ynnä M. Fulvius Flaccon. Ja tosiaan ei ollutkaan Gracchoilla, voiton kiihkon vuoksi, kyllin malttava mieli. Mutta parempi on rehellisessä yrityksessä tulla voitetuksi, kuin keinoilla keinoilla sortaa vääryyttä. Miелensä mukaan käyttäen tätä voittoa, saatti siis aatelisto miekalla ja maanpakolaisuuteen ajamalla monta ihmistä perikatoon, ja tuotti niin tuleviksi ajoiksi itselleen enemmän pelkoa kuin mahtavuutta. Ja tämä seikka se enimmiten syöksee turmioon suurimmat valtakunnat, kun tahtovat toiset toisiaan voittaa tavalla millä tahansa ja liian ankarasti kostaa voitetuille. Mutta jos rupeen erittäin ja asian laveuden mukaan puhumaan puolueiden kiistoista ja kaikista valtakunnan tavoista, niin onpi aika minulta loppuva ennenkuin aine. Sentähden palaankin takaisin kerrottavaani.

XLIII.

Aulon tekemän sovinnon ja meidän sotajoukkomme häpeällisen paon jälkeen olivat seuraavaksi vuodeksi nimitetyt konsulit Q. Metellus ja M. Silanus keskenänsä jakaneet voittomaat, ja oli Numidia osaantunut Metellolle, vilkasluontoinen mies, jolla, vaikka hän oli kansalaispuolueen vastustaja,

kuitenkin oli vakainen ja nuhteeton maine. Heti virkaan astuttuansa kiinnitti (hän yksinomaisesti) mielensä sotaan, jota hänen piti käydä, arvellen kaikkien muiden toimien olevan yhteisiä hänen virkaveljensä kanssa. Kun hän nyt ei voinut luottaa vanhaan sotajoukkoon, hän alkoi kirjoittaa sotilaita, kutsua apujoukkoja kaikkialta, hankkia puolto- sekä ryntö-aseita, hevoisia ja muita sota-neuvoja, ynnä lisäksi vielä runsaasti muonavaroja, lyhyesti sanoen kaikkia, mitä vaihettelevaisessa ja monia keinoja kysyvässä sodassa tavallisesti tarvitaan. Muuten koettivat näiden asiain toimeenpanoa auttaa senaati käskyillensä, liittolaiset ja Lation kansa sekä kuninkaas vapaehtoisesti apujoukkoja lähettämällä, ja vihdoin koko valtakunta suurinta innollisuutta näyttämällä. Kun siis mielensä mukaan oli valmistanut ja järjestänyt kaikki asiat, läksi hän Numidiaan, johon häntä seurasivat kansalaisten suuret toiveet, sekä yleensä hänen hyväin avuinsa tähden, että myöskin erittäin, koska hänellä oli rahaa vastaan luja mieli, ja koska sitä ennen virkamiesten ahneuden kautta meidän mahtavuutemme Numidiassa oli vähennyt, vihollisten sitä vastoin kasvanut.

XLIV.

Mutta kun hän Afrikaan oli tullut, heitti prokonsuli Sp. Albinus hänelle sotajoukon, joka oli velto, sotaan kykenemätön, vaaroissa kuin ponnistuksissakin kestävä, vikkelmämpi kieleltään kuin kädeltään, liittolaistensa ryöstäjä ja itse vihollistensa saalis, komennotta ja kuritta pidetty. Siis tuli uudelle päällikölle sotilaiden pahoista tavoista enemmän huolta, kuin heidän suuresta lukumäärästään apua ja hyvää toivoa. Kuitenkin päätti Metellus, vaikka vaalikokousten viivyksi paljon oli lyhentänyt kesäisen sotaretken aikaa, ja vaikka hän tiesi kansalaistensa mielten levottomasti odottavan sodan päätöstä, olla sotaan ryhtymättä, kunnes olisi pakoittanut sotilaat esi-isänsä kuria noudattaen vaivoja kestäväksi. Sillä kun Albinus, Aulus veljen ja sotajoukon häviöstä säikähdyksissään, oli tehnyt sen päätöksen, ett'ei lähtisi voittomaasta, piti hän, niinkauvan kun kesäisen sotaretken kestäessä oli päällikkyydessä, sotilaita enimmäen seisovissa leireissä, paitsi kun paha löyhkä ja eläimen ruuan puute pakoitti hänen paikkaa muuttamaan. Näitä ei linnoitettu, eikä asetettu yövartioita, niinkuin sodassa tavallista onpi; kuinka kutakin halutti, oli hän poissa lipuiltansa. Kuormastoon kuuluvaa väkeä ja sotilaita kuleksi yöt päivät edestakaisin; kuleksiessään hävittivät nämä seutua, tunkivat väkisin taloihin, kilpaa ajaen karja- ja orja-saalista ja vaihettaen näitä kauppiasten tykönä ulkomaan viinaan ja muuhun semmoiseen kaluun; sitä paitsi he myivät valtion antamat jyvät ja ostivat leipää päivittäin; sanalla sanoen, mitä löyhyyden ja ylöllisyyden häpiätä suinkin saatetaan mainita tai ajatella, sitä kaikkea oli tässä sotajoukossa ja muuta vielä lisäksi.

XLV.

Mutta siinä vaikeassa tilassa havaitsen Metellon yhtä hyvin kuin vihollisen vastustamisessakin olleen suuren ja viisaan miehen, joka niin suurella mielenmaltilla piti kohtuuden suosiota etsivän suopeuden ja kovuuden välillä. Sillä ensiksi oli hän poistanut löyhyyden apukeinot kieltämällä, ett'ei kukaan leirissä saisi myydä leipää taikka muuta keittoruokaa, ett'ei kuormastoa saisi olla sotajoukon seurassa, ett'ei sotamies leirissä eikä matkoilla ollessaan saisi pitää orjaa tai juhtaa. Muulle vallattomuudelle oli hän (myös) viisaasti rajan asettanut. Sitä paitsi muutteli hän joka päivä leiriä risti-marsseilla, linnoitti sen, juurikuin olisivat viholliset olleet saapuvilla, vallilla ja kaivannolla, asetteli vartioita tiheään ja kävi itse legatiensa kanssa niitä katsastamassa. Samaten oli hän, kun sotajoukko marssi, milloin ensimmäisten, milloin jälkimäisten luona, useinpa keskelläkin, ett'ei kukaan rivistänsä lähtisi, että kävelisivät tiheässä lippuinsa lähellä ja sotamies kantaisi ruokansa ja aseensa. Näin vahvasti hän ennen pitkää sotajoukon enemmän hairahduksista estämällä kuin rankaisemalla.

XLVI

Kun Jugurtha sillä välin sanansaattajilta oli saanut kuulla, mitä Metellus toimi, rupesi hän, joka

Romassa myös oli tullut tuntemaan hänen rehellisyytensä, tilaansa epäilemään, ja nyt vasta koki hän todenperäistä heittämystä aikaan saada. Siis lähetti hän konsulien luo rukoiliain tunnusmerkeillä varustetuita lähettiläitä, joiden piti anoa vaan hänelle itselle ja lapsille hengen armahdusta, mutta heittää kaikki muu Roman kansan ehtoon. Mutta Metellus tiesi jo edellisistä kokemuksista, että Numidialaisten suku oli petollinen, mielenlaadultaan huikentelevainen ja kapinan yrityksiin taipuvainen. Senpä tähden kävikin hän erikseen puhuttelemassa lähettiläitä, toista toisensa perään, koetellen heitä vähitellen, ja kun oli huomannut heidän olevaa itselleen sopivat, houkutteli hän heitä suurilla lupauksilla heittämään itselleen Jugurthan mieluisimmin elävänä, mutta jos se ei menestyisi, kuollunna. Muuten käski hän julkisesti sanoa kuninkaalle, mikä hänelle olisi mieleen. Sitten läksi hän itse, muutamien päivien kuluttua, tappovalmiin ja vihollisen tapaisen sotajoukon kanssa Numidiaan, jossa vasten sodan laatua majat olivat täynnänsä ihmisiä, karjat ja maanviljelijät ulkona; kaupungeista ja kylistä tuli vastaan kuninkaan virkamiehiä, jotka olivat valmiit antamaan jyviä, kuljettamaan muonavaroja, sanalla sanoen, tekemään kaikkea, mitä käskettiin. Ja kuitenkin kulki Metellus juuri kuin olisi vihollinen ollut saapuvilla, yhtä hyvin varustettuna sotajoukkonensa, tiedusteli lavealta kaikki, piti noita heittämyksen merkkiä valeh-vehkeinä, joilla hänelle koettiin pauloja virittää. Sentähden olikin hän itse keveästi varustettujen kohorttien sekä valitun linko- ja joutsimies-parven kanssa etujoukoilla; jälkijoukoilla piti legati C. Marius hevoisväkineen komentoa; kumpaisellenkin siivelle oli hän jakanut apuhevoisväestön legionien tribuneille ja kohorttien päälliköille, että lentomiehet (kahakoitsiat) yhdessä sen kanssa kartoittaisivat takaisin vihollisten hevoisjoukot, missä ikinä nämät lähestyisivät. Sillä Jugurtha oli niin kavala ja tunsu hyvin paikat ja sotamenon, ett'ei varmaan voitu päättää, oliko hän vaarallisempi poissa vai läsnä ollessaan, rauhaa pitäessään vai sotaa käydessään.

XLVII.

Ei kaukana siitä tiestä, jota Metellus kulki, oli Numidialainen kaupunki, nimeltä Vaga, koko valtakunnan vahvimmosti käyty markkinapaikka, johon monta Italialaista tavallisesti oli asettunut asumaan ja kauppaa pitämään. Tähän asetti konsuli vartiaväestön, sekä koetellakseen (asukkaiden mieliä) että myös odotellaksensa, jos paikka olisi niin sovelias, että se sitä suvaitsi; paitsi sitä käski hän ko'ota muonavaroja ja muuta, mitä sodassa tarvittaisiin, arvelen, niinkuin asianhaaratkin sitä muistuttivat, kauppiasten paljouden ja muonavarain olevan sotajoukolle hyödyksi ja toimitetuille vehkeille turvaksi. Näitten toimien tapahtuessa, lähetti Jugurtha yhä hartaammin vaan rukoilevia lähettiläitä, anoi rauhaa, tahtoi paitsi omaa ja lastensa henkeä antaa kaikki Metellon haltuun. Vaan nämät vietti kuningas, niinkuin entisetkin, petokseen ja lähetti (sitten) kotiin; kuninkaalta ei hän kieltänyt rauhaa, jota tämä vaati, mutta ei luvannutkaan sitä; ja sillä välin odotteli hän lähettiläiden lupausten täyttämistä.

XLVIII.

Kun Jugurtha vertasi Metellon sanoja hänen käytökseensä ja havaitsi itseään koeteltavan omilla keinoillansa, — koska sanoilla (kyllä) rauhaa ilmoitettiin, mutta hänellä muuten itse asiassa oli ankara sota edessään, koska suurin kaupunki oli luovutettu pois hänestä, ja vihollinen oli tiedustellut paikkakunnan sekä johdattanut hänen alamaistensa mielet kiusaukseen, — päätti hän, pakon vaatiessa, käydä aseina taistelemaan. Siis tiedusteli hän vihollisten retket. Paikan sopivaisuus saatti hänen voiton toivoon, ja hän hankki kaikenkaltaista sotaväkeä niin suuret joukot kuin mahdollista ja pääsi, salaisia sivuteitä (kierrellen), Metellon sotajoukon edelle. Olipa siinä Numidian osassa, jonka Adherbal jaossa oli saanut omaksensa, etelästä tuleva joki, nimeltä Muthul; siitä noin 20,000 askeleen päässä oli joen kanssa yhtä suuntaa kulkeva vuorenselänne, jonka luonto ja ihmiset olivat autioksi heittäneet; mutta sen keskeltä kohoaa kukkulan tapainen, joka ulottuu äärettömän kauvas, kasvaen villiä öljypuita, myrttimetsää ja muita puita, jotka kuivassa ja hietaisessa maanlaadussa menestyvät. Välillä oleva lakeus oli veden puutteesta autio, paitsi lähellä jokea olevat paikat. Ne kasvoivat yltäyleensä pensaikkoa, ja niissä asui karjaa ja maanviljeliöitä.

XLIX.

Sille kukkulalle, joka, niinkuin sanoimme, käypi poikkipuolista suuntaa, asettui nyt Jugurtha, pitennettyään väkirivinsä; elehvanteille ja osaksi jalkaväestölle pani hän Bomilcarin komentajaksi ja antoi tälle käskyn, mitä hänen pitäisi tehdä; itse rivitti hän valituista jalkamiehiä hevoisväestön kanssa lähemmäs vuorta; sitten kävi hän kaikki turmat ja manipellit ja kehoitti sekä manasi sotilaita, että he, muistaen entistä urhoollisuuttaan ja voittoa, suojelisivat itseänsä ja valtakuntaansa Romalaisten ahneudelta; taistelu tulisi muka niitten kanssa tapahtumaan, joita ennen voitettuina olivat ikeen alitse käyttäneet; niille oli annettu toinen päämies, ei toista mieltä; hän oli pitänyt kaikkea huolta väkensä hyväksi, kuin päälliköltä suinkin voipi vaatia; heidän asemansa oli korkialla paikalla siksi, että he ennalta tietävinä voisivat ruveta tappeluun tietämättömien kanssa, ett'eivät he vähälukuisempina yhtyisi monilukuisempain kanssa taikka taitamattomina sodassa harjauneempain kanssa käsirysyyn. Sentähden pitäisi heidän olla valmiit ja tarkat merkin annettua karkaamaan Romalaisten päälle; se päivä muka olisi joko vahvistava heidän suurilla ponnistuksilla saamat voittonsa, taikka olisi se oleva suurten räsitusten alku. Sitä paitsi muistutti hän erityisesti jokaiselle hyvää työtänsä, aina sen mukaan kuin hän rahalla tai kunnialla oli palkinnut häntä jostakin uroteosta, ja osoitti häntä esikuvana muille; lopuksi kehoitti hän, kunkin mielenlaadun mukaan, lupauksilla, uhkauksilla ja manauksilla, mitä milläkin lailla. Vaan sillä välinpä nähdään Metellus, vihollisista mitään tietämättä, sotajoukon kanssa tulevan vuorta alas. Ensin oli tämä kahdella päällä, mitä tuo outo näkö merkitsisi; sillä Numidialaiset olivat hevoisineen asettuneet varvikkoon, mutta heitä ei puut mataluutensa vuoksi peittäneet täydellisesti; ja kuitenkin ei tietty heistä varmaan, mitä olivat, kun sekä paikan luonto, että myös petoskeinot tekivät heidät itse ja heidän sotamerkinsä tuntemattomiksi. Kun hän sitten ennen pitkää oli tullut tuntemaan petosvehkeet, pysäytti hän sotajoukon hetkeksi. Siinä muutettuaan rivit, järjesti hän joukkonsa sotarintaan oikealle puolelle, joka oli lähinnä vihollista, kolminkertaisilla reserviriveillä, jakoi linko- ja joutsimiehet manippeille, asetti koko hevoisväestön siiville, ja tilaa myöden pidettyään kehoituspuheen sotilaille, vei hän joukkonsa, niinkuin sen oli sioittanut, muutetuilla eturiveillä alas lakialle.

L.

Mutta kun hän havaitsi, että Numidialaiset pysyivät paikoillaan eivätkä lähteneet alas mäeltä, pelkäsi hän vuoden ajan ja veden puutteen vuoksi sotajoukon janoon näännyvän ja lähetti Rutilius legatin ynnä kevytaseisia kohortteja ja osan hevoisväkeä edeltäpäin virralle, leiripaikkaa valloittamaan; sillä hän arveli vihollisten tiheillä päällekkäisillä ja syrjäkähakoilla viivyttävän hänen matkaansa ja, kosk'eivät aseisinsa luottaneet, koettavan väsyttää ja janoon näännyttää sotilaita. Sitten marssi hän itse asianhaarain ja paikan mukaan vähitellen eteenpäin, siinä järjestyksessä kuin hän vuorelta oli alas astunut: hänellä oli Marius etujoukkojen takana, itse oli hän vasemmanpuolisella hevoisväestöllä, joka marssittaissa oli tullut esimmäksi. Mutta kun Jugurtha havaitsi Metellon jälkijoukon käyneen hänen etujoukkoinsa ohitse, valloitti hän noin kahden tuhannen jalkamiehen suuruisella vartiajoukolla vuoren, sillä paikoin kuin Metellus oli alas marssinut, ett'ei se vihollisille, jos kenties peräytyisivät, sopisi pako- ja sittemmin turvapaikaksi; sitten karkasi hän, yht'äkkiä sotamerkin annettuaan, vihollisten päälle. Numidialaisista hakkaavat toiset jälkimäisiä, toiset ahdistavat vasemmalta ja oikealta puolelta; he lähenevät kiukkuisena ja hyökkäävät päälle, saattavat häiriöön kaikin paikoin Romalaisten rivit, joista nekin, jotka vahvemmillä mielillä olivat vihollisia vastustaneet, sodan muuttuvaisuudesta pettyneinä, itse vaan kaukaa tulivat haavoitetuksi, mutt'ei ollut heillä tilaisuutta lyödä vastaan taikka ryhtyä käsikähmään. Jugurthalta jo ennen opetetut hevoismiehet vetäytyivät takaisin, niin pian kun Romalaisten laumat olivat ruvenneet takaa ajamaan, ei taajoissa ryhmissä, eikä yhteen paikkaan, vaan mikä mihinkin niin erillään toisistansa kuin suinkin mahdollista. Näin luvultaan etevämmät ollen, he piirittivät takaa ja sivuilta hajalliset viholliset, jos eivät olleet voineet heitä peloittaa takaa ajamasta; mutta jos mäki oli sopivampi paolle kuin lakiat olivat olleet, niin Numidialaisten hevoiset, jotka tunsivat nämät paikat, helposti pääsivät pensaikon läpi tiehensä; meikäläisiä pidätti paikan jylyhyys ja äkkinäisyys.

LI.

Muuten oli koko tappelun näkö vaihetteleva, epätietoinen, julma ja surkia; eroitettuna omaisistaan toiset pakenivat, toiset ajoivat takaa; ei lipuista eikä riveistä pidetty lukua; missä ikään vaara oli kenen saavuttanut, siinä hän sitä vastustamaan ja päältänsä häätämään; puolto- ja ryntö-aseet, hevoiset, miehet, viholliset, kansalaiset, kaikki olivat sekaisin; ei mitään tehty yhteisen neuvottelun eikä käskyn mukaan; sattumus ohjasi kaikki. Siksi olikin paljon päivää kulunut, kun tappelun päätös vielä oli tietämättömissä. Kun vihdoin kaikki työstä ja päivänhelteestä olivat uuvuksissa ja Metellus näki Numidialaisten vähemmin päälle käyvän, kokosi hän vähitellen sotilaansa yhteen, laittoi rivit jälleen järjestykseen ja asetti neljä legioni-kohorttia vihollisten jalkaväkeä vastaan. Tämä oli suureksi osaksi väsyneenä asettunut kunnahille. Samalla rukoili ja manasi hän sotilaita, ett'eivät lantuisi eivätkä antaisi pakenevien vihollisten voitolle päästä; näillä ei muka ollut leiriä eikä mitään turvapaikkaa, mihin paeten voisivat vetäytyä; kaikki ripui aseista. Mutta eipä ollut Jugurthakaan sillä välin toimeton; hän kulki ympäri, kiihoitti mieliä, uudisti tappelun ja koetti itse valioväkensä kanssa kaikkia keinoja; tuli omilleen avuksi, ahdisti horjuvia vihollisia ja pidatti etäältä tappelemalla niitä, jotka oli lujiksi havainnut.

LII.

Tällä tavoin taisteli kaksi suurinta sotapäällikköä keskenänsä; itse he olivat toistensa vertaiset, mutta sotavoimilla oli eroitus. Sillä Metellolla oli myötäistä sotilaiden urhoollisuus, vastaista paikka; Jugurthalla oli kaikki muu etuisaa paitsi sotilaat. Kun Romalaiset vihdoinkin älyivät, ett'ei heillä ollut mitään pako-paikkaa eikä vihollinen tarjonnut tilapäätä tappeluun — ja päivä oli jo iltaan joutunut — hyökkäsivät he ylös vastapäätä olevalle mäelle, kuten käsketty oli. Numidialaiset menettivät asemansa, joutuivat lyödyiksi ja pakoisalle; harvat saivat surmansa, enimmät varjeli heidän vikkelyytensä ja viholliselle tuntematon seutu. Sillä välin vei Bomilcar, jonka Jugurtha, niinkuin yllä sanoimme, oli pannut johdattajaksi elehvantille ja osalle jalkaväestöstä, vähitellen väkensä alas lakialle, niin pian kuin Rutilius oli käynyt hänen ohitsensa; ja legatin rientäessä virralle, mihin edeltäkäsini oli lähetetty, järjesti hän hiljakseen tapporivistön, niinkuin asianhaarat vaativat, eikä hellittänyt tiedustelemasta, mitä vihollinen missäkin toimi. Kun oli kuullut Rutilion jo asettuneen ja oleskelevan huolettomin mielin sekä huudon Jugurthan taistelusta kasvavan, pelkäsi hän, että legati, asiasta tiedon saatuaan, tulisi ahdingossa olevia omaisiansa auttamaan, ja venytti, sulkeakseen vihollisilta tien, laveammalle tapporivistönsä, jonka hän, epäillen sotilaiden urhoollisuutta, oli asettanut taajahan; ja sillä tavoin hän kävi eteenpäin Rutilion leirille.

LIII.

Romalaiset havaitsevat odottamattansa suuren pölypilven; sillä pensahikkoa kasvava maa esti kauvas näkemästä. Ja alkuaan he luulevat tuulen tuoksuttavan kuivaa multaa, mutta kun sittemmin näkevät tomupilven pysyvän yhdellään ja aina lähestymistään lähestyvän, sitä mukaa kuin sotajoukko liikkui, rientävät he, asian älyttyään, aseisin tarttumaan ja asettuvat leirin eteen sotarintahan, niinkuin käskettiin. Kun sitten oli lähemmäs tultu, käytiin molemmin puolin julmasti karjuin toistensa kimppuun. Numidialaiset viipyivät vaan niinkauvan, kun luulivat elehvanteista apua olevan; mutta kun näkivät puiden oksien estävän niitä, niin että hajallisina joutuivat piiritetyiksi, he paneutuivat pako-jalkaan; ja aseet pois heitettyään pääsivätkin enimmät mäen ja jo käsissä olevan yön turvissa tipotiehensä. Neljä elehvanttia otettiin elävänä; kaikki muut, neljäkymmentä luvultaan, tapettiin. Mutta vaikka Romalaiset olivat väsyksissä ja uupuneet marssimisesta sekä leirityöstä ja tappelusta, he kuitenkin sotajärjestyksessä ja varuillaan kävivät Metelloa vastaan, koska hän viivytteli odottamattoman kauvan. Sillä Numidialaisten kavaluus ei suvainnut mitään velttoutta eikä vedäperäisyyttä. Ja kun eivät enään olleet kaukana toisistaan, he alottain, yön pimeydessä karjuen, juuri kuin viholliset olisivat tulossa, tuottivat kauhua ja häiriötä toisilleen; ja tapaturmaa milt'ei olisi surkea teko voinut tapahtua, jos ei molemmilta puolin edeltäpäin lähetetyt hevoismiehet olisi asiaa tiedustelleet. Tuostakos nyt yht'äkkiä nousee riemu pelon siaan; iloisina tervehtävät sotamiehet toinen toistaan, kertovat tapahtumansa ja kuuntelevat toisiaan; kukin ylistää urotöitään taivaasen asti. Sillä niin on inhimillisten oloin laita: Voitoissa käypi pelkurinkin kopeileminen, vastoinkäyminen solvaisee urhoollisenkin.

LIV.

Metellus viipyi neljä päivää samassa leirissä ja hoiti huolellisesti haavoitettuja. Sodan tavan mukaan hän antoi lahjoja niille, jotka tappeluissa olivat kuntoa näyttäneet, ylisti ja kiitti julkisella puheella kaikkia yhteisesti ja kehoitti heitä viemään myötänsä samanlaisen mielen muihin helpompiin tekoihin. Voiton edestä oli muka jo kyllin taisteltu; jäljellä olevat ponnistukset tapahtuisivat saaliin tähden. Kuitenkin lähetti hän sillä välin ylikarkuria ja muita soveliaita miehiä tiedustelemaan, missä Jugurtha oli tai mitä hän toimi, oleskeliko hän muutamien harvoin kanssa, vai oliko hänellä sotajoukko, kuinka hän voitettuna käytti. Vaan tämäpä oli vetänyt takaisin metsäiseen ja luonnon linnoittamaan vuoriseutuhun; ja siellä hän keräsi sotajoukon, joka miesluvultaan oli suurempi, mutta harjaantumaton ja heikkovoimainen, paremmin tottunut maanviljelyyn ja karjanhoitoon kuin sotateoimihin. Se tuli siitä, että paitsi kuninkaallisia hevoismiehiä ei yksikään Numidialaisista seuraa kuningastaan pakomatalla. He rientävät matkoihinsa, kuhun kunkin mieli pitää. Eikä sitä pidetä minään sotakunnian loukkauksena: semmoiset ovat tavat heillä. Kun Metellus nyt näki, että kuninkaan mieli vielä oli jäykkä, että sota uudestaan alkaisi, ja että sitä ei voitaisi käydä muuten kuin Jugurthan tahdon jälkeen, että sitä paitsi tappelu vihollisten kanssa hänelle olisi varsin vaikea, että tappio näille olisi vähemmän vahingoksi, kuin voitto hänen väestöllensä, niin päätti hän sotaa käydä, ei tappeluin eikä säännöllisessä sotarinnassa, vaan toisella lailla. Siksi hän lähti Numidian rikkaimpiin seutuihin, hävitti maita, valloitti ja poltti linnasia sekä kaupunkeja, jotka olivat umpimähkään linnoitetut ja ilman vartioväettä, ja käski tappaa mieskuntaisen väen; kaiken muun hän suvaitsi sotilaiden saaliiksi. Tämän kauhistuksen vuoksi Romalaisille annettiin monta ihmistä panttivangiksi; jyviä ja muita tarpeita tarjottiin yltäkyllin; vartioväestö pantiin joka paikkaan, missä asia niin vaati. Ja tämä kuningasta peloitti enemmän kuin tappelu, jossa hänen väkensä joutui tappiolle; sillä hän, jonka toivo kokonaan oli pakenemisessä, pakoitettiin takaa ajamaan, ja käymään sotaa sopimattomilla paikoilla, kykenemätön kun oli ollut etuisaa asemaa suojelemaan. Kuitenkin rupesi hän hädän vaatiessa keinoon, joka näytti parahalta: hän käski enimmänsä osan sotajoukkoansa odottaa samoilla paikoilla, ajoi itse valituilla ratsasmiehillä Metelloa takaa ja piti, öisin kulkien syrjäiteitä, retkensä salassa, kunnes yht'äkkiä karkasi hajallisten Romalaisten päälle. Näistä kaatuivat enimmänsä aseettomina, monta joutui vangiksi; ei yksikään päässyt ehiänä pakoon. Ja Numidialaiset läksivät pois, niinkuin käsketty oli, lähisimmille kunnahille, ennenkun leiristä ennätettiin apuhun.

LV.

Nousipa sillä välin Romassa suuri riemu, kun oli saatu tieto Metellon teoista, miten hän esivanhempien tavoin käytti itseään ja sotajoukkoansa, miten hän miehuudellaan oli voiton saanut, vaikka asemakin oli vastainen, miten hän anasti vihollisilta maata ja oli pakoittanut Jugurthan, jonka mieli Aulon nolouden kautta oli paisunut, etsimään pelastuksen toivoa erämaissa taikka paossa. Siksi sääsikin senaati näitten onnellisten tapausten tähden kiitosjuhlan kuolemattomille jumalille; valtio, ennen hädänalainen ja levoton sodan päätöksestä, riemastui ilon päiviä viettämään ja Metellon maine oli sangen loistoisa. Sentähden pyrki hän sitä kiihkeimmin täydelliseen voittoon, kiirehti kaikin keinoin, varoi kuitenkin, ett'ei missään päästäisi vihollista päällensä, ja muisti kateuden seuraavan kunniaa jäljissä. Siis, jota kuuluisammaksi hän tuli, sitä levottomampi oli hän; sittenkun Jugurtha häntä väijyi, hän ei enää kulkenut hajallisella sotajoukolla saalista kiskomassa; kun jyviä taikka karjan-ruokaa tarvittiin, olivat kohortit ynnä koko hevoisväestö turvana; osa sotajoukkoa oli hänen omassa, loppu Marion johdossa. Vaan maata hävitettiin enemmän tulella kuin saaliin ryöstämisellä. Kahteen paikkaan, ei kauvas toisistaan, he tavallisesti loivat leirinsä. Kun väkiryynnäkö oli tarpeen, olivat kaikki saapuvilla; muuten he toimivat erikseen, että pelko ja kauhu levenisi avarammalle. Siihen aikaan seurasi Jugurtha heitä pitkin mäkiä ja haki paikkaa tai tilaisuutta tappeluun; missä oli kuullut vihollisen tulevan, hän hävitti karjanruuan ja vesilähtehet, joista oli puute, näyttäytyi milloin Metellolle, milloin Mariolle, ahdisteli kulkueen jälkipäätä ja vetäytyi heti kunnahille takaisin, uhkasi taas väliin yhtä, väliin toista. Hän ei mennyt tappeluun eikä antanut rauhaa, pidätti vaan vihollista mitään yrittämästä.

LVI.

Kun romalainen sotapäällikkö näki, että häntä kavaloilla juonilla väsyttiin, ja ett'ei vihollinen suvainnut tilapäätä tappeluhun, päätti hän rynnättää muutamaa kaupunkia, joka oli iso ja niissä tienoin, missä sen asema oli, valtakunnan turva, nimeltä Zama. Hän näet arveli Jugurthan, kuten asiat vaativat, tulevan hädässä olevia omaisiansa auttamaan ja siinä siten tappelun syntyvän. Mutta tämä sai ylikarkureilta tiedon siitä, mitä hankkeissa oltiin, ja ennätti pitkillä päiväyksillä ennen Metelloa perille; hän kehoitti kaupunkilaisia suojelemaan muurejansa ja antoi heille avuksi ylikarkuria, joka suku kuninkaan väestä oli luotettavinta, koska se ei saattanut petosta tehdä. Sitä paitsi lupasi hän itse tulla hyvään aikaan sotajoukon kanssa. Näin asiat järjestettyään hän läksi syvimpiin erämaihin, ja vähän jälkeen hän sai kuulla, että Marius muutamien kohorttien kanssa matkalta oli lähetetty jyviä hankkimaan Siccasta, joka kaupunki kaikista ensin tuon onnettoman tappelun perästä oli luopunut pois kuninkaasta. Sinne hän marssi yöllä valittuin hevoismiesten kera ja antautui tappeluun Romalaisten kanssa, kun nämät jo portilla lähtöä tekivät. Samalla kehoitti hän korkealla äänellä Siccan asukkaita takaa päin piirittämän kohortteja; onni muka tarjosi heille tilaisuutta erittäin loistoisaan työhön; jos sen tekisivät, voisi hän vast'edes pelkäämättä viettää päivänsä valtioistuimella, he vapaudessaan. Ja joll'ei Marius olisi jouduttanut päällekkarkasta ja lähtöä kaupungista, olisivat todentotta kaikki Siccalaiset, taikka ainakin suuri osa heitä, luopuneet uskollisuudestaan. Niin huikentelevainen oli Numidialaisten käytös. Mutta Jugurthan sotilaat, joita kuningas kotvasen aikaa pidätti, läksivät vähäisen mieskadon jälkeen pakohon, sitten kun viholliset rupesivat vahvemalla voimalla heitä ahdistamaan.

LVII.

Marius saapui Zaman seutuhun. Tämä lakiolla oleva kaupunki oli vahvemmin linnoitettu taiteen kuin luonnon kautta, eikä puuttunut mitään tarpeita, vaan oli runsaasti varustettu aseilla ja miehillä. Kun siis Metellus ajan ja paikan mukaan oli valmistellut kaikki, ympäröitsi hän sotajoukolla koko kaupungin ja määräsi legateille, missä minkin tulisi päällikkyyttä pitää. Koska sitten merkki oli annettu, nousi yht'aikaa joka taholta hirmuinen huuto; mutta sepä ei Numidialaisia säikäyttänyt: häiriöön joutumatta pysyivät he kiukkuisina ja valppaina paikoillaan. Taistelu alkoi. Romalaiset tappelivat, kukin mielensä mukaan, mikä kuulalla tai kivillä, mikä läheten ja välistä kaivaen muurin perustuksia, välistä kiiveten ryntö-tikoilla sen päälle; heitä halutti päästä käsikähmään. Kaupunkilaiset sitä vastoin vierittelivät kiviä lähinnä olevien päälle, heittelivät palavia seipäitä sekä keihäitä ja sitä paitsi pikiin ja tulikiveen kastetuita soittoja. Vaan eipä ollut pelkäävä mieli vaaraa vastaan kyllin varustanut niitäkään, jotka olivat etäälle jääneet. Sillä useimmat saivat haavoja nakinkoneilla tai käsivoimalla heitetystiä keihäistä; ja sama vaara, mutta erilainen kunnia oli urhoollisilla ja pelkureilla.

LVIII.

Zaman kaupungilla näin taisteltaissa Jugurtha hyökkäsi odottamatta suurella sotilas-parvella vihollisten leirille, ja koska vartioväki huolettomasti toimitti virkaansa ja ennen odotti kaikkea muuta kuin tappelua, pääsi hän portista sisälle tunkemaan. Mutta meikäläiset, äkillisestä pelosta hämmästyksissään, kokivat auttaa itseään kukin tavallansa: toiset pakenivat, toiset tarttuivat aseisiin; iso osa haavoitettiin tai tapettiin. Muuten ei muistanut koko joukosta kuin neljäkymmentä romalaisen nimen arvoa. Nämät keräytyivät yhteen parveen ja valloittivat vähän korkiamman paikan kuin muut, eikä heitä sieltä voitu karkoittaa suurimmallakaan väkivoimalla, vaan he nakkelivat takaisin kaukaa heitetyitä keihäitä, harvemmin turhaan, koska heitä oli vähä joukko usiampia vastaan. Mutta kun Numidialaiset tulivat lähemmäs, sitten he vasta oikein urhoollisuuttaan näyttivät, hakkasivat heitä täyttä väkeänsä, löivät heidät ja ajoivat pakohon. Kuulipa Metellus sillä välin, tuimimmasti tapellessaan, vihollisten karjunnan takaansa; sitten hevoisensa käännettyään hän havaitsi pakenemisen käyvän häntä itseään kohden. Ja tämä seikka ilmoitti pakenevain olevan maanmiehiä. Hän lähetti sentähden kiiruusti kaiken hevoisväen leirille ja heti paikalla C. Marion liittolaiskohorttien kanssa. Tätä hän kyynelsilmin rukoili ystävyyden ja valtakunnan tähden, ett'ei suvaisisi mitään solvaistusta jäämään voittoisalle sotajoukolle eikä päästäisi vihollisia kostamatta käsistään. Tämä toimittaa pian tehtävänsä. Mutta Jugurtha, jolle leirin varustus oli esteeksi, koska toiset päätimysten työnnettiin alas vallin yli, toiset ahtaissa kiireissään itse sulkivat tien toisiltaan, peräytyi linnoitettuun asemaan. Metellus palasi, kun yö tuli, tyhjin toimin leiriin sotajoukon kanssa.

LIX.

Ennenkun hän nyt seuraavana päivänä läksi rynnätys-toimeen, käski hän kaiken hevoisväen asettua leirin eteen sille puolen, josta kuninkaan tulo oli odotettava; portit ja lähisimmät paikat hän jakoi tribuneille. Sitten hän itse meni kaupungille ja rynnätti niinkuin edellisenäkin päivänä sen muuria. Sillä välin töytäisee Jugurtha piilopaikastaan yht'äkkiä meikäläisten kimppuun. Ne, jotka olivat olleet asetut etujoukoksi, joutuivat pelosta vähäksi aikaa häiriöön; mutta muut tulivat kiiruusti apuhun. Eivätkä olisi Numidialaiset voineet kauvemmin vastustusta tehdä, elleivät hevoismiesten joukkoon sekoitetut jalkamiehet oteltaissa olisi toimittaneet suuria surmatöitä; ja näihin luottaen eivät hevoismiehet, niinkuin tavallisesti ratsustappelussa tapahtuu, ajaneet takaa ja sitten paenneet, vaan kävivät (yhtämittaa) kohti käännetyillä hevoisilla päälle, tunkeutuivat tapporivistöön sisälle ja saattoivat sen häiriöön. Näin he kevyt-aseisille jalkamiehilleen heittivät viholliset melkein voitettuina.

LX.

Samaan aikaan taisteltiin täyttä väkeä Zaman luona. Missä milläkin legatilla tai tribunilla oli komentonsa, siellä hän ankarasti ponnisti voimiaan; eikä kellään ollut toisessa enempää toivoa kuin itsessään. Samoin oli kaupunkilaistenkin: he kävivät päälle tai pitivät hankkeita joka paikassa, olivat hartaammat toisiansa haavoittamaan kuin itsiään suojelemaan. Riekkuna, kiihoitus-, riemu- ja valitus-huudot sekä aseiden kalske, kaikki sekaisin, kohosi taivasta kohden, keihäät lentelivät molemmin puolin. Mutta ne, jotka muuria suojelivat, katselivat levottomuudella ratsustappelua, kun ikään viholliset vähänkin vaan hellittivät taistelemasta. Sitä mukaa kun Jugurthan asiat olivat, näki heidät milloin iloisina, milloin tuskan-alaisina; ja jos jossakin heikäläiset saattoivat kuulla tai nähdä heitä, varoittivat toiset, toiset kiihoittivat tai viittaisivat kädellä tai liikuttelivat ruumistansa, huojuuttain sitä sinne tänne, juuri kuin välttelisivät tai heittelisivät keihäitä. Kun Marius sai tämän tietää — sillä hänellä oli päällikkyyksillä puolen — hellitti hän mieliltämielin vähemmälle päälle käymästä ja oli epätoivoon heittäyvinään: hän suvaitsi Numidialaisten rauhassa katsella kuninkaan taistelua. Näiden niin hartaasti omaisiaan tarkastellessa, hän yht'äkkiä suurella voimalla rynnätti muuria; ja ryntötikkain avulla ylöskiivenneet sotilaat olivat jo päässeet melkein muurin päälle saakka, kun kaupunkilaiset riensivät kiviä, tulta ja muita heitto-aseita alas nakkelemaan. Meikäläiset aluttain tekivät vastarintaa; mutta sitten, kun yhdet ja toiset ryntö-tikat olivat särkyneet, syöstiin ne, jotka niillä olivat seisoneet, maahan; muut pakenivat pois, kuhun kukin pääsi, harvat ehiöinä, iso osa pahoin haavoitettuna.

LXI.

Nähtyään yrityksensä turhaan rauenneen, ja ett'ei kaupunkia voitu valloittaa eikä Jugurthaa saada tappelemaan muuten kuin väijyen tai hänelle itselleen etuisalla paikalla, ja että kesä jo oli loppuun kulunut, Metellus läksi Zaman luota ja pani vartio-väestöitä niihin kaupunkiin, jotka olivat kuninkaasta luopuneet ja kyllin lujat paikan luonnon taikka muurien kautta. Muun sotajoukon sioitti hän Numidiaa lähinnä olevaan voittomaahan talvea viettämään. Mutta tätä aikaa hän ei, muitten esimerkkiä noudattaen, omistanut levolle ja ylölliselle elämälle; vaan koska sota aseiden ei suuresti edistynyt, hankkiutui hän virittämään kuninkaalle salaisia pauloja hänen ystävänsä kautta ja aseiden asemesta käyttämään näiden uskorikkoisuutta. Siis rupesi hän monilla lupauksilla koettelemaan Bomilcaria, — joka Jugurthan kanssa oli ollut Romassa ja sieltä salaisesti, takausmiehet hankittuaan, oli lähtenyt Massivan murhasta langetettua tuomiota pakoon, — koska tällä, joka nautti kuninkaan ylintä ystävyyttä, paraiten oli tilaisuutta häntä pettämään; ja ensi aluksi laittoi hän niin, että tämä salaisesti tuli hänen puheilleen; sitten, varmasti vakuutettuaan, että, jos hän laittaisi Jugurthan elävänä tai kuolleena hänen käsiinsä, senaati hänelle suvaitsi rankaisemattomuuden ja hänen omat rikoksensa anteeksi, houkutteli hän helposti puolellensa Numidialaisen, joka oli vilpillinen luonnonlaadultaan ja sen ohessa pelkäsi, että, jos Romalaisten kanssa rauha rakennettaisiin, hän itse rauhan-ehtojen kautta heitettäisiin niille rangaistavaksi.

LXII.

Heti kun sopivaa tilapäätä sattui, tämä kävi Jugurthan luo, joka levotonna vaikeroitsi tilaansa, ja rukoili häntä kyynelsilmin hartaasti, että kerrankin katsoisi omaa, lastensa ja häntä kohtaan niin ansiollisesti käyttäinnee Numidian kansan etua: kaikissa tappeluissa olivat he muka tappiolle joutuneet, maat olivat hävitetyt, monta ihmistä oli vangiksi otettu ja surmattu, valtakunnan varat olivat vähiin hupenneet, kylläksi usein oli jo koeteltu sekä sotilaiden urhoollisuutta että onnea; hänen olisi varominen, ett'eivät Numidialaiset, hänen viivytellessään, itse pitäisi neuvoansa. Näillä ja muilla semmoisilla syillä sai hän kuninkaan mielen taipumaan heittämykseen. Lähetetäänpä päällikön luo lähettiläitä ilmoittamaan, että Jugurtha on taipuisa käskyjä noudattamaan ja ehdottomasti heittämään itsensä sekä valtakuntansa hänen turviinsa. Metellus käskee kiiruusti kutsua talvimajoista kaikki senaatorin-säätyiset ja neuvottelee näiden sekä muitten kanssa, jotka hän pitää siihen soveliaina. Näin vaatii hän esivanhempain tavan mukaan, neuvokunnan päätöksestä, lähettiläiden kautta Jugurthalta 200,000 naulaa hopiata, kaikki elehvantit ja jokseenki paljon hevoisia ja aseita. Ja kun tämä viipymättä on tehty, hän käskee tuoda esille ylikarkurit kaikki sidottuina. Niistä tuotiinkin iso osa, niinkuin käsketty oli; muutamat harvat olivat paenneet Bocchus kuninkaan luo Mauritaniaan, kun ikään heittämys alkoi. Koska nyt Jugurtha, paljas kun oli aseista, miehistä ja rahasta, itse kutsuttiin päällikön luo Tisdron kaupunkiin, rupesi hän mieltänsä muuttelemaan ja pahasta omastatunnosta pelkäämään ansaittua rangaistusta. Kun vihdoin epäillessä oli mennyt monta päivää, joitten kuluessa hän vastoinkäymisiin kyllästyneenä, milloin piti kaikkea parempana kuin sota, milloin itsekseen mietiskeli, kuinka vaikea lankeemus kuningasistuimelta orjuutehen olisi, rupesi hän uudestaan sotimaan, turhaan menetettyään paljon tähdellisiä apuneuvoja. Romassa oli senaati, neuvotellessaan voittomaista, päättänyt Numidian Metellon hallittavaksi.

LXIII.

Samaan aikaan sattui Uticassa C. Mariolle, hänen jumalille kiitosuhria kantaessaan, että uhritietäjä hänelle oli ennustanut suuria ja ihmeellisiä asioita. Sentähden pitäisi hänen, jumaliin luottaen, panna toimeen, mitä mielessään ajatteli, ja niin usein kuin mahdollista koetella onneaan: kaikki menestyisi muka hyvästi. Mutta tätäpä kiihoitti jo ennestään ääretön halu konsulin-virkaan; ja sen saavuttamiseen olikin hänellä yltäkylläisessä määrässä kaikki muut omaisuudet, paitsi suvun ikä, nimittäin: ahkeruus, rehellisyys, suuri sotataito, sodassa hirvuinen, kotona kohtuullinen mieli, joka ei ollut hekuman eikä rikkauten orja ja himosi vaan kunniaa. Hän oli syntynyt Arpinossa sekä koko lapsuuden iän aikana siellä saanut kasvatuksensa; ja niin pian kun hänen ikänsä sieti sotapalvelusta, hän harjoitti itseään sotoimissa, ei kreikalaisessa kaunopuheliaisuudessa eikä kaupungin elämän hempeydessä. Näin tuleentuivat jaloissa toimissa lyhyellä ajalla hänen turmeltumattoman henkensä voimat. Siis, heti kun hän kansalta pyysi sotatribunin virkaa, nimitettiin hän siksi kaikissa ruoduissa; helposti tunnettuna, vaikka enimmät eivät olleet nähneet häntä. Sitten hankki hän itselleen siitä virasta toisen toisensa, perään; ja viroissaan hän aina käyttiikse niin, että häntä pidettiin paremman arvoisena, kuin se oli, jota hän toimitti. Ja kuitenkin ei rohjennut tämä siihen aikaan asti semmoinen mies — sillä myöhemmin ylpeytensä saattoi hänen lankeemukseen — hakea konsulinvirkaa. Silloin antoi vielä rahvas muita virkoja, aatelisto konsulinviran keskensä kädestä kätehen. Ei kellään vasta-aateloitulla ollut niin suurta kuuluisuutta ja urotöiden mainetta, ett'ei häntä olisi pidetty mahdottomana siihen kunniaan ja ikäänkuin saastaisena.

LXIV.

Kun siis Marius älysi uhritietäjän sanojen tarkoittavan sitä samaa, mihin hänen mielensä halukin yllytti häntä, pyysi hän Metelloilta virkaeroa saadaksensa hakemustaan toimittaa. Vaikka tällä oli yltäkyllin urhoollisuutta, kunniaa ja muita kunnan miehille toivottavia omaisuuksia, asui hänessä kuitenkin ylenkatsova mieli ja kopeus, aateliston yhteinen vika. Siksipä kummastelikin hän aluttain, asian äkkinäisyydestä hämmästyksissään, hänen aikomustaan ja varoitti häntä ikäänkuin ystävyiden tähden, ett'ei ryhtyisi niin nurintapaisiin yrityksiin eikä mielessään pyrkisi onnentilaansa ylemmäs; ei muka

kaikkien sopisi kaikkia pyytää; hänelle pitäisi hänen kohtalonsa olla kylläksi; vihdoin olisi hänen varominen, ett'ei Roman kansalta anoisi, mitä oikeudella voitaisiin kieltää häneltä. Kun Metellus oli puhunut tämän sekä muuta semmoista, ja Marion mieli siitä ei sentään muuttunut, vastasi hän myönnyttävänsä, mitä tämä pyysi, niin pian kun yhteisiltä toimita saattaisi sen tehdä. Ja kun hän sitten useimmin vaati samaa, kerrotaan Metellon sanoneen, ett'ei hänen pitäisi kiiruhtaa lähtöänsä; hän kerkiäisi muka kyllä hyvään aikaan hänen poikansa kanssa konsulin-virkaa hakemaan. Tämä noin kahdenkymmenen vuoden ijässä oleva nuorukainen teki siihen aikaan isänsä teltatoverina sotapalvelusta siellä. Ja se seikka oli sytyttänyt Mariossa ankaran liekin sekä sen kunniaviran vuoksi, johon hän pyrki, että myös Metelloa vastaan. Siis hurmauntui hän kunnianhimosta ja vihasta, jotka ovat kehoimmat neuvonantajat; eikä hän karttanut mitään tekoa eikä sanaa, kun se vaan tuotti suosiota hänelle; sotilaita, jotka talvimajoissa olivat hänen komentonsa alla, hän piti höllemmässä kurissa kuin ennen; kauppiasten tykönä, joita Uticassa oli suuri paljous, hän puhui sodasta samalla panettelevasti ja kerskatien: annappa annettaisiin hänelle puoli sotajoukkoa, niin hänellä muutamien päivain kuluessa olisi Jugurtha kahleissa; päällikkö venytti muka taki tahallaan sotaa, koska päällikkyys tuolle turhamaiselle ja kuninkaan tavoin kopeilevalle miehelle oli liian mieluista. Ja tämä kaikki näytti heille sitä varmemmalta, kun he pitkällisen sodan kautta olivat menettäneet omaisuutensa, ja hehkuvalle mielelle ei mitään kyllin kiiruhdeta.

LXV.

Olipa sen ohella meidän sotajoukossamme eräs Numidialainen, nimeltä Gauda, Mastanabalin poika, Masinissan pojan-poika, jonka Micipsa testamentin kautta oli määrännyt jälkiperilliseksi, kivuloisuudesta riutunut ja siitä syystä vähän tylsäjärkinen. Tämä oli pyytänyt Metelloilta, että kuninkaiden tavoin saisi panna istuimen hänen istuimensa viereen ja sittemmin niin ikään, että saisi vartioväeksi yhden turman (parven) romalaisia hevoismiehiä, vaan tämä kielsi häneltä molemmat; kunnian, koska se tulisi vaan niille, jotka Roman kansa oli kuninkaiksi nimittänyt; vartioston, koska se olisi häpeällistä, jos romalaisia henkivartioita annettaisiin Numidialaiselle. Tätä siitä tuskissaan olevaa käypi Marius puhuttelemaan ja kehoittaa häntä hänen avullaan kostamaan päällikölle kärsimäänsä solvaistusta. Hän ylistää mielistelevällä puheella tuota kivuloisuutensa vuoksi heikkojärkistä miestä: hän oli muka kuningas, suuri mies ja Masinissan pojanpoika; jos Jugurtha joutuisi vangiksi tai surman omaksi, olisi hänellä viipymättä Numidian kruunu; tuo saattaisi sangen piankin tapahtua, jos hän konsulina lähetettäisiin siihen sotaan. Siksi pä kiihoittaakin tätä ja romalaisia ritaria, sotilaita sekä kauppiaita, muutamia itse Marius, useimpia rauhan toivo kirjoittamaan Romaan omaisillensa ankarasti Metelloa vastaan sodasta ja vaatimaan Marion päälliköksi. Niin anoi hänelle iso joukko ihmisiä kunniakkaimmalla suosioituksella konsulin virkaa. Sattuipa vielä niinkin, että rahvas siihen aikaan, aateliston sorroksiin jouduttua Mamilion la'in kautta, koki kohoittaa vasta-aateloittuja. Näin kaikki kävi Mariolle käsiin.

LXVI.

Jugurtha, kun nyt heittämyksen sikseen jätettyään alkoi sodan, rupesi suurella huolella varustelemaan kaikkia, kiirehtimään, kokoomaan sotajoukkoa, peloituksella tai palkintoja lupaamalla viettelemään puoleensa kuntia, jotka olivat hänestä luopuneet, linnoittamaan itselleen edullisia paikkoja, korjaamaan tai ostamalla hankkimaan puolto-ja ryntö-aseita sekä muuta, mitä rauhan toivolla oli menettänyt, houkuttelemaan Romalaisten orjia, jopa rahalla viettelemään niitäkin, jotka olivat vartioväkenä; lyhyesti sanoen, hän ei heittänyt mitään kokematta ja kajoomatta, vaan käytti kaikkia keinoja. Siispä tapahtuikin Vagassa, johon Metellus aluttain, Jugurthan rauhaa tehdessä, oli pannut vartioväestön, että kaupungin ylimykset, joita kuningas hartaasti rukoili ja jotka ennen eivät olleet vapaatahtoisesti hänestä luopuneet, vannoutuivat yhteen; — sillä alhaiso oli kuten tavallista, semminkin Numidialaisissa, mielenlaadultaan huikentelevainen, kapinaan, erisopusuuteen ja valtio-kumoukseen mieluisa, rauhaa ja hiljaisuutta vastaan; — kun sitten keskenään olivat sopineet kaikista, määräisivät he (teolleen) kolmannen päivän, koska se juhlallisesti vietettiin yli koko Afrikan ja siis nähtävästi tarjosi enemmän huvia ja hillitöntä menoa kuin mitään peloitavaa. Mutta kuin aika tuli, kutsuivat he huoneisinsa centurionit ja tribunit sekä itse kaupungin päällikön T. Turpilius Silanon, mikä minkin, ja surmasivat kesken atriaa heidät kaikki paitsi Turpilion; sitten he kävivät sotilasten kimppuun, jotka kuleksivat

tuolla täällä, aseettomina, niinkuin luonnollista semmoisena päivänä, kun ei päällikkydestä tietoa ollut. Samaa teki, osaksi aateliston neuvosta, osaksi omasta halustaan semmoisiin asioihin kiihtyneenä, rahvaskin, jolle itse meteli ja kapina oli mieleen, vaikk'ei tapahtumia ja tarkoitusta tunteneet.

LXVII.

Romalaiset sotilaat, jotka äkillisestä pelosta hämmästyivät eivätkä tienneet, mitä kernaimmin tehdä, riensivät hädissään kaupungin linnaan, jossa liput ja kilvet olivat; mutta vihollisten vartiajoukko ja portit, jotka jo ennen olivat suljetut, estivät heidän pakonsa. Tätä paitsi nakkelivat vaimot ja pojat huoneiden katoilta kilpaa kiviä ja muuta, mitä paikka taritsi. Niin ei voitu välttää kaksinaista vaaraa, ja miehuullisimmatkaan eivät saattaneet tehdä vastustusta heikoimmalle suvulle; hyvät kuin huonotkin, urheat kuin pelkuritkin, kaikki saivat kostamatta surmansa. Tässä näin suuressa ahdingossa pääsi Turpilius, vaikka Numidialaiset raivosivat erittäin julmasti ja kaupunki oli joka taholta suljettu, yksin kaikista Italialaisista ehiänä pakoon. Tapahtuiko se hänen isäntänsä armeliaisuudesta, vai jonkin välipuheen johdosta vai sattumaltaan, sitä en varmaan tiedä; mutta koska hänelle niin suuressa onnettomuudessa häpiällinen elämä oli nuhteetonta mainetta kalliimpi, on hän pidettävä kehnona ja kunnianttomana miehenä.

LXVIII.

Metellus kun oli saanut tiedon Vagassa sattuneista tapauksista, läksi suruissaan hetkeksi pois muitten näkyvistä; mutta kun sittemmin mielipahaan hämmentyi kiukkua, riensi hän suurimmalla innolla väkivaltaa rankaisemaan. Sen legionin, jonka kanssa hän talvea vietti, sekä niin monta Numidialaista ratsasmiestä, kuin suinkin saatti, laittoi hän keveästi varustetuina matkaan auringon laskiessa, ja seuraavana päivänä noin kolmannen tunnin aikoihin (kello yhdeksän aamusella) hän saapui muutamalle lakialle, jota ympäröivät vähän yläisemmät maat. Siinä ilmoitti hän sotilaille, jotka pitkästä marssista olivat väsyksissä eivätkä enää tahtoneet ottaa päällensä mitään ponnistuksia, että Vagan kaupunkiin oli ainoastaan tuhannen askeleen matka, ja että heidän tulisi tyyneellä mielellä kestää jäljillä olevat vaivat, kun vaan tulisivat tilaisuuteen ottaa kosta urhoollisten, mutta onnettomain maalaistensa puolesta. Sitä paitsi lupasi hän heille hyvänsuovasti saalista. Näin kiihoitettuaan heidän mieliänsä, käski hän hevoisväen käydä etupäässä harvassa, jalkaväen niin tihyässä kuin mahdollista, ja pitää sotalippunsa salassa.

LXIX.

Vagalaiset, kun havaitsivat sotajoukon koettavan heitä kohti, sulkiivat ensin portit, luullen sen olevan Metellon, niinkuin olikin; sitten, kun näkivät, ett'ei maita hävitetty, ja että ne, jotka ensin saapuivat, oli numidialaisia hevoismiehiä, he taas luulivat tulevaa Jugurthaksi ja riensivät suurella riemulla vastaan. Yht'äkkiä annettiin merkki, ja nytkös hevois- ja jalkamiehistä muutamat tappamaan kaupungista ulos tulvannutta kansaa, toiset kiirehtimään portille, toiset valloittamaan torneja: kostonhimo ja saaliin toivo olivat mahtavimmat kuin väsymys. Näin Vagalaiset saivat vaan kaksi päivää iloita uskorikkoisuudestaan; tuo suuri ja varakas kaupunki joutui kokonaan kostolle tai saaliille alttiiksi. Turpilius, joka, niinkuin yllä sanoimme, oli ollut kaupungin päällikkö ja yksin kaikista oli päässyt pakoon, sai Metellolta käskyn selittää syynsä, vaan kun hän huonosti puhdisti itseään, tuomittiin hän ja rangaistiin kuoliaksi ruoskimalla. Hän oli näet Lation porvari.

LXX.

Samaan aikaan rupesi Bomilcar, jonka yllytyksestä Jugurtha oli alkanut sittemmin pelosta hylkäämänsä heittämyksen, valtio-mullistuksia halaamaan, koska hän oli joutunut kuninkaan epäluulohon ja itse puolestaan varoi häntä; hän mietiskeli petosta hänen tuhoon ja vaivasi sillä mieltänsä yöt päivät; vihdoin kaikkia keinoja koettaen, hän otti apulaisekseen Nabdalsan, aatelissukuinen, hyvin rikas ja kansalaisillensa rakas sekä otollinen mies, joka enimmäen kuninkaasta erillään johdatti joukkoansa ja tavallisesti oli toimittanut kaikki asiat, jotka kuninkaalta jäivät tähteelle, kun hän oli väsyksissään tai tähdellisimmissä toimita kiini. Tuosta hänelle oli tullut kunniaa ja varoja. Siis määrättiin kumpaisenkin suostumuksesta päivä petokselle; muu päätettiin toimittaa ajallaan, niinkuin asianhaarat vaatisivat. Nabdalsa läksi sotajoukolle, jota hän käskystä piti Romalaisten talvileirien välillä, ett'eivät viholliset kosta saamatta hävittäisi maita. Kun hän, tuhotyön suuruudesta säikäyksissään, ei saapunut määrättyyn aikaan ja hänen pelkonsa esti asiaa, lähetti Bomilcar, joka oli halullinen yritystä toimeen panemaan ja myös toverinsa pelosta levoton, varoen tämän hylkäävän entisen tuumansa ja miettävän uutta, ta'atuilla miehillä hänelle kirjeen, jossa moitti miestä miehittomuudesta ja toimetttömyydestä, huusi todistajiksi jumalia, joitten kautta hän oli vannonut, ja varoitti, ett'ei käyttäisi Metellon lahjoja omaksi turmiokseen; Jugurthan loppu oli muka käsissä; kysymyksessä oli vaan, menehtyisikö tämä hänen vai Metellon kunnan kautta; siksi pitäisi hänen mielessään miettiä, olisiko hänelle palkinto vai kidutus suotuisampi.

LXXI.

Mutta kun se kirje tuli perille, sattui Nabdalsa, ruumiillisista ponnistuksista väsyneenä, venymään vuoteellansa. Siinä kun oli lukenut Bomilcarin kirjoituksen, hän joutui ensin huolen, sitten unen omaksi, niinkuin sairasmielinen ainakin. Olipa hänellä (yksityisten) asiain toimittajana eräs Numidialainen, uskollinen ja mieluisa mies, joka oli osallinen kaikissa hänen tuumissansa, paitsi kaikkein viimeisessä. Tämä, kun oli kuullut kirjeen tulleen, luuli tavallisuuden mukaan hänen apuaan taikka taitoaan tarvittavan, kävi teltahan sisälle, otti, hänen nukkuessaan, kirjeen, jonka hän varomattomasti oli pannut päänsä ta'a pään-alukselle, ja luki sen; sitten riensi hän, petosvehkeiden perille tultuaan, kuninkaan luo. Kun Nabdalsa, vähän jälkeen herättyään, ei löytänyt kirjettä ja älysi asian kokonaan, miten se oli tapahtunut, koetti hän ensi alussa ajaa ilmiantajaa takaa, vaan kun se oli turhaa, hän kävi Jugurthan luo häntä lepyttämään: mitä hän itse oli hankiutunut tekemään, sen oli muka hänen uskorikkoinen turvattinsa ennättänyt ennen tehdä. Hän rukoili häntä kyynelsilmin ystävyyden ja entisen uskollisen toimensa tähden, ett'ei semmoisen rikoksen vuoksi pitäisi häntä epäluulon-alaisena.

LXXII.

Siihen kuningas vastasi leppiästi vasten sitä, mitä mielessään ajatteli. Surmautettuaan Bomilcarin ja monta muuta, jotka oli keksinyt petosvehkeisin osalliseksi, oli hän hillinnyt kostonhimonsa, ett'ei siitä seikasta mitään meteliä syntyisi. Mutta siitä ajasta lähtien ei Jugurthalla ollut yhtään levollista päivää taikka yötä, eikä hän oikeen luottanut mihinkään paikkaan, ihmiseen tai aikaan; hän pelkäsi kansalaisia samoin kuin vihollisiakin, katseli tarkalleen kaikki paikat yltympäri, säikähti joka jyrinää, lepäili öisin milloin missäkin, usein kuninkaalliselle arvolleen sopimattomassa paikassa, kavahti välistä ylös unestaan, hairasi aseensa ja nosti metelin. Niin vaivasi häntä pelko juurikuin vimmapäisyys.

LXXIII.

Kun nyt Metellus ylikarkurilta oli saanut tiedon Bomilcarin kohtalosta ja tapahtuneesta ilmi-annosta,

varusti hän taas kiireesti kaikkia juurikuin vast'alkuiseen sotaan. Marion, joka häneltä yhtenäen kätti lähtölupaa ja oli hänen vihoissaan sekä puolestansa vihainen hänelle, laski hän kotiin, koska piti häntä vähemmän soveliaana (tilallaan). Ja Romassa oli rahvas, tultuaan tuntemaan kirjeet, jotka Metellosta ja Mariosta olivat sinne lähetetyt, haluisalla mielellä ottaneet vastaan kuulumiset kummastakin. Päällikköä vastaan herätti aatelisuus, joka ennen oli ollut hänelle kunniaksi, vihaa; mutta tuolle toiselle oli suvun alhaisuus lisännyt suosiota; muuten olivat kumpaisenkin suhteen puolueelliset pyrinnot mielipiteen määrääjinä enemmän kuin heidän hyvät tai pahat omaisuutensa. Sitä paitsi yllyttivät lahkokiikhoiset virkamiehet yhteistä kansaa, syyttelivät Metelloa hengenrikoksesta kaikissa kokoustiloiissa ja ylistivät liiemmäksi Marion ansioita. Vihdoin syttyi rahvas semmoiseen intoon, että käsityöläiset ja maalaiset kaikki, joiden omaisuus ja luottamus oli heidän kättensä työssä, heittivät toimensa, juoksivat joukottain Marion tykönä ja pitivät omat välttämättömät tehtävänsä vähempi-arvoisina kuin hänen kunniansa. Siis annetaan (nyt), aateliston sorroksissa ollessa, monien aikain perästä konsulinvirka vasta-aateloitulle miehelle; ja kun sitten rahvaan-tribuni Manilius Mancinus kansalta kysyy, kenen he tahtoisivat Jugurthan kanssa sotaa käymään, määrää suuri enemmistö siksi Marion. Mutta senaati oli vähää ennen päättänyt Numidian Metellolle; se päätös oli turhaan tehty.

LXXIV.

Siihen aikaan huojui Jugurtha, menetettyään ystävänsä, joista itse oli enimmäkseen surmauttanut — muut olivat pelosta paenneet, mikä Romalaisten, mikä Bocchus kuninkaan luo — mielessään sinne ja tänne, koska sotaa ei voitu ilman apumiehittä käydä ja hän piti vaarallisena koetella uutten ystäväin uskollisuutta vanhain niin uskorikkoisissa ollessa. Eikä ollut hänelle kyllin mieliin mikään asia eikä tuuma tai kukaan ihminen; marsseja ja päällikköjä hän muutteli joka päivä, kävi välistä vihollisia vastaan, välistä erämaita kohti, pani toivonsa usein pakoon, ja vähän jälkeen aseisin, oli kahdella päällä, luottaisiko vähemmin maanmiestensä kuntoon vai uskollisuutehen. Niin olivat hänelle, mihin ikään pyrkikin, asianhaarat vastaiset. Mutta hänen näin viivytellessään näyttäytyi yht'äkkiä Metellus sotajoukkonensa. Jugurtha varusti ja järjesti Numidialaiset tilaa myöden; sitten aljettiin tappelu. Millä puolen kuningas oli saapuvilla taistelussa, siellä oteltiin joku aikaa; kaikki muut hänen sotilaansa lyötiin ensi yhtymyksessä ja ajettiin pakoisalle. Romalaiset saivat saaliiksi joltisen joukon sotalippuja ja aseita, mutta vaan muutamia vihollisia vangiksi; sillä tavallisesti suojelee Numidialaisia kaikissa tappeluissa heidän jalkansa enemmän kuin aseet.

LXXV.

Sillä pakomatalla tuli Jugurtha, joka yhä vaan enemmän epäili tilaansa, ylikarkurit ja osa hevoisväestöä seurassaan, erämille ja sitten Thalaan, suuri ja rikas kaupunki, jossa hänen enimmäkseen tavaransa ja hänen poikainsa runsaat kasvatuserät olivat. Vaan kun tämä tuli Metellon tietoon, koetti hän, vaikka Thalan ja lähisimmän joen välillä oli kuullut olevan kuivia ja autioita paikkoja viidenkymmenen penikulman avaruudelta, päästä kaikkien vastusten läpi, jopa voittaa luonnonkin esteet, toivoen saavansa sodan päätetyksi, jos sen kaupungin valloittaisi. Sentähden hän käskee keventää juhtien kuormat, niin että vaan kymmeneksi päiväksi muonavaroja jäisi jäljille; muuten piti niiden kantaa ainoastaan nahkaleiliä ja muita vesiasioita. Sitä paitsi hakee hän maasta kokoon kesyä karjaa niin paljon kuin mahdollista ja sälyttää sen päälle kaikenkaltaisia astioita, enimmästään kuitenkin puisia, Numidialaisten mökkilöistä kerättyjä. Lisäksi hän käskee lähellä asuvan kansan, joka kuninkaan pakenemisen perästä oli heittänyt Metellolle, kantaa vettä niin paljon kuin kukin saattaa, ja määrää päivän sekä paikan, missä heidän pitäisi olla saapuvilla. Hän itse ottaa juhdilleen kuormat siitä joesta, jonka ylempänä sanoimme olevan kaupunkia lähisimmän veden. Sillä lailla varustettuna lähtee hän Thalaan kohti koettamaan. Kun sitten oli tultu siihen paikkaan, johon hän oli käskennyt Numidialaiset, ja leiri oli luotu ja lujistettu, sanotaan taivaasta yht'äkkiä tulleen niin paljon vettä, että siinä yksin oli kyllä sotajoukolle, vieläpä jäämäänkin. Sitä paitsi oli tarvetuonti odotusta runsahampi, koska Numidialaiset, niinkuin vasta heittämykseen menneet, ainakin olivat innokkaasti täyttäneet tehtävänsä. Muuten nauttivat sotilaat uskonnollisista syistä mieluisammin sadevettä, ja se seikka heille lisäsi paljon uskallusta; sillä he luulivat kuolemattomain jumalain heistä huolta pitävän. Sitten he seuraavana päivänä, vasten Jugurthan odotusta, saapuivat Thalan seutuhun. Kaupunkilaiset, jotka paikan kolkoudun tähden olivat luulleet olevansa hyvässä turvassa, hämmästyivät tätä suurta ja tavatonta

yritystä, vaan eivät sentään olleet hitaat sotavarustuksiin ryhtymään; samaten tekivät meikäläisetkin.

LXXVI.

Mutta kuningas, joka nyt enään ei pitänyt mitään Metellolle mahdottomana, koska hän toimeliasuudellaan oli voittanut kaikki, varustukset, aseet, paikat, ajat, jopa itse luonnonkin, joka muita hallitsepi, pakeni yöllä kaupungista, lapset ja enin osa aarteita muassaan. Eikä hän sittemmin missään paikassa viipynyt yhtä päivää tai yhtä yötä enempää, vaan oli jonkun asian vuoksi kiirusta pitävinään. Mutta oikiastaan hän pelkäsi petosta, jota arveli kiiruulla voivansa välttää; sillä semmoiset keinot keksitään muka joutilaisuudessa ja tarjoutuvan tilapään johdosta. Mutta Metellus, kun näki kaupunkilaisten olevan tappovalmiit ja kaupungin vahvan sekä varustusten että paikan kautta, saarti muurit vallilla ja kaivannolla. Sitten käski hän tilan mukaan sopivimmilla paikoilla kuljettaa suojakattoja (muuria kohden), luoda vallin ja vallille rakennetuista torneista suojella työtä ja työmiehiä. Tätä vastaan kiirehtivät kaupunkilaiset varustuksia tekemään; lyhyesti sanoen, ei kumpaisetkaan laiminlyöneet mitään. Vihdoin valloittivat Romalaiset, paljosta työstä ja tappeluista jo sitä ennen väsyneinä, neljäkymmenen päivän perästä siitä, kun sinne oli tultu, ainoastaan kaupungin; kaiken saaliin hävittivät ylikarkurit. Nämät, kun havaitsivat muuria särkiöillä jyskyttävän ja tilansa auttamattomaksi, kantoivat kullan, hopian ja muun kalun, jota kallisarvoisena pidetään, kuninkaalliseen palatsiin, täyttivät siellä itsensä viinalla sekä ruualla ja heittivät aarteet, huoneen ja itsensä tulen turmeltavaksi. Näin he omasta vapaasta tahdostaan kärsivät sen rangaistuksen, jota voitettuina vihollisilta olivat pelänneet.

LXXVII.

Mutta samaan aikaan, kun Thala valloitettiin, oli Leptin kaupungista Metellon tykö tullut lähettiläitä, jotka rukoilivat häntä lähettämään vartia-väestöä ja päällikköä sinne: muutama Hamilcar niminen, aatelissukuinen ja lahkokiikoinen mies piti muka kapinavehkeitä, ja häntä vastaan olivat sekä virkamiesten käskyt että la'it voimattomat; jos hän ei rientäisi sitä tekemään, olisi heidän onnensa, olisivat he Romalaisten liittolaiset suurimmassa vaarassa. Leptiläiset olivat näet jo Jugurthan sodan alusta asti lähettäneet Bestia konsulin tykö ja sittemmin Romaan ystävyttä ja liittoa pyytämään. Sitten, kun olivat saaneet sen, he aina pysyivät rehellisinä sekä uskollisina ja olivat innollisesti toimittaneet kaikki Bestian, Albinon ja Metellon käskyt. Siksipä suvaisikin heille ylipäällikkö helposti, mitä anoivat. Sinne lähetettiin neljä kohorttia Ligurialaisia ja niiden päällikkönä C. Annius.

LXXVIII.

Sen kaupungin perustivat Sidonilaiset, jotka, kuten kuulleet olemme, kansankeskisten riitojen tähden pakolaisina, laivoilla olivat tulleet niihin seutuihin; muuten on kaupunki molempain Syrttien välillä, jotka ovat saaneet nimensä asiasta. Ne ovat kaksi poukamaa melkein Afrikan äärimmäisessä osassa, erilaiset suuruudelta, luonnoltaan yhdenlaiset; lähinnä maata ne ovat sangen syvät, muualla syvät, miten sattuu, toisin ajoin matalat. Sillä kun meri myrskyllä rupee paisumaan ja raivoamaan, tuovat aallot muassaan mutaa, hiekkaa ja suuria kiviä; niin vaihettelee paikkain muoto ynnä tuulten kanssa. Tässä kaupungissa on vaan kieli muuttunut avioliittojen kautta Numidialaisten kanssa; la'it ja elämänparsi ovat enimmästään Sidonilaisina pysyneet; ja ne saattivat asukkaat sitä helpommin säilyttää, kun elivät kuninkaan vallasta vapaina. Niitten ja taajemmästi asutun Numidian välillä oli suuria erämaita.

LXXIX.

Mutta koska Leptiläisten seikkain kautta olemme tulleet näille seuduin, ei näytä sopimatonta olevan kertoa kahden Karthagolaisen erinomaista ja ihmeteltävää tekoa. Sen asian muistutti meille paikka. Siihen aikaan, kuin Karthagolaiset hallitsivat enintä Afrikkaa, olivat Kyreniläisetkin suuret ja mahtavat. Heidän välillään oleva seutu oli hiekkaista ja näöltään yhdenlaista: ei jokea, ei vuorta ollut, joka olisi eroittanut heidän maansa, ja se seikka heidät piti suuressa ja pitkällisessä sodassa keskenään. Kun molemmin puolin maajoukkoja ja laivastoja niinikään usein oli lyöty ja hajoitettu, ja he toisillensa olivat jokseenkin vahinkoa tehneet, pelkäsivät he jonkun kolmannen pian hyökkäävän sekä voitettuin että voittajain päälle, heidän uuvuksissa ollessaan, ja suostuivat kerran sotilakon kestäissä, että määrättyinä päivänä lähettiläitä lähtisi kotoa, ja se paikka, missä nämät tulisivat toisilleen vastaan, pidettäisiin kumpaisenkin kansakunnan yhteisenä rajana. Lähetettiinpä Karthagosta kaksi veljestä, nimeltä Philaenus, ja nämät jouduttivat matkaansa; Kyreneläiset kävivät hitaammasti. Tapahtuiko se velttoudesta vai sattumaltaan, en ole oikein tietooni saanut. Muutoin tekee niillä seuduin myrsky (kululle) estettä, melkein kuin merellä. Sillä kun tuuli nousee ja pölyttää hiekkaa maasta pitkin näitä lakioita ja kasvusta paljaita paikkoja, niin se, rajua vauhtia tuoksuten, tavallisesti täyttää kasvot ja silmät, ja näin näkyä estäen viivyttää matkaa. Kun Kyreneläiset näkivät olevansa paljon jäljessä ja huonosti toimitetun asian tähden pelkäsivät rangaistusta kotona, alkoivat he syytellä Karthagolaisia, että olivat ennen aikaansa kotoa lähteneet, ja (siten) hämmentää asiata; sanalla sanoen, he tahtoivat ennen kaikkea muuta kuin lähteä pois voitettuin. Mutta kun Punilaiset vaativat toista, vaan kohtuullista ehdoitusta, heittivät Kreikalaiset näiden mielivaltaan, että joko he antaisivat elävinä haudata itsensä, mihin vaatisivat rajaa kansallensa, taikka he itse samalla ehdolla kulkisivat eteenpäin niin kauvas kuin tahtoisivat. Hyväksytyään ehdoituksen, Philaenot uhrasivat itsensä ja henkensä valtakunnalle; he haudattiin siis elävinä. Karthagolaiset pyhittivät sillä paikalla alttaria Philaenus veljeksille, ja kotona heille laitettiin muita kunnian-osoituksia. Nyt palaan asiaan takaisin.

LXXX.

Jugurtha, kun menetettyään Thalan kaupungin ei pidä mitään enään kyllin varmana Metelloa vastaan, matkustaa muutamain harvain seuralaisten kanssa suurten erämaiden halki ja tulee Gaetulien tykö, raaka ja sivistymätön ihmislaji, joka silloin vielä ei tuntenut romalais-nimeä. Niitä kerää hän yhteen ison joukon, totuttaa heidät vähitellen riveissä pysymään, lippuja seuraamaan, käskyjä tarkkaamaan ja niinikään muita sotatemppeja tekemään. Sitä paitsi houkuttelee hän suurilla lahjoilla ja vielä suuremmilla lupauksilla puolellensa Bocchus kuninkaan lähisimmät ystävät, joiden avulla lähestyy kuningasta ja taivuttaa hänen rupeemaan sotaan Romalaisia vastaan. Se oli siitä syystä helpompi ja huokiampi tehtävä, että Bocchus tämän sodan alussa oli lähettänyt Romaan lähettiläitä liittoa ja ystävyyttä rukoilemaan; vaan tämän aljetulle sodalle erittäin suotuisan seikan estivät muutamat hurmauntuneet miehet, joilla oli tapana pitää kaupan kaikkea kunniallista kun häpiällistäkin. Myös oli ennen Bocchon tytär tullut Jugurthalle naiduksi. Vaan sitä sidettä Numidialaisten ja Maurilaisten tykönä pidetään vähäpätöisenä, koska kullakin varainsa mukaan on niin monta vaimoa kuin mahdollista, muutamilla kymmenen, toisilla usiampia, mutta kuninkailla sitäkin enemmän. Niin vedetään mieli paljouden kautta moniaalle; ei kukaan käy puolisosta; kaikki ovat yhtä halpa-arvoiset.

LXXXI.

Siis kokoontuvat sotajoukot molempien kesken sovittuun paikkahan. Kun siinä vakaamus on tehty ja saatu, yllyttää Jugurtha Bocchon mieltä puheella; Romalaiset ovat epähurskaita, pohjattoman ahneita ihmisiä ja heidän kaikkien yhteisiä vihollisia; niillä on sama syy sotahan Bocchon, kuin hänen ja muitten kansain kanssa, nimittäin vallanhimo, koska kaikki valtakunnat ovat heidän mieltänsä vastaan; nyt on hän, vähää ennen ovat Karthagolaiset ja Perses kuningas niinikään olleet Romalaisten vihollisia, ja vasta tulisi jokainen, aina sen mukaan kuin näyttäisi mahtavimmalta, olemaan niitä. Näitten ja muitten lauseitten perästä päättävät he tehdä retken Cirtan kaupungille, koska Metellus sinne oli asettanut saaliinsa ja vangit sekä kaluston. Näin luuli Jugurtha heidän joko valloittamalla kaupungin saavansa

vaivat palkituiksi, taikka, jos Romalaiset tulisivat omaisilleen avuksi, pääsevänä tappelussa taistelemaan. Tämä viekas mies kiirehti näet vaan Bocchon rauhaa rikkomaan, ett'ei hän kauvemmin viivytellessään rupeisi ennemmin haluamaan muuta kuin sotaa.

LXXXII.

Ylipäällikkö, kun sai tiedon kuninkaiden liitosta, ei tarjonnut umpimähkään eikä, niinkuin jo usein voitetulle Jugurthalle oli tottunut tekemään, kaikin paikoin tilaisuutta tappeluhun; vaan hän vartosi kuninkaita linnoitetussa leirissä, lähellä Cirtaa, arvelen paremman olevan ensin tulla tuntemaan Maurilaisia — koska siinä oli uusi vihollinen lisänyt — ja sitten vasta, kun niin sopisi, antautua tappeluun. Mutta sillä välin hän Romasta kirjeen kautta saapi tietää, että Numidian voittomaa on annettu Mariolle; sillä jo ennen oli hän kuullut, että Marius oli konsuliksi tehty. Näistä kuulumisista murtui hänen mielensä enemmän, kuin hyvä ja sovelias oli, ja (nyt) hän ei voinut kyynelittäänsä pidättää eikä kieltänsä hallita; tämä muun puolesta (niin) erinomainen mies oli liian heikko mielipahaansa kantamaan; ja sitäkö muutamat pitivät kopeutena; toiset jalon mielen närkästymisenä kärsitystä solvaistuksesta sekä siitä, että jo saatu voitto temmattiin pois hänen käsistään. Meille on kyllin tiettyä, että häntä enemmän harmitti Marion kunnia, kuin hänelle itselleen tehty vääryys, eikä asia olisi niin tuskauttanut häntä, jos tuo pois otettu voittomaa olisi annettu jollekulle muulle kuin Mariolle.

LXXXIII.

Koska harmi tästä nyt häiritsi hänen tointaan ja mielettömän teolta näytti oman vaaransa kaupalla ajaa toisen asiaa, lähetti hän Bocchon tykö lähettäviä kehoittamaan häntä, ett'ei ilman syyttä rupeisi Roman kansan viholliseksi; hänellä olisi hyvä tilaisuus rakentaa liittoa ja ystävyyttä, joka olisi sotaa etuisampi; vaikka hän saattaisi luottaa sotavoimiinsa, ei hänen kuitenkaan pitäisi vaihettaa tiettyä tietämättömään; joka sota on muka helppo aloittaa, vaan sangen vaikea lopettaa; sen alku ja loppu ei ole saman vallassa; alkaa voipi kuka hyvänsä, pelkurikin, lakkuuttaa sen saattaa vaan, kuin voittajat niin tahtovat; sentähden pitäisi hänen katsoa omaa ja valtakuntansa etua eikä hämmentää omaa kukoistavaa onnentilaansa Jugurthan häviönalaisiin oloihin. Siihen kuningas vastasi varsin sävyisesti, että hän halasi rauhaa, vaan hänen tuli Jugurthan onnettomuutta sääli; jos tälle suvaittaisiin sama etu, niin kaikista tultaisiin yksiin tuumihin. Taasen ylipäällikkö lähettää sanansaattajia muistutuksilla Bocchon vaatimuksia vastaan. Tämä hyväksyy niistä muutamat, hylkää toiset. Sillä lailla kuluu, sanansaattajia edestakasin lähettäissä molemmin puolin, aika, ja sotaa pitkitetään Metellon mieltä myöden semmoisenaan.

LXXXIV.

Mutta Marius, joka, niinkuin edellä sanoimme, rahvaan hartaimman halun mukaan tehtiin konsuliksi ja kansan päätöksestä sai osalleen Numidian voittomaan, rupesi silloin usein ja rajusti käymään aateliston päälle, jolle hän jo enninkin oli ollut vihoissaan; loukkasi milloin yksityisiä, milloin kaikkia yhteisesti, väitteli ehtimiseen, miten hän heiltä oli ottanut konsulinviran juurikin voittosaaliina, ja sitä paitsi muuta hänestä itsestään kerskaavaa, vaan heitä pahoittavaa. Kuitenkin piti hän tärkeimpänä toimenaan sodan tarpeet; vaati legioneille täyttö-väkeä, kutsui kansoilta ja kuninkailta sekä liittolaisilta apujoukkoja, käski sitä paitsi palvelukseen Latiosta kaikki urhoollisimmat, josta enimmäkseen olivat tunnetut sotakuntonsa, harvat maineen kautta, ja saipa vielä puhuttelemalla mukaansa lähtemään miehiä, jotka jo olivat palvelleet vuotensa. Eikä rohjennut senaati kieltää häneltä mitään, vaikka oli häntä vastaan. Muuten oli se ilollakin päättänyt täyttöväen, luullen Marion menettävän joko sodan tarpeet, koska sotapalvelus ei ollut rahvaalle mieluista, taikka yhteisen kansan suosion. Mutta sepä oli turhaa toivoa: niin suuri halu oli tullut enimmille käydä Marion kanssa. Jokaisen mielessä kuvitteli, miten hän saaliista tulisi rikkaaksi, palaisi kotia voittajana, ynnä muuta semmoista; eikä ollut Marius

puheillaan niin vähän kiihoittanut heitä siihen. Sillä kun kaikki, mitä hän oli vaatinut, oli päätetty hänelle, ja hän tahtoi ruveta kirjoittamaan miehiä sotapalvelukseen, kutsui hän kokoon kansan, innoittaaksensa sitä sekä samalla totuttuun tapaansa aatelistoa sättiäkseen, ja piti sitten seuraavan puheen:

LXXXV.

"Minä tiedän, Qviritat, että enimmät eivät samoja omaisuuksia näytä teiltä päällikkyyttä pyytäessään kuin sitä toimittaessaan, koska sen saaneet ovat, vaan että he alussa ovat toimeliaat, nöyrät ja kohtuulliset, mutta sitten viettävät päivänsä laiskuudessa ja kopeudessa. Minustapa näyttää asia olevan peräti toisin; sillä jota korkia-arvoisempi koko valtakunta on kuin konsulin tai praetorin virat, sitä suuremmalla huolella pitää sitä hoitaa kuin pyrkii näiden perään. Ei ole myöskään minulle tuntematonta, kuinka tähdellisen toimen olen teidän erinomaisen suuren suosionne kautta saanut sen täytettäväkseni. Varustaa sotaa ja samalla säästää valtiokassaa, pakoittaa sotapalvelukseen niitä, joita et tahdo loukata, kotona ja ulkona pitää huolta kaikesta, ja toimittaa tätä kateellisten, vastahakoisten ja lahkokiikkoisten ihmisten keskellä, — se on vaikiampi tehtävä, kuin voisi arvatakaan. Päälliseksi on muilla, jos ovat erehdyksen tehneet, vanha aatelisuus, esivanhempain urotytöt, sukulaisten ja lankojen mahtavuus, monet klientit, — kaikki nämät ovat heillä turvana; minulla on itsessäni kaikki toivo, jota minun täytyy tukea sekä kunnolla että nuhteettomalla käytöksellä, sillä kaikki muu (turva) on heikkoa. Älyämpä senkin, Qviritat, että kaikkien silmät ovat minuun päin kääntyneet, että hurskaat ja hyvät ihmiset suosivat minua, koska hyvät työni hyödyttävät valtiota, vaan että aatelisto hakee tilaisuutta hyökätä päälleni. Mutta sitä ankarammin tulee minun ahkeroida, ett'ette pety toivossanne, ja että heidän juonensa raukeevat turhaan. Aina tähän ikään olen minä nuoruudestani asti niin elänyt, että kaikki vaivat ja vaarat ovat minulla totuttua. Mitä minä ennen teidän (minulle osoittamia) hyviä töitänne eduttomasti te'in, sitä en suinkaan mieli laiminlyödä, saatuani palkan, Qviritat. Niiden, jotka virkoja hakiessaan ovat hurskautta teeskennelleet, on vaikia hallitus-vallassaan kohtuutta pitää; minulla, joka kaiken ikäni olen jaloimpia avuja harjoittanut, on hyvän tekeminen tottumuksesta jo muuttunut luonnoksi. Te olette määränneet minun johdattamaan sotaa Jugurthaa vastaan, ja sen asian on aatelisto varsin pahaksi pannut. Miettikääteppä mielessänne, olisiko parempi sitä kohtaa muuttaa: jos tähän tai muuhun semmoiseen toimeen lähettäisitte tuosta aatelis-joukosta miehen, jolla on vanha sukuperä ja paljon esi-isäin kuvia, mutt'ei ollenkaan harjaannusta sotapalveluksessa; se on tietty, että hän niin tähdellisessä toimessa, taitamaton kun on kaikessa, hopussaan hyörii ja pyörii sinne tänne ja ottaa jonkun kansasta neuvojaksi virkatoimissaan. Niin tapahtuu enimmiten, että se, jonka te olette määränneet päälliköksi, hakee itselleen toisen päällikön. Minä tunnen, Qviritat, niitä, jotka (vasta) konsuliksi tultuaan ovat ruvenneet tutkimaan esivanhempiansa tekoja ja Kreikalaisten sotaoppia, — noita takaperäisiä miehiä! Sillä viran toimitus on (tosin) ajan suhteen jotain myöhäisempää kuin virkamieheksi tuleminen, mutta asiaan ja hyötyyn nähden on se edelläkäypää. Verratkaatte nyt, Qviritat, näihin pöyhkiöihin ihmisiin minua vasta-aateloittua. Mitä he tavallisesti kuulevat ja lukevat, sitä minä osaksi olen nähnyt, osaksi itse toimittanut; mitä he ovat kirjoista oppineet, sen minä olen sotapalvelusta tehden oppinut. Arvostelkaattepa nyt, ovatko teot vai sanat suurempi-arvoiset. He ylenkatsovat minun uutta aatelisuuttani, minä heidän velttouttaan. Minua soimataan säädystäni, heitä häpiällisistä töistään. Vaan minäpä arvelen kaikkien luonnon olevan yhden ja yhteisen, mutta jokaisen urhoollisimman (samalla myös) jalosäätyisimmän. Ja jos nyt Albinon tai Bestian isiltä voitaisiin kysyä, olisivatko ennemmin tahtoneet minua vai näitä sijoittamukseen, mitä luulisitte heidän vastaavan muuta, kuin että olisivat tahtoneet itselleen niin hyviä lapsia kuin mahdollista. Mutta jos he syystä halveksivat minua, tekevät he samaa omille esivanhemmillen, joitten aatelisuus, niinkuin minunkin, sai alkunsa ansiosta. He kadehtivat kunniaani; siksipä kadehtikoot myöskin vaivojani, hurskauttani ja vaarojani, koska näiden kautta olen sen saavuttanut. Mutta nuot ylpeyden turmelemat ihmiset elävät, juurikuin pitäisivät teidän kunnia-siojanne halpa-arvoisina, vaan etsivät niitä, juurikuin olisivat kunniallisesti eläneet. Tosiaankin, ne ovat väärässä, jotka samalla kertaa odottavat aivan vastapäisiä asioita, laiskuuden nautintoa ja ansion palkinnoita. Ja kuin he teidän edessänne tai senatissa sanelevat, ylistävät he puheessansa enimmästään esivanhempiaan; he luulevat niiden urotekoja kertomalla hankkivansa itselleen enemmän loistoa. Vaan sepä on aivan päin vastoin; sillä jota loistoisampi niiden elämä oli, sitä häpeällisempi on näiden velttous. Ja todestaan onkin asian laita niin: esivanhempain kunnia on jälkeentuleville valo, joka ei suvaitse heidän hyväin eikä huonoin tekoinsa joutua pimeyteen. Tätä puuttuu minulta, Qviritat; vaan minä saatan — mikä on paljon julkisempaa — puhua omista teoistani. Nyt katsokaatte, kuinka he ovat minulle kohtuuttomat. Mitä he muiden ansiosta omistavat itselleen, sitä eivät myönnä minulle omastani, tietysti siksi, ett'ei minulla ole esi-isäin kuvia, ja että aatelisuuteni on uusi; ja kuitenkin on varmaan se parempi, joka sen on hankkinut, kuin se, joka perityn

on hävittänyt. Minäpä tiedän varsin hyvin, että heillä, jos tahtovat vastata minulle, onpi oleva kyllin sujuva ja taitavasti kokoonpantu puhe varalla. Mutta kun he teidän minulle osoitetun erinomaisen suosion vuoksi kaikissa tiloissa herjasanoilla solvaisevat minua ja teitä, en ole tahtonut olla vaiti, ett'ei kukaan katsoisi siivollisuuttani pahaksi omaksi tunnoksi. Minuapa ei — se on varmin vakuutukseni — mikään puhe voi loukata; sillä jos se on totta, niin se välttämättömästi tuopi esille hyvää, jos se taas on valetta, kumoo minun elämäni ja tapani sen. Mutta koska teidän toimianne mojitetaan, jotka olette antaneet minulle korkeimman kunniaaviran ja tähdellisimmän tehtävän, mieltikäätte tarkoin, onko sitä katuminen. Luottamusta saadakseni minä en voi näytellä esivanhempaini kuvia eikä myöskään triumphia tai konsulinvirkoja, vaan jos asia niin vaatii, onpa minulla näytellä keihäitä, sotalippuja, rintasomuksia sekä muita sotamiehen kunnialahjoja ja lisäksi vielä arpia rinnassani. Nämät ovat minun kuvani, tämä minun aatelisuuteni, joka ei minulle ole perinnöksi jätetty, niinkuin heidän aatelisuutensa heille, vaan jonka itse olen monilla vaivoilla ja vaaroillani hankkinut. Minun sanani eivät ole taiteellisesti kokoon sommitellut; siitä mä vähän lukua pidän. Kunto näkyy kyllä itsestäänkin; heille on taide tarpeen, että puheella voisivat peitellä häpiällisiä töitensä. En ole myöskään kreikalasta kirjallisuutta lukenut; sen oppiminen on ollut minulle vähän mieleen, koska se ei ollenkaan ole auttanut opettajia itsiä miehuullisuuteen. Mutta mikä valtiolle on kaikkein parasta, sitä olen opetellut tekemään, nimittäin: vihollista lyömään, vahti-asemani pitämään, kestäämään talven kylmää yhtä hyvin kuin kesän hellettä, maassa makaamaan, samaan aikaan kärsimään puutetta ja vaivaa. Näillä neuvoilla minä ai'on sotilaita kiihoitella, enkä mieli minä heitä naralla pitää ja itse elää ylellisesti enkä kääntää heidän ponnistuksiaan omaksi kunniakseni. Semmoinen päällikkyyys on hyödyllinen, semmoinen kansan mieleinen. Sillä kun itse elät hemputellen, vaan kovuudella hallitset sotajoukkoa, niin se on herrana, ei päällikkönä olemista. Tätä ja tämmöistä harjoittamalla ovat esivanhempanne jalostaneet itsensä ja valtion. Niihin luottaen, vaan tavoissaan eroten niistä, ylönkatsoo aatelisto meitä, niiden verroille pyrkiviä, ja vaatii meiltä kaikkia kunniasioja, ei ansiosta, vaan niinkuin heille tulevia: Muuten nuot niin kopeat ihmiset harhailevat kaukana. Esivanhempansa ovat jättäneet heille kaikki, minkä jättää sopi, tavarat, kuvat ja loistoisan muiston itsestään; hyvän-avuisuutta eivät ole jättäneet; ja sitä eivät ole tainneetkaan tehdä; sillä se yksinään on semmoista, jota ei anneta eikä saada lahjaksi. He sanovat minua ahneeksi ja raakatapaiseksi, kun en osaa oikein sievästi laittaa vieraspitoja enkä pidä mitään näyttö-kuvailiaa enkä keittäjää, joka maksaisi enemmän kuin kartanonhoitaja; ja sen minä mielelläni tunnustan. Sillä isältäni sekä muilta kunnian-arvoisilta miehiltä olen kuullut, että somuus sopii naisille, miehille työ, ja että kaikilla kelpo miehillä pitää olla enemmän kunniaa kuin rikkautta; että aseet, ei huonekalut, ovat hänen koristuksensa. No niin, tehköötpä siis sitä, mikä heitä huvittaa, mitä arvossa pitävät: rakastelkoot, juokoot; missä nuoruutensa ijän ovat eläneet, siellä kuluttakoot myös vanhuutensa päivät, kemuissa, tyydytellen vatsansa tarpeita ja lihallisia himojansa; hien, tomun ja muut semmoiset heittäkööt meille, joista nämät ovat syöminkiä mieluisimmat. Vaan sepä ei olekaan niin. Sillä kun nämät ilkiät ihmiset ovat saastuttaneet itsensä kaikilla häpiällisillä töillä, käyvät he riistämään itselleen kunnan miesten palkinnoita. Niin tapahtuu vasten kaikkea oikeutta, ett'ei ylellisyys ja velttous, nuot kehnoimmat omaisuudet, ole miksikään haitaksi niille, jotka ovat niitä harjoittaneet, mutta viattomalle valtiolle ne tuottavat tuhon. Nyt, kun olen vastannut niin paljon, kuin minun käytökseni, ei niin paljon, kuin heidän häpiätyönsä vaativat, tahdon puhua vähän valtio-asioista. Ennen kaikkia olkaatte hyvässä turvassa Numidian puolesta, Qviritat. Sillä mikä tähän aikaan asti on Jugurthaa suojellut, kaiken sen olette (nyt) poistaneet, nimittäin: ahneuden, taidottomuuden, kopeuden. Onpa vielä siellä sotajoukko, joka tuntee paikat, vaan joka todentotta on enemmän urhia kuin onnellinen. Sillä suuri osa sitä on johdattajain ahneuden tai ajattelemattomuuden kautta hukkaan joutunut. Sentähden yhdistäkäätte te, jotka olette sotapalveluksen ijässä, ahkeroimisenne minun rientojeni kanssa ja käykäätte valtiotoimihin käsiksi, ja älköön kellenkään muitten onnettomuudesta tai ylipäällikköin kopeudesta tulko pelkoa. Minä tahdon olla teidän kanssanne marssittaissa ja tappeluissa, samalla neuvonantajana ja osallisena vaarassa, ja menetellä kaikissa itseni ja teidän kanssa samalla lailla. Ja tosiaankin, jumalain avun kautta on kaikki valmiina: voitto, saalis, kunnia; vaan jos nämät olisivatkin epäilyksen alaisia tai kaukana, tulisipa kuitenkin kaikkien kunnan miesten rientää valtiolle apuhun. Sillä ei kukaan velttouden kautta ole saavuttanut kuolemattomuuden kunniaa, eikä kukaan isä ole lapsilleen toivottanut, että heidän elämänsä olisi ilman loputta, vaan pikemmin, että eläisivät rehellisesti ja kunniallisesti. Minä puhuisin enemmän, Qviritat, jos sanani lisäisivät miehuutta pelkureille; sillä urhioille luulen (jo) kyllin puhuneeni."

LXXXVI.

Kun Marius, pidettyään tämmöisen puheen, näkee rahvaan mielten syttyneen intohon, lastaa hän joutuun laivoja muonavarjoilla, rahalla, aseilla sekä muilla tarpeilla, ja käskee legati A. Manlion lähteä

niiden kanssa matkaan. Itse hän sillä välin kirjoittaa miehiä sotapalvelukseen, ei esivanhempain tapaan eikä kansalaisluokkien mukaan, vaan kuinka kullakin on halu, enimmäkseen alimmasta luokasta. Tämän toiset sanoivat tapahtuneen parempien puutteesta, toiset siitä syystä, että konsuli etsi alhaisen suosiota, koska se kansanlaji oli jalostanut ja korottanut hänen, ja koska mahtavuuteen pyrkivälle ihmiselle kaikki köyhimmät ovat sopivimmat, joilla ei ole huolta omaisuudestaan — koska sitä ei laisinkaan ole — ja joista kaikki rahaa tuottava näyttää kunnialliselta. Siis lähtee Marius paljon suurempilukuisen joukon kanssa, kuin päätetty oli, Afrikaan ja laskee muutamain päivän kuluttua Utican rantaan. Legati P. Rutilius jättää hänelle sotajoukon; sillä Metellus oli paennut Marion lähisyyttä, ett'ei näkisi sitä, jota hänen mielensä kuullessaankaan ei ollut saattanut kärsiä.

LXXXVII.

Mutta konsuli, kun oli täyttänyt täysilukuisiksi legionit ja apuväestön kohortit, läksi hedelmälliseen ja saaliista rikkaaseen seutuhun, lahjoitti kaikki, mitä siellä otettiin, sotilaille, kävi sitten ahdistamaan linnoja sekä kaupunkia, jotka asemansa ja vartioväkensä puolesta olivat vähemmän lujia ja antautui usein, milloin missäkin paikassa, tappeluihin, josko nuot vähäpätöisiäkin olivat. Uudet sotilaatpa nyt ottivat pelkäämättä osaa tappeluun; he näkivät pakenevien joutuvaan vangiksi tai surman omiksi, kaikkien urhoollisimpain olevan paraimmassa turvassa, vapautta, isänmaata, vanhempia ynnä kaikkea muuta suojeltavan aseilla ja kunniaa sekä rikkautta (niinikään niillä) hankittavan. Siis tulivat lyhyellä ajalla uudet ja vanhat yhteen, ja kaikkien urhoollisuus tuli yhdenlaiseksi. Vaan kuninkaat, kun olivat saaneet tiedon Marion tulosta, vetäytyivät eri haaroille vaikiapäisyisiin paikkoihin. Niin oli Jugurthalle hyväksi näkynyt, koska hän toivoi pian voitavan karata hajalla olevain vihollisten päälle ja Romalaisten, niinkuin enimmästään tapahtuu, pelon haihduttua, heittäyvän löyhyyteen ja hillittömyyteen.

LXXXVIII.

Metellus, joka sillä välin oli Romaan lähtenyt, otettiin vasten toivoaan iloisimmilla mielillä vastaan, ollen yhtä rakas rahvaalle kuin senatoreillekin, sittenkun viha oli haihtunut. Mutta Marius tarkasteli väsymättömästi ja taitavasti samalla oman väkensä ja vihollisten tilaa, tiedusteli mikä kumpaisillenko oli hyödyllistä tai päinvastoin, vakosi kuninkaiden retket, teki heidän neuvonsa ja väijytysvehkeensä mitättömiksi, ei kärsinyt mitään löyhyyttä itse tykönsä eikä varmuutta heillä. Siksi olikin hän usein käynyt sekä Gaetulilaisten että Jugurthan kimppuun, jotka meidän liittolaisiltamme kiskoivat saalista, ja heidän matkalla ollessaan lyönyt heidät sekä riistänyt itse kuninkaalta aseet lähellä Cirtan kaupunkia. Mutta havaittuaan tämän olevan ainoastaan kunniakasta, vaan ei tuottavan sodan loppua, päätti hän saartaa ne kaupungit yhden erältään, jotka vartia-väkensä tai asemansa kautta olivat sopivimmat vihollisille ja haitallisimmat hänelle; näin Jugurtha, jos sen suvaitsi tapahtua, joko joutuisi paljaaksi turvakeinoista tai tulisi sotarinnassa taistelemaan. Bocchus oli näet usein lähetellyt sanansaattajoina hänen tykönsä ilmoittamaan, että hän halasi Roman kansan ystävyyttä, ja ett'ei Marion tarvinnut pelätä mitään vaino-työtä häneltä. Oliko tämä teeskelemistä, että hän odottamatta voisi tehdä sitä ankaramman hyökkäyksen, vai oliko hänellä, mielensä huikentelevaisuuden vuoksi tapana vaihetella rauhaa ja sotaa, siitä ei ole varmaa tietoa saatu.

LXXXIX.

Mutta konsuli kävi, niinkuin päättänyt oli, ahdistamaan kaupunkia sekä linnoja, ja luovutti vihollisilta muutamat väkivallalla, toiset peloittamalla taikka palkintoja lupaamalla. Ja aluttain hän toimitteli (vaan) vähäpätöisempiä yrityksiä, arvelen Jugurthan tulevan käsikähmähän, omaisiaan varjellakseen. Mutta kun hän sai tietää hänen olevan kaukana ja työskentelevän muissa toimissa, näytti hänestä aika olevan ryhtyä suurempiin ja vaikeimpiin hankkeisiin. Olipa hirmuisen avarain erämaiden välissä suuri ja mahtava kaupunki, nimeltä Capsa, jonka perustajana mainitaan libyalaista Herkulesta. Sen asukkaat

olivat Jugurthan tykönä veroista vapaat ja lempiän hallinnon alla, jonka vuoksi heitä pidettiin uskollisimpina; vihollista vastaan he olivat lujat ei ainoastansa muurien ja aseitten sekä väestönsä, vaan paljon enemmän vielä seudun kolkoudun kautta. Sillä paitsi kaupungin lähitienoota on kaikki muu seutu autiota, viljelemätöntä, vedestä köyhää sekä käärmeiden tähden vaarallista; ja näitten niinkuin muittenkin petojen raivo on ruuan puutteesta rajumpi. Päälliseksi yltyy vielä käärmeiden jo itsessään turmiollinen luonto enemmän janon kuin minkään muun kautta. Tämän kaupungin valloittamiseen oli Mariolle tullut erinomaisen suuri halu, sekä sodan hyödyn vuoksi, että myös koska asia näytti vaikalta. Olipa Metelluskin suurella kunnialla vallannut Thalan kaupungin, joka asemansa ja linnoituksensa suhteen ei ollut paljon erikaltainen, paitsi että Thalan seudussa, ei kaukana muureista, oli muutamia lähteitä. Capsalaisilla oli vaan yksi lähde alati kumpuavalla vedellä, ja se kaupungin sisällä; muuten he käyttivät sadevettä. Sitä voitiin siellä sekä koko merestä kaukana olevassa Afrikassa, jossa villintapaisesti elettiin, helpommasti kärsiä, siksi että Numidialaiset enimmästään söivät maitoa ja metsäeläinten lihaa, eikä himonneet suolaa eikä muita kurkun himarteita. Ravinto oli heillä nälkää ja janoa vastaan, ei hekumaksi eikä ylöllisyydeksi.

XC.

Siis piti konsuli, tiedusteltuaan kaikki — luultavasti luottaen jumalihin; niin suuria vastuksia vastaan hän ei näet omalla viisaudellaan voinut kyllin varustaa itseänsä; sillä hänellä oli puute muonavarostakin, koska Numidialaiset enemmän harjoittavat karjanruuan kuin jyvien viljelemistä ja kuninkaan käskystä olivat kuljettaneet linnoitettuihin paikkoihin kaikki, mitä kasvanut oli; ja maa taasen oli kuiva ja hedelmistä tyhjä siihen aikaan, sillä nyt oli kesän loppu (käsissä) — konsuli piti, sanon minä, kyllin varovaisesti tointa: antoi kaiken karjan, joka edellisinä päivinä oli saaliiksi saatu, apujoukkoin hevoismiehille ajettaviksi, käski A. Manlius legatin ynnä kevytaseellisten kohorttien käydä Larin kaupunkiin, johon oli toimittanut palkkarahaston sekä muonavarat, ja sanoi itse muutamain päivän perästä, saalisretkillä liikkeessaan, niinkään tulevansa sinne. Näin salaten hankkeensa, kulki hän eteenpäin Tanas-joelle.

XCI.

Muuten hän matkalla joka päivä jakoi karjaa sotaväelle, yhden verran kullunki centurialle sekä turmalle, ja piti huolta siitä, että vuodista tehtiin nahkasäkkiä. Myöskin lieventi hän muonavarojen puutetta ja valmisteli kaikkien tietämättä pikaan tarvittavia apuneuvoja. Vihdoin kun kuudentena päivänä tultiin joelle, oli sangen suuri paljous nahkasäkkiä valmiina. Hän käski sotilasten siinä asettua keviästi varustettuun leiriin, ottaa ruokaa, olla valmiit lähtemään päivän laskiessa ja, heitettyään pois kaikki muut kannettavat, ottaa mukaan itsellensä ja juhdille vaan vettä kuljetettavaksi. Sitten, kun aika näytti olevan, lähti hän leiristä ja asettui koko yön kuljettuaan. Samaten teki hän seuraavana yönä. Kolmantena tuli hän sitten paljon ennen päivän valkenemista mäkiseen seutuhun, joka Capsasta ei ollut kauempana kuin kahden penikulman päässä, ja odotteli siinä niin salaisesti kuin suinkin taisi, kaiken sotaväkensä kanssa. Mutta kun päivä alkoi ja Numidialaiset, jotka eivät mitään viha-töitä pelänneet, joukottain olivat lähteneet kaupungista, käski hän tuota pikaa koko hevoisväestön ja sen kanssa ripeimpäin jalkamiesten rientää Capsaan ja sulkea portit; sitten seurasi hän itse joutuisasti tappovalmiina, eikä suvainnut sotilaiden ryöstellä. Kun kaupunkilaiset tämän havaitsivat, pakoitti heidän häiriön alainen tilansa, tavaton pelkonsa, odottamaton onnettomuutensa ja lisäksi vielä se seikka, että osa porvareita oli muurien ulkopuolella vihollisten vallassa, heidät heittämystä tekemään. Kuitenkin poltettiin kaupunki, mieskuntaiset Numidialaiset surmattiin, kaikki muut myytiin, ja saalis jaettiin sotilaille. Tämä teko oli vasten sodan oikeutta, mutt'ei se tapahtunut konsulin ahneudesta eikä häijyydestä, vaan siksi, että paikka oli Jugurthalle sopiva, meille vaikiapääsyyinen, ja että kansa oli huikentelevaa ja epätaattavaa, jota ei hyvillä töillä eikä peloituksilla voitu aisoissa pitää.

XCII.

Kun Marius oli saanut toimeen niin tähdellisen yrityksen, oman väkensä mitään vahinkoa kärsimättä, ruvettiin häntä, joka jo ennestään oli suuri ja mainio, pitämään vieläkin suurempana ja mainiompana. Kaikki sekin, joka ei ollut hyvin mietittyä, luettiin hänelle ansioksi; sotilaat, kun heitä pidettiin hellässä kurissa ja sen ohessa olivat rikastuneet, ylistivät häntä taivaasen asti. Numidialaiset pelkäsivät häntä enemmän kuin kuolevaista ihmistä; vihdoinkin luulivat kaikki liittolaiset ja viholliset hänellä joko olevan jumalallisen mielen, taikka jumalain viitaten ilmoittavan hänelle kaikki. Kun se yritys on hyvin luonnistunut, konsuli lähtee muille kaupungeille; muutamat hän valtaa vastaan sotivilta Numidialaisilta, enimmäkseen, jotka Capsalaisten kurjan kohtalon tähden ovat autioiksi jätetyt, hän hävittää tulella. Suru ja surma täyttää kaikki. Viimein valloitetuun monta paikkaa, ja enimmäkseen väestönsä verta vuodattamatta, hän ryhtyy toiseen yritykseen, joka (tosin) ei ole niin vaarallinen kuin Capsalaisia vastaan tehty, mutta yhtä vaikia. Sillä lähellä Mulucha-jokea, joka erotti Jugurthan ja Bocchon valtakunnat, oli muutoin lakian maan keskellä louhikkovuori, kyllin avara vähäiselle linnoitukselle, äärettömän korkia, yhdellä sangen ahtaalla sisällekäytävällä; oli näet koko paikka luonnoltaan jyrkkä, juurikuin ihmiskäsien kautta ja vartavasten (siksi tehty). Tätä paikkaa koetti Marius kaikin voimin valloittaa, koska kuninkaan aarteet olivat siellä. Mutta se yritys kävi hyvin enemmän sattumaltaan kuin itse tuuman vuoksi. Sillä linnasessa oli kyllin miehiä ja aseita, suuri varasto jyviä sekä vesilähde, ja paikka ei ollut sovelias välleille eikä torneille eikä muille konelaitoksille. Linnalaisten kuljettava polku oli sangen kaita ja molemmin puolin äkkiviettoinen. Suojakattoja lykeltiin suurella vaaralla turhaan; sillä kun vähän olivat eteenpäin siirtyneet, hävitettiin ne tulella tai kivillä. Sotilaat eivät voineet seisoa piiritysrakennuksen edessä, paikan hankaluuden vuoksi, eikä ilman vaaratta työskennellä suojakattojen alla; kaikki urhoollisimmat kaatuivat taikka haavoitettiin, muilla lisääntyi pelko.

XCIII.

Mutta Marius, kun hukkaan oli kuluttanut monta päivää ja paljon vaivaa, alkoi surullisessa mielessään miettiä, heittäisikö sikseen hankkeensa, koska se oli turhaa ollut, vai odottaisiko onnea, jonka myötäisyyttä hän usein oli saanut nauttia. Ja kun hän näillä ajatuksilla monta päivää ja yötä, sinne tänne horjuen, vaivasi päätänsä, havaitsi sattumaltaan eräs Ligurialainen, apujoukkoihin kuuluva alhainen sotamies, joka oli lähtenyt leiristä vettä noutamaan, ei kaukana linnan siitä sivusta, joka oli sotivista pois päin, kivien välissä matavia raakkuja. Kun hän nyt näitä haeskeli yhden ja toisen, ja sitten usiampia, oli hän poimintakiikkossaan vähitellen noussut melkein vuoren korkeimmalle paikalle; ja koska hän huomasi sen kohdan olevan ihmisistä tyhjän, käänsi halu toimittaa jotain vaikiata, kuten ainakin ihmislunonteen tapa on, hänen mielensä.[1] Sattumaltaan oli siinä paikassa kallioiden väliin kasvanut iso rautatammi, joka juuresta oli vähän eteenpäin vääriä, vaan sitten oli taipunut takaisin ja ylennyt ilmaan, johon luonto saattaa kaikki kasvit. Kiiveten milloin tämän oksia; milloin ulos pistäviä kallioiden möhkäleitä pitkin, pääsi hän linnan aseman tasalle,[2] koska kaikki Numidialaiset innostuneina oleskelivät taistelevain lähisyydessä. Tiedusteltuaan kaikki, minkä pikaan luuli hyödyksi olevan, käypi hän samaa tietä takaisin, ei umpimähkään, niinkuin ylös oli kavunnut, vaan tutkien kaikkia ja vilkuen ympärilleen. Nyt menee hän joutuun Marion luo, ilmoittaa hänelle, mitä tapahtunut oli, kehoittaa häntä koettelemaan linnaa siltä puolen, josta hän oli ylös kavunnut, ja lupaa itse lähteä tien-osoittajaksi sekä edellä-käviäksi vaarassa. Marius lähetti läsnäolevista muutamia hankkimaan tietoja siitä, mitä tämä oli luvannut. Näistä kertoi kukin mielensä mukaan asian vaikiaksi tai helpoksi. Kuitenkin kiihtyi tästä kuninkaan mieli vähän. Siis valitsi hän torvensoittajain ja sarvenpuhaltajain joukosta viisi vikkelintä miestä ynnä näitten kanssa neljä centurionia heille turvaksi, käski kaikkien totella Ligurialaista ja määräsi seuraavan päivän sen yrityksen toimeen panemiseen.

[1] Tässä on seurattu tekstiä: *Ubi postquam solitudinem intellexit, more humani ingenii cupido difficilia faciundi animum vortit.*

[2] Tämä suomennos on tehty tekstitoisinnosta: *in castelli planitiem pervenit*, joka näyttää sopivammalta kuin: *castelli planitiem perscribit.*

XCIV.

Kun nyt määräyksen mukaan aika näytti olevan, läksi tämä, valmistettuaan ja varustettuaan kaikki,

paikalle. Muuten olivat ne, joitten piti hänen kanssansa kiivetä ylös,[1] johdattajan käskystä muuttaneet aseita ja tamineita, ollen paljain päin ja jaloin, että olisi helpompi eteensä nähdä ja kavuta kalliota pitkin. Selässä oli heillä miekat ja kilvet; vaan nämät (viimemainitut) olivat Numidialaisten tapaan nahasta tehdyt, sekä keveyden vuoksi, että myös vähemmin kolistaksensa, jos jotakin vastaan sattuisivat. Siis kävi Ligurialainen edellä, sitoi köysiä kiviin ja puiden juuriin, missä niitä vanhuuttaan oli näkyvissä, että sotilaat, niillä nostetuina, helpommasti pääsisivät ylös. Välistä nosteli hän kädellään matkan äkkinäisyydestä peloissaan olevia; missä nousu oli vähän vaikiampi, hän lähetteli heitä aseettomina edellään, yhden eräänsä; itse seurasi hän sitten perässä heidän aseittensa kanssa. Missä kiipeminen näytti vaaralliselta, kävi hän itse ennen muita koettelemassa; ja usiammin kavuten samaa paikkaa ylös alas, ja sitten astuen syrjään, lisäsi hän muille uskallusta. Niin kauvan ja paljon itseänsä vaivattuaan, he vihdoon viimein tulevat perille linnaan, joka siltä puolen on ihmisistä tyhjä, koska kaikki, niinkuin muinakin päivinä, olivat vihollisia vastapäätä. Marius, kun sanansaattajoilta oli saanut kuulla, mitä Ligurialainen oli toimittanut, kiihoitti nyt — vaikka hän koko päivänkin oli pitänyt Numidialaiset tappelun toimissa — oikein todenperästä sotilaitaan, ja rupesi, itse astuttuaan ulos suojakattojen alta ja te'etettyään kilpikaton, tunkemaan muurin alle ja samalla kaukaa peloittelemaan vihollista nakinkoneilla, ja joutsi- sekä linko-miehillä. Mutta Numidialaiset, jotka ennen usein olivat kukistaneet, jopa polttaneetkin Romalaisten suojakattoja, eivät suojelleet itsiään muureilla, vaan oleskelivat niiden edustalla yöt päivät, herjasivat Romalaisia ja soimasivat Marioa mielettömäksi, uhkasivat meidän sotilaillemme orjuutta Jugurthan (vallan) alla ja röykkäilivät onnellisesta tilastaan. Kun nyt kaikki Romalaiset ja viholliset olivat tappelun kiihossa ja molemmilla puolin taisteltiin täyttä väkeänsä, toisella kunnian ja ylivallan, toisella pelastuksen edestä, räjähti yht'äkkiä takaa päin sotamerkki; ja nytkös ensin vaimot ja lapset pakenemaan, jotka olivat lähteneet katsomaan, sitten joka mies, aina sen mukaan kun muuria lähinnä oli, ja lopuksi kaikki, aseelliset kun aseettomatkin. Tämän tapahduttua Romalaiset kävivät vielä rajummasti päälle, kaatoivat (kaikki), mutta enimmät he vaan haavoittivat; sitten he samosivat surmattuun ruumiiden yli, kunnian himosta kilpaa pyrkien muuria kohti, eikä saalis viivytännyt yhtään ainoata heistä. Niin kääntyi sattumaltaan Marion mieletön tuuma hyväksi: hän sai hairahduksesta kunniaa.

[1] Noudattaen tekstiä: *qvi ascensuri erant*.

XCV.

Muuten tuli, noissa toimissa oltaissa, leiriin L. Sulla qvaestori suuren hevoisväestön kanssa. Hän oli jätetty Romaan Latiosta ja liittolaisilta sitä kokoomaan. Mutta koska asianhaarat ovat mieleemme johdattaneet niin suuren miehen, on minulle näkynyt soveliaaksi lyhyesti puhua hänen luonnonlaadustaan ja elämänparresta. Sillä emme tule missään muussa paikassa Sullaan koskevista kohdista puhumaan, ja L. Sisenna, joka paraiten ja tarkimmasti kaikista niiden asiain kertojista on selitellyt niitä, ei minusta näytä lausuneen oikein vapaamielisiä sanoja. Olipa siis Sulla aatelismies patricista sukuperää, esivanhempain kelvottomuuden kautta jo melkeen häviöön joutuneesta heimokunnasta. Hänellä oli kreikalaisessa ja latinalaisessa kirjallisuudessa yhtä suuri ja syvä oppi sekä erinomainen mielenlaatu; hän oli hekkuman, vaan vielä enemmän kunnian himoinen ja rakasti yllleistä elämää jouten ollessaan, mutta ei häntä huvitukset sentään estäneet hänen toimistansa; avioliiton kohdassa olisi hänen kuitenkin pitänyt enemmän noudattaa siivoutta. Sulopuheinen, älykäs ja ystävyydessä kohtelias oli hän (myös), ja tekojansa kaunistelemaan oli hänellä arvaamattoman syvä järki. Moneen kohtaan, mutta semminkin rahaan nähden oli hän antelias. Ja hänellä, joka ennen voittoa kansalais-sodassa oli kaikista onnellisin, ei onni koskaan ollut toimeliaisuutta suurempi; usiat ovatkin epäilleet, oliko hän urhoollisempi vai onnellisempi. Sillä mitä hänen myöhempiin tekoihinsa tulee, en oikein tiedä, estääkö häpiä vai harmi minua enemmän niitä kertomasta.

XCVI.

Kun siis Sulla, kuten edellä sanottiin, hevoisväestön kanssa oli tullut Afrikaan ja Marion leiriin, tuli hänestä, vaikka ennen oli harjaumaton ja taitamaton sotamenoissa, lyhyessä ajassa taitavin kaikista. Lisäksi vielä puhutteli hän hyvänsuovasti sotilaita, teki hyviä töitä monelle pyynnöstä, toisillen itsestään ilman pyytämättä, mutt'ei mielellään ottanut vastaan semmoisia, vaan maksoi ne takaisin joutuisammin

kuin rahalainan, eikä vaatinut keltään mitään takaisin. Enemmän hän ahkeroini sitä, että mitä useimmat olisivat hänelle velassa. Alhaisimpain(kin) kanssa hän laski leikkiä ja toimitteli totisia, oli usein läsnä työaloilla sekä kulussa ja vahdin pidännössä olevien tykönä, eikä hän kuitenkaan, niinkuin kehnon kunnianhimon tapa on, loukannut konsulin tai kenenkään kunnan miehen kunniaa. Ainoastaan sitä hän ei kärsinyt, että kukaan neuvonpidännössä tai työssä olisi häntä etevämpi: hän kerkisi (niissä) enimpäin edelle. Näitten tekojen ja avujen kautta hän ennen pitkää tuli Mariolle ja sotamiehille erinomaisen rakkaaksi.

XCVII.

Mutta Jugurtha, kun oli menettänyt Capsan kaupungin sekä muita linnoitettuja ja hänelle edullisia paikkoja ynnä suuret rahasummat, lähettää Boccholle sanan, että hän niin pian kuin mahdollista toisi sotajoukkoja Numidiaan: nyt oli muka aika jo tappelua pitää. Havaittuaan tämän viivyttelevän ja epäillen punnitsevan sodan ja rauhan syitä, lahjoo hän jälleen, niinkuin ennenkin, hänen läheisimpänsä ja lupaa Maurilaiselle itselleen kolmannen osan Numidiaa, jos joko Romalaiset saataisiin Afrikasta pois ajetuiksi, tai sota päätettäisiin niin, että hänen rajansa jäisivät entiselleen. Sen palkinnon kautta vieteltynä, Bocchus tulee suurten sotajoukkoin kanssa Jugurthan luo. Molempien sotaväestön näin yhdistyttyä, he hyökkäävät Marion päälle, joka jo tekee matkaa talvimajoihin, tuskin kymmenennen osan päivää enää jäljillä ollessa. He arvelevat (näet) jo lähenevän yön olevan heille turvaksi, jos voitetuiksi joutuisivat, eikä miksikään haitaksi, jos voittaisivat, koska he muka tuntevat paikat; sitä vastoin olisi Romalaisille kumpikin tapaus pimiässä vaikiampi. Siis sai konsuli monelta tiedon vihollisten tulosta samalla, kun viholliset itse jo olivat lähellä; ja ennenkun sotajoukko voi tulla tapporivistöön sioitetuksi tai ko'ota sälynsä, vihdoin ennenkun se saattoi saada mitään merkkiä tai käskyä, riensivät maurilaiset ja gaetulilaiset hevoismiehet meikäläisten päälle, ei säännöllisessä sotarinnassa eikä minkään tappelun-tavan mukaan, vaan ryhmittäin, kuten sattumus oli ajanut kokoon kutkin. (Meikäläiset), jotka kaikki äkillisestä pelosta olivat hämillään, vaan kuitenkaan eivät unhottaneet urhoollisuutta, joko tarttuivat aseisiin, taikka suojelivat vihollisilta toisia, jotka aseita tapailivat; osa nousi hevoisten selkään ja läksi vihollisia vastustamaan; taistelu oli pikemmin rosvosodan kuin säännöllisen tappelun kaltainen; ilman sotalipuitta, ilman rivi-järjestyksettä, hevois- ja jalkamiehet sekaisin, lyötiin toisia, toisia surmattiin; moni, joka tuimasti tappeli edessään olevia vihollisia vastaan, piiritettiin takaa; ei urhoollisuus eikä aseet suojelleet kyllin, koska viholliset olivat enempilukuiset ja olivat tunkeneet joka paikkaan. Vihdoin yhdistyivät Romalaiset sotiovanhukset,[1] jotka juuri siksi olivat sotamenoissa taitavat, ympyräjoukoiksi, missä paikka tai sattumus oli heitä yhteen saattanut, ja niin he joka taholta suojeltuina ja samalla varustettuina kestivät vihollisten väkiryynnäköön.

[1] Sen tekstin mukaan, joka hylkää sanan *noviqve*.

XCVIII.

Eipä säikähtynyt kuitenkaan Marius siinä niin vaikiassa tilassa tai ollut alamielisempi kuin ennenkään, vaan liikkui kaikkialla ratsas-parvensa kanssa, jonka oli valinnut pikemmin urhoollisimpain miesten kuin likimpäin ystäväinsä joukosta, tuli välistä ahdingossa oleville omaisilleen avuksi, kävi välistä taas vihollisten päälle, missä nämät olivat seisahuneet taajimpiin ryhmiin vastarintaa tekemään, ja auttoi (niin) omalla urhoollisuudellaan sotilaita, koska kaikkien yhteisessä häiriössä ei voinut heille käskyjä antaa. Ja päivä oli jo lopussa, mutta barbarilaiset eivät ollenkaan hellittäneet, vaan kävivät, luullen yön itselleen etuisaksi, niinkuin kuninkaat olivat käskeneet, rajummasti päälle. Nyt teki Marius tilaa myöden päätöksen ja otti haltuunsa kaksi toistaan lähellä olevaa kunnasta, että hänen väellään olisi paikka, mihin voisi vetäytyä takaisin. Näistä oli toisella, joka ei ollut kyllin avara leiripaikaksi, suuri vesilähde; toinen oli käytettäväksi sopiva, koska se, suureksi osaksi ollen ylhäinen ja jyrkkä, tarvitsi vaan vähän varustusta. Muuten käski hän Sullan hevoismiesten kanssa pitää yötä veden lähellä. Itse hän vähitellen kokosi yhteen hajalliset sotilaansa, kun vihollistenkaan häiriö ei ollut vähempi; sitten hän vei kaikki täyttä pohtia kunnahalle. Näin pelästyivät kuninkaat, paikan hankaluuden pakoituksesta, pois tappelemasta; mutt' eivät he kuitenkaan suvainneet väkensä vetäytyä kauvemmas, vaan ympäröivät kumpaisenkin kunnahan suurella joukolla ja asettuivat avaralle alalle. Sitten pitivät barbarilaiset, taajaan valkeita tehtyään, tapansa mukaan enimmän ajan yötä iloa, riehuen ja kirkuen; itse päällikötkin

röykkäilivät voittajain tavoin, kun eivät (näet) olleet paenneet. Tätä kaikkea oli Romalaisten helppo nähdä pimiästä ja korkeimmilta paikoilta, ja se oli heille suureksi kiihoitukseksi.

XCIX.

Mutta Marion mieltä rohkaisi enemmän vihollisten taitamattomuus, ja hän käski pitää niin hiljaista äänettömyyttä kuin mahdollista; ei yksin signaliakaan saatu puhaltaa, niinkuin vahti-postilla tapana oli. Sitten, päivän tullen, kun viholliset jo olivat väsyneet ja vähää ennen uneen vaipuneet, käski hän äkkiä vahtien ja samoin kohorttien, turmien sekä legionien torvensoittajain, kaikkien yht'aikaa puhaltaa signalia, sotilaiden nostaa huudon ja karata ulos porteista. Maurilaiset ja Gaetulilaiset, jotka äkisti heräsivät tuosta oudosta ja hirviästä melusta, eivät saattaneet paeta, ei aseita tavoittaa, ei tehdä yhtään mitään tai pitää mitään neuvoa. Niin oli tässä melskeessä ja huudossa, kun ei kukaan tullut apuhun ja meikäläiset kävivät päälle, hämmennyksen ja pelon vallitessa, kauhistus juuri kuin hurjuus vallannut kaikki. Vihdoin lyötiin kaikki ja ajettiin pakohon, aseet ja sotiliput valloitettiin enimmäksi osaksi, ja siinä tappelussa tapettiin usiampia kuin kaikissa edellisissä. Sillä uni ja tavaton pelko estivät pakoa.

C.

Senjälkeen Marius lähti, kuten oli alkanut, talvimajoihin, joita muonaseikkain vuoksi oli päättänyt pitää merikaupungeissa. Eikä hän voitosta kuitenkaan ollut huolimattomaksi tai kopeaksi tullut, vaan kulki tapporivistössä juurikuin vihollisten näkyvissä. Sulla hevoisväestön kanssa oli oikiällä, A. Manlius linko- ja joutsimiesten kanssa vasemmalla puolella, jota paitsi tämä komenti Ligurialaisten kohorttia; etu- ja jälki-joukoiksi oli hän asettanut tribunit kevytaseisten manippelien kanssa. Ylikarkurit, jotka olivat vähemmin arvossa pidetyt ja paraiten tunsivat seudun, tiedustelivat vihollisten matkan. Sen ohessa piti konsuli, ikäänkun ei ketään olisi johdattajaksi pantu, huolta kaikesta, oli saapuvilla kaikkien tykönä, kiitti ja moitti kutakin ansion jälkeen. Itse kävi hän asehankkeessa ja tappovalmiina ja pakoitti sotilaat samoin tekemään; ja samaan tapaan, kuin hän matkaa teki, turvasi hän myös leiriä, lähetti legioneista kohorttia porteille, apujoukkojen hevoisväkeä leirin eteen vahtia pitämään; paitsi sitä asetti hän muita vallille varustelmiin ja kulki itse ympäri vahtipostia katsastelemassa, ei niin paljon siksi, että epäili sen tapahtuvan, minkä käsenyt oli, kuin että työ, ylipäällikön kanssa tasattuna, olisi sotilaille mieluisampaa. Ja tosiaankin hallitsi Marius siihen aikaan ja (Jugurthan) sodan muinakin aikakausina sotajoukkoa enemmän kunniantunnon kuin kurituksen avulla; jonka moni sanoi tapahtuvan suosion etsinnästä, osa siitä syystä, että hän piti kovankurisen elinlaadun, johon lapsuudesta oli tottunut, ja muut, joita ihmiset kutsuvat kurjan oloiksi, huvituksena. (Olipa miten oli); ainakin hoidettiin hallinto-toimi yhtä hyvin ja laadullisesti kuin julmimman ylipäällikkyyden alla.

CI.

Vihdoin näyttävät neljäntenä päivänä, ei kaukana Cirtan kaupungista, vakoajat joka taholta yhtähaavaa rientäen, josta huomataan vihollisen olevan lähellä. Mutta koska palaavaiset tulevat eri haaroilta, mikä miltäkin puolen, ja kaikki tuovat samoja sanomia, ei tiedä konsuli, millä tavoin järjestää sotarinnan, vaan vartoo, kaikkia varoen, ainoatakaan riviä muuttamatta, samassa paikassa. Pettyypä niin toivossaan Jugurtha, joka oli jakanut sotalaumansa neljään osaan, arvellen (siten) kaikista ainakin muutamien takaapäin tulevan vihollisten päälle. Sillä välin karkaa Sulla, jonka viholliset ensin olivat kohdanneet, kehoitettuaan väkeänsä, itse muutamien muitten kanssa, turmittain ja hevoisten taajoissa ryhmissä ollen, Maurilaisten päälle; muut, pysyen paikoillansa, suojelevat itseään kaukaa nakelluilta heittokeihäiltä ja surmaavat kaikki käsiinsä joutuneet (viholliset). Hevoismiesten näin otellessa käypi Bocchus jalkamiesten kanssa, jotka hänen poikansa Volux oli tuonut, vaan jotka, matkalla viivytyään, eivät olleet osaa ottaneet edelliseen tappeluun, Romalaisten selusjoukon päälle. Marius toimi silloin etujoukoilla, jossa Jugurtha enemmän väkensä kanssa oli. Sitten kääntyy Numidialainen, saatuaan

Bocchon tulosta tiedon, salakättä muutamien harvain kanssa (Romalaisten) jalkaväkeä kohti ja huutaa siellä latinaksi — sillä Numantian luona oli hän oppinut (sitä kieltä) puhumaan —: että meikäläiset turhaan tappelivat; hän oli muka vähää ennen omalla kädellään tappanut Marion. Samalla hän näytteli veristä miekkaa, jonka tappelussa, sangen ripeästi surmaten muutaman meidän jalkamiehiämme, oli verellä tahrannut. Tämän kuultuaan sotilaat säikähtyivät, enemmän asian kauheudesta, kuin siitä, että sanansaattajaa olisivat uskoneet, samalla paisui myös barbarilaisten rohkeus ja he kävivät rajummasti hämillään olevien Romalaisten päälle. Eikä näillä pako enään ollut kaukana, kun Sulla, lyötyään ne, joita vastaan oli lähtenyt, kyljestä karkasi Maurilaisten kimppuhun. Bocchus peräytyi heti. Mutta Jugurtha, tahtoen pidättää väkeänsä ja säilyttää jo melkein saatua voittoa, piiritetään hevoisväeltä, ja kun kaikki hänen oikialla ja vasemmalla puolellaan jo ovat surmansa saaneet, hän töytäisee yksin ehiänä ulos vihollisten keihäiden keskeltä. Vaan rientääpä sill'aikaa Marius, hevoismiehet pakohon ajettuaan, avuksi omilleen, joitten hän oli kuullut jo peräytyvän. Vihdoin viimeinkin lyötiin viholliset joka haaralla; ja nytkös noilla avaroilla kentillä kauheita näki; takaa-ajoa, pakoa, surmaa, vangiksi-ottamista, kaatuneita hevoisia ja miehiä; usiat, jotka olivat haavoja saaneet, eivät voineet paeta eikä yhdessä kohdenkaan pysyä; he pyrkivät välistä ylös, vaan luhistuivat heti maahan; vihdoin kaikki, niin kauvas kuin silmä kantoi, oli peitetty ryntö- sekä puolto-aseilla ja ruumiilla, ja niiden välissä oli maa verellä piskoitettu.

CII.

Senjälkeen konsuli, joka epäilemättä jo oli voittaja, tulee perille Cirtan kaupunkiin, johon hänen matkansa alusta oli pitänyt. Sinne saapuu viiden päivän päästä, siitä kun barbarilaiset toisen kerran olivat onnettomasti tapelleet, Bocchon tyköä lähettiläitä, jotka kuninkaan nimessä pyytävät Marioa lähettämään hänen luoksensa kaksi mitä luotettavinta miestä; hän tahtoisu muka niiden kanssa keskustella omasta ja Roman kansan edusta. Tämä käskee paikalla L. Sullan ja A. Manlion lähteä; ja vaikka nämät menevät kutsuttuina, näkyy heille kuitenkin hyväksi pitää puhe kuninkaan edessä joko taivuttaaksensa hänen mieltänsä, jos se olisi (rauhaa) vastaan, tai jos halaisi rauhaa, syyttääksensä sitä vielä kiivaampaan intoon. Siis puhui Sulla, jonka sulopuheisuudelle, ei ijälle, Manlius suvaitsi sen myönnytyksen, muutamia sanoja seuraavaan tapaan:

"Bocchus kuningas, se on meille suureksi iloksi, kun jumalat ovat johdattaneet sinulle, niin suurelle miehelle, mieleen, että vihdoinkin ennemmin halajat rauhaa kuin sotaa, ja ett'et sinä, niin jalo (mies), häväise itseäsi sekaantuen kaikista kehnoimman Jugurthan yhteyteen, ja samalla päästät meidät katkerasta täytymyksestä rankaista sinua harhatielle eksynyttä ja tuota pääkonnaa samalla lailla. Lisäksi on vielä Roman kansalle jo alusta pitäin[1] näkynyt paremmaksi hankkia itselleen ystäviä kuin orjia, koska he ovat arvelleet turvallisemman olevan hallita vapaatahtoisia kuin pakoitettuita. Mutta sinulle ei ole kenenkään ystävyys etuisampi kuin meidän; ensiksikin, koska olemme kaukana, joten loukkaukseen on sangen vähän tilaisuutta, vaan suosio on sama, kuin jos lähellä olisimme; ja toisekseen, koska meillä on alamaisia ylenmäärin, mutta ystäviä ei ole meillä eikä kellään ollut kyllin. Ja o, jospa olisi sinulla jo alusta pitäin ollut tämä mieli! Tosiaankin, sinä olisit tähän asti Roman kansalta saanut vastaanottaa enemmän etuja, kuin olet pahaa kärsinyt. Mutta koska onni enimmästään ohjaa inhimilliset olot ja se, kuten näyttää, on tahtonut, että sinä kokisit sekä meidän voimaamme että suosiotamme, niin kiiruhda nyt, kun siltä sen voit tehdä, ja pitkitä, niinkuin olet alkanut. Sinulla on monta ja sopivaa tilaisuutta, jota helpommin voit suosiotöilläsi enemmän kuin sovittaa hairauksesi. Vihdoin, paina se syvälle mieleesi, ett'ei Roman kansaa koskaan hyvissä töissä ole voitettu; miten mahtava se sodassa on, sen tiedät itse."

[1] Noudattaen sitä tekstin toisintoa, jossa ei tavata sanaa *inopi*.

Siihen vastasi Bocchus lauhkiasti ja ystävällisesti, ja samalla lausui hän myös muutamia sanoja erhetyksensä puolustukseksi: hän ei muka vihaisessa aikomuksessa ollut aseisin tarttunut, vaan valtakuntaa varjellakseen; sillä se osa Numidiaa, josta hän oli Jugurthan karkoittanut, oli sodan oikeudella tullut hänen omakseen; ei hän ollut voinut kärsiä, että Marius sitä hävitti; paitsi sitä oli häneltä ystävyys kielletty, kun hän ennen oli lähettänyt lähettiläitä Romaan. Muuten olisi hän valmis heittämään vanhat sikseen ja nyt, jos Marius sen suvaitsi, lähettämään senaatin luo lähettiläitä. Vaikka lupa siihen annettiin, muutettiin kuitenkin sitten barbarilaisen mieli ystävilä, jotka Jugurtha, saatuaan tiedon Sullan ja Manlion lähetyksestä, oli lahjonut, koska hän pelkäsi sitä, mitä hankkeissa oltiin.

CIII.

Sotaväen talvimajoihin asetettuaan, lähtee Marius ynnä kevytaseiset kohortit ja osa hevoisväkeä erämaille, piirittämään kuninkaallista linnaa, johon Jugurtha oli pannut kaikki ylikarkurit vartiaväestöksi. Nyt Bocchus taasen, joko miettien, mitä hänelle noissa kahdessa tappelussa oli tapahtunut, taikka muistutettuna niiltä ystäviltä, jotka Jugurtha oli lahjomatta heittänyt, kaikkien uskottuinsa joukosta valitsee viisi, joitten sekä uskollisuus oli tunnettu, ja joitten hengenlahjat olivat paraimmat. Näitten käskee hän lähettiläinä mennä Marion luo ja sitten, jos niin suvaittaisiin, Romaan, ja antaa heille vapauden neuvoitella sekä millä tavoin tahansa sopimalla päättää sodan. Nämät lähtevät kiiruusti Romalaisten talvileirihin. Sitten ympäröidään ja ryöstetään he matkalla Gaetulilaisilta rosvoilta ja tulevat pelonalaisina sekä ilman mitään merkkiä arvostansa Sullan luo, jonka konsuli, sotaretkelleen lähtiessä, oli jättänyt praetorin siaseksi. Näitä hän ei kohdellut vilpillisinä vihollisina, niinkuin ansainneet olisivat, vaan huolikkaasti ja ystävällisesti. Siksi arvelivatkin barbarilaiset sekä huutoa Romalaisten ahneudesta perättömäksi, että Sullaa heille osoitetun anteliaisuuden vuoksi ystäväksensä. Sillä silloin oli vielä lahjominen monelle tuntematon; ei ketään pidetty anteliaana, jos hän ei samalla myös ollut hyväntahtoinen; kaikki lahjat katsottiin hyvänsuonnin merkiksi. Siis ilmoittavat he quaestorille Bocchon asian ja pyytävät sen ohessa häntä olemaan suosianaan ja neuvonantajanaan; kuninkaansa sotavoimia, rehellisyyttä ja jaloutta sekä muuta, jota luulevat joko hyödylliseksi tai suosion tuottavaksi, he ylistelevät puheilla. Kun sitten Sulla on luvannut kaikki, ja he ovat saaneet neuvoja, miten pitäisi puhua Marion sekä senaatin edessä, vartoovat he siellä noin neljäkymmentä päivää.

CIV.

Kun Marius, toimitettuaan, mitä aikonut oli,[1] palaa Cirtaan ja saapi tiedon lähettiläiden tulosta, käskee hän niiden sekä Sullan, samaten praetori L. Bellienon Uticasta ja paitsi niitä kaikkien senaatorin säätyisten joka paikasta tulla (luokseen) ja tutkii näiden kanssa Bocchon pyynnöt. Konsuli antaa lähettiläille luvan käydä Romaan;[2] siksi aikaa vaadittiin sotilakkoa. Se oli Sullan ja enemmistön mielen mukaan, mutta muutamat hyväksyivät kovempia keinoja, varmaankin ne, joilla ei ollut kokemusta inhimillisistä oloista, jotka, katoovaisia ja vaikuttelevaisia ollen, usein kääntyvät vastapäisiksi. Muutoin läksi Maurilaisista, kun olivat saaneet kaikki toimitetuksi, kolme Romaan Cn. Octavius Rufon kanssa, joka quaestorina oli tuonut Afrikaan palkkarahaston; kaksi palasi kuninkaan luo. Näiltä kuuli Bocchus sekä muuta, että myös erittäinkin Sullan hyväntahtoisen ja sosiollisen kohtelun. Kun hänen lähettiläensä Romassa olivat rukoilleet anteeksi hänen erhetyksensä sekä Jugurthan ilkeyden kautta muka tapahtuneen lankeemuksen ja nyt anoivat ystävyyttä ja liittoa, vastattiin heille seuraavilla sanoilla:

[1] Seuraavan Tauchnition stereotyyppi-painoksessa tavattavan tekstin mukaan: *Marius, postquam, confecto negotio, quo intenderat, Cirtam redit* j. n. e.

[2] Tauchnition stereotyyppi-painoksen mukaan, jossa luetaan: *Legatis potestas eundi Romam fit ab consule.*

"Senaatin ja Roman kansan tapa on muistaa hyvät työt ja vääryydet. Kuitenkin antavat he Boccholle anteeksi hänen hairauksensa, koska sitä katuu; liitto ja ystävyys suvaitaan, niin pian kuin hän sen on ansainnut."

CV.

Näistä tiedon saatuaan, Bocchus anoi kirjeen kautta Mariolta, että lähettäisi hänen luokseen Sullan, jonka johdolla voitaisiin neuvoitella yhteisistä asioista. Hän lähetettiinkin ynnä hevois- ja jalka-miehiä hänen turvaksensa, ja Balearilaisia linkomiehiä niinikään. Paitsi näitä läksi (mukaan) joutsimiehiä ja Peligniläisten kohortti kahakoitsiain aseilla, matkaan jouduttamisen vuoksi; ja näillä oli se yhtä vahvasti kuin muilla aseilla varustettu vihollisten keihäitä vastaan, koska ne olivat köykäisiä. Mutta matkalla näyttäytyi vihdoin viidentenä päivänä Volux, Bocchon poika, yht'äkkiä avaralla kentällä korkeintaan

tuhannen ratsasmiehen kanssa, jotka, ilman järjestyksettä ja hajalla kulkien, Sullalle ja kaikille muille luuloittelivat lukuansa todellista suuremmaksi ja vaikuttivat heissä pelkoa (juurikuin) vihollisesta. Nytkös joka mies tappovalmiiksi suorintumaan, koettelemaan puolto-sekä ryntö-aseitaan ja niitä varalla pitämään; heillä oli jokseenkin suuri pelko, mutta vielä suurempi toivo, koska olivat voittajat ja (seisoivat) semmoisia vastapäätä, jotka he usein olivat voittaneet. Sillä välin ilmoittavat edeltäpäin tiedustelemaan lähetetyt hevosmiehet kohtauksen olevan rauhallista laatua, niinkuin olikin.

CVI.

Lähestyessään Volux tervehtää qvaestoria (ilmoituksella), että isänsä oli lähettänyt hänen heille vastaan ja samalla turvaksi. Sitten marssivat he sen ja seuraavan päivän yhdessä ilman pelotta. Kun nyt leiri oli asetettu ja päivä oli ehtoosen kulunut, rientää Maurilainen äkkiä hämmentyneellä katsannolla Sullan luo ja sanoo vakojain kautta tietävänsä, ett'ei Jugurtha ole kaukana; sen ohessa rukoilee ja kehoittaa hän häntä yöllä pakenemaan kanssansa. Tämä väittää uljas-mielisesti ei pelkäävänsä niin monesti lyötyä Numidialaista; hän luotti muka kyllin väkehensä, ja jos vaikka varma tuho olisi käsissä, pysyisi hän ennemmin paikoillaan, kuin petettyänsä ne, joita johdatti, häpiällisen paon kautta pelastaisi epätietoisien ja vähän jälkeen kenties tautiin loppuvan henkensä. Muuten kehoittaa tämä häntä yöllä matkaan lähtemään, jonka neuvon hän hyväksyy; ja heti käskee hän sotilaiden laittaa iltasensa syödyksi, sytyttää leiriin tulia niin tihiiään kuin mahdollista ja sitten ensimmäisen yövahdin aikana lähteä marssiin. Jopa olivat kaikki öisestä matkustuksesta väsyksissä ja Sulla mitteli auringon noustessa leirin asemaa, kuin maurilaiset ratsasmiehet ilmoittavat Jugurthan leirittyneen noin kahdentuhannen askelen päähän heidän edellensä. Tämän kuultua vasta kauhea pelko tulee meikäläisille; he luulevat Volux'in pettäneen heidät ja joutuneensa väijymyksiin. Olipa niitäkin, jotka väittivät, että olisi pitänyt käsivoimalla rangaista häntä eikä heittää niin suurta rikosta hänelle kostamatta.

CVII.

Mutta Sulla, vaikka hänellä oli sama ajatus, varjelee kuitenkin Maurilaisen väkivallasta; hän kehoittaa väkeänsä olemaan urhealla mielellä; usein ennenkin olivat muka muutamat harvalukuiset onnellisesti taistelleet suurta joukkoa vastaan; jota vähemmän säästäisivät itseään tappelussa, sitä turvallisemmat he olisivat; eikä kenenkään, jolla aseet ovat käsissä, sopisi aseettomien jalkain juuressa apua rukoilla ja, kaikkien suurimman pelon alaisina ollessa, kääntää vihollisia vastaan ruumiin suojatonta ja sokiaa puolta. Sitten rukoiltuaan Jupiter ylijumalaa, että tulisi Bocchon rikoksen ja uskorikkoisuuden todistajaksi, käskee hän Volux'in, koska vihollisen vehkeitä piti, lähteä pois leiristä. Tämäkös nyt kyynelsilmin rukoilemaan, ett'ei sitä pitäisi uskoa: ei mitään muka ollut petoksesta tapahtunut, vaan pikemmin Jugurthan sukkeluuden kautta, joka arvattavasti vakomalla oli saanut tiedon hänen matkastaan. Muuten, koska Jugurthalla ei ollut suurta joukkoa ja hänen toivonsa ja mahtinsa rippui hänen isästänsä, ei hän muka uskaltaisi julkisesti mitään yrittää, koska hän, poika, olisi läsnä todistajana. Siksipä näyttikin (hänestä) parasta olevan julkisesti marssia Jugurthan leirin halki; hän joko lähettäisi edeltäkäsän tai jättäisi sinne Maurilaiset ja matkaisi yksinään Sullan kanssa. Tämä neuvo hyväksyttiin, kuten semmoisessa tilassa (luonollista oli); he lähtevät paikalla matkaan ja pääsevät ehiöinä läpi, Jugurthan kahdella päällä ja epätietoisena ollessa, koska he olivat tulleet äkki-odottamatta. Sitten tultiin muutamain päivän päästä matkan tarkoituserille.

CVIII.

Siellä piti Bocchon kanssa ahkeraa ja likeistä keskuutta eräs Numidialainen, nimeltä Aspar; — tämän oli Jugurtha, kuultuaan, että Sulla oli (sinne) kutsuttu, edeltäpäin lähettänyt lähettilääksi sekä kavalasti tiedustelemaan Bocchon tuumia; — paitsi häntä Dabar, Massugradan poika, Masinissan sukua, joka muutoin äitinsä puolelta oli halpasukuinen — sillä hänen isänsä oli syntynyt jalkavaimosta — ja

Maurilaiselle rakas sekä mieluisa monien hyvien hengenlahjainsa vuoksi. Tämän Bocchus jo monet ajat sitten oli tullut tuntemaan Romalais-ystäväksi, ja lähetti hänen nyt paikalla Sullan luo ilmoittamaan, että hän oli valmis tekemään, mitä Roman kansa tahtois; keskusteluun voisi Sulla itse valita päivän, paikan ja ajan; kaikki, mitä tämän (Dabarin) kanssa päätettäisiin, olisi hän vilpittömästi pitävä; eikä Jugurthan lähettilästä tarvitsisi pelätä; sen kautta yhteinen asia vaan kulkisi esteettömämmästä; sillä hänen juoniltaan ei oltu muulla lailla voitu varoa itseänsä. Mutta minä tiedän, että Bocchus enemmän punilais-rehellisyydestä (uskorikkoisuudesta) kuin niistä syistä, jotka hän esiin toi, viivytti samalla kertaa Romalaisia ja Numidialaista rauhan toivolla, ja että hänellä oli tapana paljon mielessään miettiä, jättäisikö Jugurthan Romalaisille, vai Sullan hänelle käsiin: halu kehoitti meitä vastaan, pelko meidän puolellemme.

CIX.

Sulla siis vastaa tahtovansa puhua (vaan) vähän Asparin kuullen; muista asioista salaisesti tai kahden kesken, tai niin harvoin läsnä-ollessa kuin mahdollista. Sen ohessa hän neuvoo, mitä hänelle pitäisi vastattaman. Kun he nyt, kuten hänen tahtonsa oli,[1] olivat yhtyneet, sanoo hän tulleen konsulin lähettiläänä Boccholta kysymään, oliko hänellä rauha vai sota mielessä? Nyt käskee kuningas, niinkuin neuvottu oli, hänen kymmenen päivän perästä palata; hän ei muka vielä ollut mitään päättänyt, mutta silloin hän olisi vastaava. Sitten molemmat läksivät pois leiriinsä. Mutta kun enin osa yötä oli kulunut, kutsuttaa Bocchus Sullan salaisesti luokseen; molemmat käyttävät ainoastaan uskollisia tulkkia. Paitsi niitä oli välittäjänä Dabar, hurskas ja molempien mieleinen mies. Kuningas alkaa heti näin:

[1] Tauchnition tekstin mukaan.

CX.

"En ole luullut koskaan tapahtuvan, että minä, suurin kuningas tässä maassa ja kaikista, jotka tunnen, mahtavin,[1] tulisin olemaan kiitollisuuden velassa kellenkään yksityiselle ihmiselle. Ja tosiaankin, Sulla, olen minä, ennenkun tulin sinun tuttavuuteesi, auttanut monta heidän pyynnöstään, toisia itsestäni, vaan itse en ole kenenkään apua tarvinnut. Sen kohdan muuttuminen, joka muille tavallisesti tuottaa mielihaikiata, ilahuttaa minua. Olkoon minulle kallis-arvoista, että kerran olen tarvinnut sinun ystävyttäsi,[2] jota armahampaa minulla ei ole mitään mielessäni. Sen voit itsekkin tulla tuntemaan: aseet, miehet, rahat, sanalla sanoen mit'ikään mielesi halaa, ota ne, käytä niitä; ja niin kauvan kuin elät, ei sinun pidä luulla minun suorittaneeni kiitollisuuden-velkaani; se onpi aina minulla pysyvä entisellään; vihdoin, et sinä koskaan, minun tieteni, tule mitään turhaan tahtomaan. Sillä minun ajatukseni mukaan on kuninkaalle vähemmin häpiällistä voitettaa tappelussa kuin hyväntekeväisyydessä. Mutta, teidän valtionne suhteen, jonka asian-ajajana sinä olet tänne lähetetty, kuule lyhyesti (mieleni). Sotaa en ole minä Roman kansan kanssa käynyt enkä koskaan tahtonut käydä; olen (vaan) aseilla varjellut maatani aseellisia vastaan. Sen heitän sikseen, koska teille niin hyväksi näkyy; käykääte Jugurthan kanssa sotaa, kuten tahdotte. Minä en mene Mulucha joen yli, joka oli minun ja Micipsan raja, enkä päästä Jugurthaa sen tälle puolen. Paitsi sitä, jos anot jotain, joka on minulle ja teille otollista, etpä kieltävällä vastauksella pois lähde."

[1] Tauchnition stereotyyppi-painosta noudattaen.

[2] Niinikään Tauchnition tekstin mukaan.

CXI.

Siihen Sulla itse puolestaan vastasi lyhyesti ja suuntaisesti; rauhasta ja yhteisistä asioista hän haasteli laveasti. Vihdoin hän ilmoittaa kuninkaalle, ett'ei senaati ja Roman kansa tulisi olemaan kiitollinen siitä,

mitä hän lupasi, koska heidän aseensa olivat voitolle päässeet; hänen pitäisi tehdä jotain, joka näyttäisi hyödyttäneen enemmän heitä kuin häntä itseään; tilaisuus siihen olikin juuri tarjona, koska hänellä oli Jugurtha käsissään; jos hän jättäisi tämän Romalaisille, jouduttaisiin hänelle erittäin suureen velkaan; ystävyys, liitto ja se osa Numidiaa, jota hän vaati, tulisivat itsestään. Kuningas aluttain kielsi kovasti; veriheimoisuus, sukulaisuus ja paitsi sitä liitto olivat muka esteenä; lisäksi hän vielä pelkäsi, että, jos hän uskorikkoiseksi rupeisi, hän kääntäisi itsestään pois maanmiestensä mielet, jotka pitivät Jugurthaa rakkaana ja vihasivat Romalaisia. Vihdoin, kun häntä usiammasti oli kiusattu, rupee hän myöntymään ja lupaa tehdä kaikki Sullan mielen mukaan. Muuten määräävät he, mikä hyödyllistä näytti olevan rauhan teeskelemiseen, jota sodasta nääntynyt Numidialainen hartaimmin halusi. Näin juonet nivottuaan, he erkanevat toisistaan.

CXII.

Mutta kuningas kutsuu seuraavana päivänä luokseen Asparin, Jugurthan lähettilään, (ja sanoo) Dabarin kautta saaneensa Sullalta tietää, että sota voitaisiin päättää (vissillä) ehdoilla, jonkatähden hänen pitäisi tiedustella kuninkaansa mieltä. Tämä lähtee iloisena Jugurthan leiriin. Häneltä sitten saatuaan kaikki neuvot, Aspar palaa, joutuun matkaten, kahdeksan päivän päästä Bocchon luo ja ilmoittaa hänelle, että Jugurtha oli haluinen tekemään kaikki, mitä käskettäisiin, mutta vähän luotti Marioon; usein ennenkin oli muka Romalaisten ylipäällikköin kanssa sovittu rauha turhaan rauennut. Muuten pitäisi Bocchon, jos tahtois katsoa molempien etua ja rauhaa pysyväksi, toimittaa niin, että kaikki (asianomaiset) kokoontuisivat yhteen, juurikuin rauhasta keskustelemaan, ja hän sieltä heittäisi Sullan hänen käsiinsä; kun hänellä olisi semmoinen mies hallussaan, tapahtuisi, että liitto saataisiin toimeen senaatin ja Roman kansan käskystä; eikä jätettäisi vihollisten valtaan aatelisukuista miestä, joka ei oman pelkoisuutensa kautta, vaan valtakunnan tähden (oli vangiksi joutunut).

CXIII.

Tätä kauvan itsekseen mietiskellen, Maurilainen viimein lupasi. Muuten en oikein tiedä, oliko hänen viivyttelemisensä kavaluutta vai todentekoa. Mutta enimmästään ovat kuninkaiden mielet yhtä huikentelevaiset kuin kiivaatkin, useinpa vastakkaisetkin. Kun sitten aika ja paikka oli määrätty rauhan keskustelua varten, puhuttelee Bocchus milloin Sullaa, milloin Jugurthan lähettilästä, kohtelee heitä ystävällisesti ja lupaa molemmille samaa. Nämät ovat yhtä iloiset ja hyvää toivoa täynnänsä. Mutta sinä yönä, joka oli keskusteluun määrätyn päivän edellinen, sanotaan Maurilainen kutsuneen luokseen ystävänsä, vaan heti, mielensä muutettuaan, lähettäneen heidät pois ja itseksensä paljon miettineen yhtä vaihtelevalla katsannolla, värillä ja ruumiin liikunnoilla kuin mielelläkin, joka luonnollisesti, vaikka hän oli ääneti, ilmaisi hänen sydämensä salaisuudet. Kuitenkin kutsuttaa hän lopuksi Sullan luokseen ja virittää tämän mieltä myöden pauloja Numidialaiselle. Sitten, kun päivä tuli ja hänelle ilmoitettiin, ett'ei Jugurtha ollut kaukana, läksi hän muutamien ystäväin ja meidän qvaestorimme kanssa, juurikuin vastaanotolla (häntä) kunnioittaaksensa, muutamalle kunnahalle, jonka väijytysvehkeissä olevat varsin helposti saattoivat nähdä. Sinne tuli enimpäin uskottuinsa kanssa Numidialainenkin aseettomana, niinkuin määrätty oli; ja heti hyökätään väijytyspaikoista, joka taholta yhtä haavaa, hänen päällensä. Muut surmataan; Jugurtha jätetään köytettynä Sullalle, ja tämä viepi hänen pois Mariolle.

CXIV.

Samaan aikaan taistelivat meidän sotapäällikkömme Q. Caepio ja M. Manlius onnettomasti Gallilaisia vastaan, joka oli saattanut koko Italian pelosta vapisemaan. Silloin ja siitä ajasta meidän päivimme saakka oli Romalaisilla se mielipide, että kaikki muu oli kumartunut heidän urhoollisuutensa alle; Gallilaisten kanssa taisteltiin turvallisuuden, ei kunnian tähden. Mutta kun sota Numidiassa oli lopetettu ja tieto saatiin siitä, että Jugurthaa vankina tuotiin Romaan, valittiin Marius poissa ollessaan

konsuliksi ja voittomaaksi hänelle päätettiin Gallia; ja Tammikuun ensimmäisenä päivänä piti hän suurella kunnialla konsulina triumphiretken. Siihen aikaan oli valtakunnan toivo ja mahtavuus hänen nojassaan.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK JUGURTHA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE

THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE

PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg”

is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or

Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation’s EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state’s laws.

The Foundation’s business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation’s website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We

do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.